

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

GÖÇ VE DİN:
BURSA BULGARİSTAN GÖÇMENLERİ ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUHAMMET METİN TIRYAKI

BALIKESİR, 2024

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

GÖÇ VE DİN:
BURSA BULGARİSTAN GÖÇMENLERİ ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUHAMMET METİN TIRYAKI

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. AHMET ALİ ÇANAKCI

İKİNCİ TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. MEHMET BAYYIĞIT

BALIKESİR, 2024

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI*

Enstitümüzün Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı'nda 202112571012 numaralı Muhammet Metin TİRYAKİ' nin hazırladığı "Göç ve Din: Bursa Bulgaristan Göçmenleri Örneği" konulu YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 10/06/2024 tarihinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ/OY ÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

Üye (Başkan/ İkinci Danışman) Prof. Dr. Mehmet BAYYİĞİT imza

Üye (Danışman) Doç. Dr. Ahmet Ali ÇANAKÇI imza

Üye Prof. Dr. Abdurrahman KURT imza

Üye Doç. Dr. Hamit AKTÜRK imza

.../.../...

Enstitü Onayı

ETİK BEYAN

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

.../.../2024

İmza

ÖNSÖZ

Göç ve din, insanoğlunun varlığıyla birlikte ortaya çıkmış iki sosyal olgudur. Bu nedenle göç ve din arasında insanlığın ilk yaratılışından itibaren süregelen karşılıklı bir ilişki vardır. Göç, özellikle de göçmen birey ve toplumların etkileşim, dini davranış ve yaşayışında ayrı bir öneme ve etkiye sahiptir. Birden çok nedene bağlı olarak dönem dönem göç etmek zorunda kalan insanlar yeni yerleşim yerlerine yalnızca kendilerini değil aynı zamanda geldikleri yerde üretmiş oldukları sosyokültürel yapıyı da beraberinde getirmişlerdir. Bu nedenlere bağlı olarak göç eden birey veya toplumun sosyal ve kültürel yaşamında birçok yeniliğin ortaya çıkması kaçınılmazdır. Bu yönüyle göçün, toplumları sosyal, ekonomik, kültürel ve dinsel konularda birçok farklılığa götürmesi de beklenilmesi gereken bir durum olmalıdır. Bu varsayımlar çerçevesinde araştırmamızda göçün 'Bursa'daki Bulgaristan göçmenlerinin dini hayatında yol açtığı değişimlerin neler olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Bulgaristan'dan göç etmeden önceki dini yaşayışları ve Bursa'ya göç sonrası dini yaşayışları arasındaki farkların neler olduğu araştırılmıştır. Ayrıca ortaya çıkan farklılıkların göç olgusuna bağlanıp bağlanamayacağı da ele alınmıştır. Bu bağlamda göç ve din olaylarını bütünlük içerisinde en doğru şekilde analiz edebilmek amacıyla çalışmamız iki ayrı bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde göç, din, göç ve din etkileşimi, Bulgaristan'dan Türkiye'ye yapılan göçler ve tarihleri gibi teorik kavramları tanımlama ve tanıma amaçlanmıştır. İkinci bölümde ise göçün dini yaşantı üzerindeki etkisini tespit edebilmek amacıyla sınırları belirli bir alan uygulaması yapılmıştır. Bu doğrultuda söz konusu olan göçmen toplum bireyleriyle anket formu üzerinden görüşme gerçekleştirilmiştir. Elde edilen verilerden yola çıkılarak çalışmamızın ana konusu olan 'göçün dini yaşantı ve tutumlar üzerindeki etkisi' hakkında daha net bilgilere ulaşılması planlanmıştır.

Ders aşamasından tezimi tamamlama sürecine kadar desteğini esirgemeyen, nitelikli eğitimciliğinin yanında idarecilik vasfıyla da yol gösterici olan, uzun akademi yolculuğunun birikimi ve tecrübesinden istifade ettiğim ve son dönem öğrencisi olmakla da ayrıca gurur duyduğum değerli danışmanım, hocam Prof. Dr. Mehmet BAYYİĞİT'e şükranlarımı arz ederim.

Yine bu eğitim sürecinde yoğun bir emek harcayan, bilgi ve donanımını samimiyetiyle harmanlayarak verimli akademik eğitim sürecinin yaşanmasına büyük katkılar sunan ve rehberliğiyle yön veren değerli danışmanım Doç. Dr. Ahmet Ali ÇANAKCI hocama da ayrıca teşekkür ederim.

Tezin incelenerek değerlendirilmesi noktasında değerli katkılarından dolayı Prof. Dr. Abdurrahman KURT ve Doç. Dr. Hamit AKTÜRK hocalarıma teşekkür ederim.

Araştırma çalışmasının her aşamasında desteğini esirgemeyen, anket ve mülakat görüşmelerinde göçmen soydaşlarımızla nitelikli diyaloglar kurulmasında önemli rol oynayan kıymetli eşim; hayat arkadaşıma ve çalışmanın bitimine kadar anlayışlı davranan kızım ve oğluma teşekkür ederim.

BALIKESİR, 2024

MUHAMMET METİN TİRYAKİ

ÖZET

GÖÇ VE DİN: BURSA BULGARİSTAN GÖÇMENLERİ ÖRNEĞİ

TİRYAKİ, Muhammet Metin

Yüksek Lisans, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ahmet Ali ÇANAKCI

2024, 143 Sayfa

“ Göç ve Din (Bursa Bulgaristan Göçmenleri Örneği) adlı bu çalışmada, dini inanç ve kültürel nedenlere bağlı olarak sürekli yaşadıkları yurtlarından göç etmek zorunda kalan birey ve toplumların beraberinde getirmiş oldukları dini tutum ve kültürel ilişkilerin, yeni yerleşim alanlarındaki toplumlarla iletişim ve etkileşim sonucu özellikle “göçün din - dindarlık üzerindeki etkisi” bir süreç olarak ele alınmıştır. Bilindiği üzere Bulgaristan’da sürekli olarak yaşamını sürdürürken savaşlar, anlaşmalar ve Bulgaristan devletinin baskıcı ve dışlayıcı politikaları sonucu Bulgaristan Türkleri, ülkemize zorunlu göçe tabi tutulmuşlardır. Yaşanan bu süreç sonunda sert asimilasyon politikasına maruz kalan Türkler, dini inanç ve öz kültürlerine sahip çıkabilmek amacıyla göç ettikleri, aynı soy ve dini inanca sahip olan Türkiye’de dini yaşayış bakımından nasıl karşılandıkları, geldikleri topraklara göre dini inanç ve tutumlar bakımından hangi farklılıklar ve sorunlarla karşılaştıkları yaptığımız anket ve mülakat çalışmalarıyla tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Din, Göçmen, Etkileşim, Değişim.

ABSTRACT

MIGRATION AND RELIGION: EXAMPLE OF BURSA BULGARIAN IMMIGRANTS

TİRYAKİ, Muhammet Metin

Master Thesis, Department of Philosophy and Religious Sciences

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Ahmet Ali ÇANAKCI

2024, 143 Pages

In this study titled "Migration and Religion (The Case of Bursa Bulgarian Immigrants)", the religious attitudes and cultural relations brought by individuals and societies who had to migrate from their permanent homelands due to religious beliefs and cultural reasons, as a result of communication and interaction with the societies in the new settlement areas. In particular, "the impact of migration on religion - religiosity" is discussed as a process. In this regard, while Bulgarian Turks continued to live in Bulgaria, they were subjected to forced migration to our country as a result of wars, agreements and the oppressive and exclusionary policies of the Bulgarian state. At the end of this process, our compatriots who were exposed to the harsh assimilation policy, migrated in order to protect their religious beliefs and their own culture, how they were welcomed in terms of religious life in Turkey, which has the same ancestry and religious beliefs, and what differences and problems they faced in terms of religious beliefs and attitudes compared to the lands they came from. We tried to determine what they encountered through surveys and interviews.

Key Words: Immigration, Religion, Immigrant, Interaction, Change.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖNSÖZ	iii
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ	xii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiv
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Konusu (Problemi)	2
1.2. Araştırmanın Amacı	2
1.3. Araştırmanın Önemi	2
1.4. Araştırmanın Varsayımları	3
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları	4
1.6. Tanımlar	5
2. İLGİLİ ALANYAZIN	8
2.1. Kuramsal Çerçeve.....	8
2.1.1. Göç.....	8
2.1.1.1.Sosyo Ekonomik Nedenli Göçler	9
2.1.1.2.Siyasal ve Sosyo Kültürel Nedenli Göçler	9
2.1.1.3.Güvenlik Nedenli Göçler	10
2.1.1.4.Doğal Nedenli Göçler	10
2.1.1.5.Dini Nedenli Göçler.....	11
2.1.2. Din.....	13
2.1.2.1.Dindarlık	14
2.1.2.2.Göçmenlik ve Din	15
2.1.3. Göç ve Din Etkileşimi	16
2.1.3.1.Dinin Göç Üzerindeki Olumlu Etkileri	17
2.1.3.2.Dinin Göç Üzerindeki Olumsuz Etkileri	18
2.1.3.3.Göçün Din Üzerindeki Olumlu Etkileri.....	19
2.1.3.4.Göçün Din Üzerindeki Olumsuz Etkileri	20

2.1.4. Diğer Etkileşim ve Değişim Süreçleri	21
2.1.4.1.Çok kültürlülük.....	21
2.1.4.2.Entegrasyon	22
2.1.4.3.Asimilasyon(eritme)	23
2.1.5. Bulgaristan’dan 1877-1989 Yılları Arası Yapılan Göçler (Osmanlı İmparatorluğu – Türkiye Cumhuriyeti)	25
2.1.6. 1878 Yılı Osmanlı İmparatorluğu – Rus Savaşı Sonrası Göç(93 Harbi) 26	
2.1.7. 1912-1913 Yılları Arasında Yapılan Göç (Osmanlı İmparatorluğu – Balkan Savaşları)	27
2.1.8. 1923-1949 Yılları Arasında Yapılan Göçler(Türkiye Cumhuriyeti Sonrası)	28
2.1.9. 1950-1951 Yılı Yaşanan Göç.....	30
2.1.10. 1989 Yılı Göç (Büyük Göç).....	31
2.1.11. Bursa Tarihi ve Coğrafyası.....	34
2.1.12. 1877 – 1886 Yılları Arasında Bursa’ya Gelen Göçmenler	35
2.1.13. 1911 – 1920 Yılları Arasında Bursa’ya Gelen Göçmenler	36
2.1.14. 1923 – 1949 Yılları Arasında Bursa’ya Gelen Göçmenler	37
2.1.15. 1950 – 1988 Yılları Arasında Bursa’ya Gelen Göçmenler	37
2.1.16. 1989 – 1994 Yılları Arasında Bursa’ya Gelen Göçmenler	38
2.2. İlgili Araştırmalar	39
3. YÖNTEM.....	45
3.1. Araştırmanın Modeli.....	45
3.2. Evren ve Örneklem.....	45
3.3. Veri Toplama Araç ve Teknikleri	47
3.4. Verilerin Toplanma Süreçleri	49
3.5. Verilerin Analizi.....	50
4. BULGULAR VE YORUMLAR	51
4.1. Demografik Özellikleri.....	51
4.1.1. Cinsiyet	51
4.1.2. Yaş	53
4.1.3. Medeni Durum	55
4.1.4. Eğitim Durumu	56
4.1.5. Meslek/İş Durumu	61

4.1.6. Aile Yapısı	68
4.2. Göç Nedenleri.....	74
4.2.1. Örneklemin Türkiye’ye Göç Etme Nedenleri.....	74
4.2.2. Göçmenlerin Türkiye İle İlgili Yaklaşımları	76
4.2.3. Göçmenlerin Göç Ettikleri Ülke İle İlgili Yaklaşımları.....	78
4.2.4. Göç Öncesi Göçmenlerin 1. Sırada Yaşadıkları Sorunlar.....	79
4.2.5. Göç Öncesi Göçmenlerin 2. Sırada Yaşadıkları Sorunlar	82
4.3. Göçmen Memnuniyeti	84
4.3.1. Göç Açısından Ülkemiz ve Göçmen Memnuniyeti	85
4.3.2. Örneklemin Ülkemizdeki Yaşam Süreçleri	87
4.3.3. Göç Sonrası Göçmenlerin Yaşadığı 1. Sorunlar	89
4.3.4. Göç Sonrası Göçmenlerin Yaşadığı 2. Sorunlar	89
4.3.5. Örnekleme Göre Türkiye’nin En Önemli 1. Sorunları	91
4.3.6. Örnekleme Göre Türkiye’nin En Önemli 2. Sorunları	92
4.3.7. Örnekleme Göre Avrupa Birliği Katılım Süreci	94
4.4. Göçmen – Kimlik Etkileşimi.....	95
4.4.1. Örneklemin Kimlik Tanımlaması	95
4.4.2. Örneklemin Yaşadığı Toplum - Aidiyet İlişkisi	97
4.4.3. Örneklemin Türkçe Dilini Anlama ve Konuşma Seviyesi.....	98
4.4.4. Örneklemin Vatandaşlık Durumları.....	100
4.4.5. Örneklemin Çocuklarının Eğitim Süreciyle İlgili Yaklaşımları	101
4.5. Göç Sonrası Bulgaristan İlişkileri	103
4.5.1. Örneklemin Göç Ettiği Bulgaristan’ı Ziyareti	103
4.5.2. Örneklemlerin Göç Ettikleri Topraklarla Olan Bağları	104
4.5.3. Örneklemin Bulgarca Dilini Anlama ve Konuşma Seviyesi	106
4.6. Göçmen – Din İlişkisi.....	108
4.6.1. Örneklemin Dini İnanç Yaklaşımı	108
4.6.2. Örneklemin Ebeveyn(Ane) Dini İnanç Yaklaşımı.....	109
4.6.3. Örneklemin Ebeveyn(Baba) Dini İnanç Yaklaşımı	111
4.6.4. Örneklemin Din Eğitimi Bilgi Kaynağı	112
4.6.5. Örneklemin Çocuklarının Din Eğitimi- Kaynak İlişkisi.....	114
4.6.6. Örneklemin Dini Sorular – Kaynak İlişkisi	116
4.6.7. Örneklemin Dini İnanç – Cemaat – Tarikat İlişkisi.....	118

4.7. Göç Sonrası Dini Etkileşim ve Değişimler.....	120
4.7.1. Göç Öncesi ve Göç Sonrası Dini Yaşantılar Arasındaki Farklar.....	120
4.7.2. Göç Sonrası Dini Yaşantılardaki Olumlu Farklar.....	121
4.7.3. Göç Sonrası Dini Yaşantılardaki Olumsuz Farklar.....	123
4.7.4. Göçmenlerin Dini İnançlar ve Fikir Özgürlüğü Bakımından Yaklaşımları.....	125
5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	127
5.1. Sonuçlar.....	127
5.2. Öneriler.....	132
KAYNAKÇA	134
EKLER.....	138
Ek 1: Tez Anket Soruları Etik Kurul Onayı.....	138
Ek 2: Etik Komisyonu Onay Belgesi	139
Ek 3: Tez Anket Soruları.....	140

TABLolar LİSTESİ

Sayfa

<u>Tablo 1.</u> Yarı Yapılandırılmış Görüşme Yapılan Örneklem Grubunun Genel Özellikleri.....	46
--	----

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

<u>Sekil 1.</u> Örneklem Cinsiyet Dağılımı.....	51
<u>Sekil 2.</u> Örneklem Yaş Dağılımı.....	53
<u>Sekil 3.</u> Örneklem Medeni Durum Dağılımı	55
<u>Sekil 4.</u> Örneklem Eğitim Durumu Dağılımı	56
<u>Sekil 5.</u> Örneklem Ebeveyn(Anne) Eğitim Durumu Dağılımı.....	58
<u>Sekil 6.</u> Örneklem Ebeveyn(Baba) Eğitim Durumu Dağılımı	59
<u>Sekil 7.</u> Örneklem Meslek Dağılımı (Göç Öncesi).....	61
<u>Sekil 8.</u> Örneklem Meslek Dağılımı (Göç Sonrası).....	63
<u>Sekil 9.</u> Örneklem Ebeveyn(Anne) Meslek Dağılımı	65
<u>Sekil 10.</u> Örneklem Ebeveyn(Baba) Meslek Dağılımı	66
<u>Sekil 11.</u> Örneklem Aile Yapısı Dağılımı.....	68
<u>Sekil 12.</u> Örneklem Sahip Olduğu Çocuk Sayısı Dağılımı.....	69
<u>Sekil 13.</u> Örneklem Mekân Dağılımı (Göç Öncesi) Dağılımı	70
<u>Sekil 14.</u> Örneklem Aile Ya da Akrabalarının Göç Durumu Dağılımı	71
<u>Sekil 15.</u> Örneklem Akraba, Eş-Dost Ziyaret Dağılımı.....	72
<u>Sekil 16.</u> Örneklem Türkiye'ye Göç Etme Nedenler Dağılımı	74
<u>Sekil 17.</u> Göçmenlerin Türkiye İle İlgili Yaklaşım Dağılımları	76
<u>Sekil 18.</u> Göçmenlerin Göç Ettikleri Ülke İle İlgili Yaklaşım Dağılımları	77
<u>Sekil 19.</u> Göç Öncesi Göçmenlerin 1. Sırada Yaşadıkları Sorunların Dağılımı	79
<u>Sekil 20.</u> Göç Öncesi Göçmenlerin 2. Sırada Yaşadıkları Sorunların Dağılımı	81
<u>Sekil 21.</u> Göç Açısından Ülkemiz ve Göçmen Memnuniyet Dağılımı.....	83
<u>Sekil 22.</u> Örneklem Ülkemizdeki Yaşam Süreçleri Dağılımı.....	84
<u>Sekil 23.</u> Göç Sonrası Göçmenlerin Yaşadığı 1. Sorunların Dağılımı	86

<u>Sekil 24.</u> Göç Sonrası Göçmenlerin Yaşadığı 2. Sorunların Dağılımı	88
<u>Sekil 25.</u> Örnekleme Göre Türkiye'nin En Önemli 1. Sorun Dağılımı	90
<u>Sekil 26.</u> Örnekleme Göre Türkiye'nin En Önemli 2. Sorun Dağılımı	91
<u>Sekil 27.</u> Örnekleme Göre Avrupa Birliği Katılım Süreci Dağılımı	93
<u>Sekil 28.</u> Örneklemin Kimlik Tanımlama Dağılımı	94
<u>Sekil 29.</u> Örneklemin Yaşadığı Toplum - Aidiyet İlişkisi Dağılımı.....	96
<u>Sekil 30.</u> Örneklemin Türkçe Dilini Anlama ve Konuşma Seviyesi Dağılımı	97
<u>Sekil 31.</u> Örneklemin Vatandaşlık Durum Dağılımı.....	99
<u>Sekil 32.</u> Örneklemin Çocuklarının Eğitim Süreciyle İlgili Yaklaşımları.....	100
<u>Sekil 33.</u> Örneklemin Göç Ettiği Bulgaristan'ı Ziyaret Dağılımı	102
<u>Sekil 34.</u> Örneklemlerin Göç Ettikleri Topraklarla Olan Bağların Dağılımı.....	103
<u>Sekil 35.</u> Örneklemin Bulgarca Dilini Anlama ve Konuşma Seviyesi Dağılımı.....	105
<u>Sekil 36.</u> Örneklemin Dini İnanç Yaklaşım Dağılımı.....	107
<u>Sekil 37.</u> Örneklemin Ebeveyn(Anne) Dini İnanç Yaklaşım Dağılımı	108
<u>Sekil 38.</u> Örneklemin Ebeveyn(Baba) Dini İnanç Yaklaşım Dağılımı.....	110
<u>Sekil 39.</u> Örneklemin Din Eğitimi Bilgi Kaynağı Dağılımı	111
<u>Sekil 40.</u> Örneklemin Çocuklarının Din Eğitimi- Kaynak İlişki Dağılımı	113
<u>Sekil 41.</u> Örneklemin Dini Sorular – Kaynak İlişkisi Dağılımı.....	115
<u>Sekil 42.</u> Örneklemin Dini İnanç – Cemaat – Tarikat İlişkisi Dağılımı	117
<u>Sekil 43.</u> Göç Öncesi ve Göç Sonrası Dini Yaşantılar Arasındaki Farkların Dağılımı	119
<u>Sekil 44.</u> Göç Sonrası Dini Yaşantılardaki Olumlu Farkların Dağılımı	120
<u>Sekil 45.</u> Göç Sonrası Dini Yaşantılardaki Olumsuz Farkların Dağılımı	122
<u>Sekil 46.</u> Göçmenlerin Dini İnançlar ve Fikir Özgürlüğü Bakımından Yaklaşım Dağılımları	124

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	:Avrupa Birliği
Bkz.	: Bakınız
c.	: cilt
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
GK	: Göçmen Kaynak
hz.	: Hazret
M.Ö.	: Milattan Önce
s.	: sayfa
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TDK	: Türk Dil Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
vd.	: ve diğerleri
vb.	: ve benzeri
yay.	: yayınları

1. GİRİŞ

Günümüz sistematik toplum bilimleri arasında, din ve toplum ilişkisini bilimsel çerçevede ele alarak inceleyen ve sosyolojik bir disiplin olan din sosyolojisi, sistematik, objektif ve bağımsız bir bilim dalıdır. Sosyal ve kültürel değişimin öncülerinden olan göç olgusu, göçmenlerin dini yaşayış ve davranışları üzerinde derin yankılar ve değişimler meydana getirmiş bağlamında ise din sosyolojisi alanında kendine yer bulmuştur. Genel anlamda göç denildiği zaman ülkemiz topraklarından başka ülke topraklarına göç eden bireyler yani ‘dış göç’ olgusu akla gelmektedir. Ancak ülkemiz topraklarından diğer ülkelere göç olduğu kadar bunun tersi olarak sınır komşularımız başta olmak üzere ülkemiz topraklarına da göç edilmektedir. Çalışmamız iki ayrı bölümden meydana gelmektedir. Bu bağlamda araştırmamıza bilimsel dayanak hazırlamak için literatür taraması yapılmıştır. Ayrıca evren ve örneklemine daha anlaşılır kılmak ve sınırlarını çizmek amacıyla kavramsal çerçevesini oluşturan ve konuları teorik olarak ele alacağımız birinci bölümde göç, göçmen, göçün nedenleri, din, dindar, çok kültürlülük, asimilasyon, entegrasyon ve Bulgaristan göçleri tarihi gibi konular ve kavramların açıklamasına yer verilmiştir. Araştırmamızın veri girişinin yapıldığı, ampirik çerçevesi olan ikinci bölümde yine kapsam ve sınırlılığının en doğru şekilde belirlenebilmesi amacıyla alan uzmanlarının rehberliğinde hazırlanmış sorularla gerçekleştirilen yüz yüze mülakat ve Google forms anket programı üzerinden elde edilen veriler birleştirilerek bir değerlendirme yapılmış ve ortaya çıkan sonuçlar bilimsel araştırmamıza son şeklini vermiştir.

1.1. Araştırmanın Problemi (Konusu)

Ülkemiz uzun yıllardır göç alan bir ülke konumuna sahip olmasının yanında, son yıllarda sınır komşusu olan ülkelere iç savaşlardan dolayı daha yoğun göç alması, farklı etnik gruplara ev sahipliği yapması, Türkiye için göç olgusunun bir kez

daha önemini ortaya çıkarmış ve bağlamında dini etkileşim ve dini davranış değişimleriyle iç içe olduğu gerçeği ile karşımıza çıkmıştır. Göç olgusu kapsamına giren ve Bulgaristan'dan ülkemiz Bursa merkez Nilüfer, Osmangazi ve Yıldırım ilçelerine göç eden Bulgaristan göçmenleri arasından 52 göçmen birey ile göç etmeden önce dini yaşantıları ile göç ettikten sonraki dini yaşantıları arasındaki farkların neler olduğu araştırmamızın konusunu oluşturmaktadır. Göç ettikleri topraklarla olan bağlarının düzeyi ve kimlik tanımlamaları ve bağlamında konuyla ilgili hangi sorunlarla karşılaştıkları, sorularla tespit edilerek verilen cevaplar üzerinden durum tespiti yapmak çalışmamızın problemini oluşturmaktadır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Bulgaristan'dan göç etmek zorunda kalan Müslüman Bulgaristan göçmenlerinin, yeni yerleşim yeri olan ve aynı dini inançlara sahip olan ülkemiz Bursa ilinde dini inanç ve tutumlar noktasında karşılaştıkları farklılıklar ve sorunların neler olduğu, göçmen bireylerden elde edilen veriler ışığında ilgili program ve yöntem aracılığıyla ortaya çıkarılması hedeflenmiştir.

Göçmenlerin Bulgaristan'dan göç etmeden önceki dini yaşayışları ve Bursa'ya göç sonrası dini yaşayışları arasındaki farkların neler olduğu araştırılmıştır. Ayrıca ortaya çıkan farklılıkların göç olgusuna bağlanıp bağlanamayacağı; göç olgusunun göçmen bireyin dini yaşantısı üzerindeki olumlu-olumsuz yönlerinin olup olmadığı, varsa neler olduğu da araştırma sorularıyla tespit edilmeye çalışılmıştır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Son yıllarda yaşanan gelişmeler nedeniyle göç olaylarının hızla artması, göç olgusu ve bağlamında sosyolojik gelişim ve değişimlerin yaşanması konumuzun önemini artırmaktadır. Araştırmada ele aldığımız temel konu dini nedenli göçlerin ayrı bir başlık altında ele alınarak değerlendirilmesine vurgu yapmaktır. Göç faktörleri denildiğinde, dini nedenli göçlerin ayrı bir faktör olarak düşünülmesine katkıda

bulunmanın önemli olduğunu düşündüğümüzden dolayı elimizdeki konuyla ilgili kaynakların fikir katkılarında hareketle bir araştırma ve değerlendirme yapılmıştır.

Bu doğrultuda göç ve din konulu araştırmamızda, göç olgusunun ortaya çıkmasında etkili olan faktörleri daha önce belirlenmiş konu başlıkları altında inceledik. Ancak göç hareketinin başlamasında etkili olan ve şimdiye kadar diğer konu başlıkları kapsamında değerlendirilen “din olgusu”, bu çalışmamızda ayrı bir başlık altında “dini nedenli göç” ler olarak değerlendirilmiş ve önemine dikkat çekmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda göçün din üzerindeki ‘olumlu-olumsuz’ etkileşiminin yanında dinin göç üzerindeki ‘olumlu-olumsuz’ etkileşimini; Bulgaristan’dan ülkemiz Bursa iline göç eden soydaşlarımızla yapılan mülakat çalışmasında ayrı soru alt başlığı altında ele alarak ‘din’ olgusunun önemini, etkisini ve meydana getirdiği değişimi daha önce konuyla ilgili yazılmış olan kaynaklardan yararlanılarak temellendirmek amaçlanmıştır.

1.4. Araştırmanın Varsayımları

“Bilimsel araştırmalar bazı temel varsayımlar üzerine temellendirilir. Varsayım, kesinliği kanıtlanmamış verilerden hareketle ileri sürülen geçici yargıya, önermeye verilen ismin yanı sıra, olgular arasında, sınanması henüz yapılmamış geçici bir neden-sonuç bağı kuran Önermelere verilen genel bir kavram olarak da isimlendirilebilir. (Örnek, 2011, s. 2)”. Bu açıklamayla varsayım için metodolojinin alanına giren kavram denilebilir. Varsayımın, çerçevesini üç aşamada ele alabiliriz; olgu ve olaylar arasındaki ilişkileri gözleme, gözlemleri analiz etme ve analizlerden bir sonuca ulaşma. Bu çerçevede araştırmamızda dikkati çeken varsayımları sırasıyla ele alabiliriz.

1. Devlet yönetim anlayışı ve baskıcı politikalar, toplumsal göç olgusunun ortaya çıkmasına neden olmaktadır.
2. Göç olgusunun eyleme dönüşmesinde, göçmen bireyin dini inanç ve sosyo-kültürel tutumlarının büyük etkisi vardır.
3. Etnik kimlik yapısı, toplumsal göç olgusunun ortaya çıkmasında büyük etkiye sahiptir.

4. Göçmen bireylerin, göç etmeden önceki dini yaşayışları ile göç etikten sonraki dini yayışları arasında farklar vardır.
5. Göç sonrası yeni yerleşim birimi, göçmen bireyin dini yaşayışında değişimlere sebep olmaktadır.
6. Göç olgusunun, dini yaşayışlar üzerinde olumlu etkileri vardır.
7. Göç olgusunun, dini yaşayışlar üzerinde olumsuz etkileri vardır.
8. Göçmenlerin etnik kökenleri(soydaş olmaları), yeni yerleşim birimindeki sosyal ve kültürel uyum sürecine etki etmektedir.

Maddeler halinde sıraladığımız göze çarpan varsayımların tespitine araştırma çalışmasının ampirik çerçevesi olan ikinci bölümünde ulaşılması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda soydaş göçmenlerimizin kendi bakış açılarını ve bu konudaki deneyimlerini öğrenebilmek amacıyla anket formu hazırlanmıştır. Anket formunda, alan uzmanlarının uyarıları dikkate alınarak görüşmelerde kullanılan soruların anlaşılabilirliği artırılmış, yanlış anlaşılmalara veya araştırma konusunun kapsamı dışına çıkan sorulara düzeltmeler yapılarak güncellenmiştir. Bunun yanında anket formundaki açık uçlu sorularımızın cevapları tasnife tabi tutularak ortaya çıkan veriler üzerinden ayrı ayrı ve karşılaştırmalı olarak yorumlama yöntemine başvurulmuştur. Devamında ise birinci bölüm olan ve kavramsal çerçevede içerisinde yer alan literatür taramasından edinilmiş bilgilerle anket formundan edilen veriler, objektif ve bütüncül bakış açısıyla karşılaştırılıp analiz edilerek belirtilen ampirik bulgulara ulaşılacağı varsayılmıştır.

1.5.Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma çalışması kavramsal çerçevesi, veri kaynağı olarak konumuzla ilgili olarak 1951 – 2022 yılları arasında kaleme alınmış yedi kitap, dört doktora tezi, on üç yüksek lisans tezi, yedi enstitü araştırma dergisi ve internet veri tabanı yazılı bilgi kaynakları ile sınırlıdır.

Araştırma çalışmamızın sosyolojik gözlem, anket ve mülakat teknikleriyle gerçekleştirilen ampirik çerçevesi, Bursa il merkezi sınırları içerisinde yer alan Nilüfer, Osmangazi ve Yıldırım ilçelerindeki göçmen mahallelerinde ikamet eden soydaş göçmenlerle yapılan 26 mülakat ve 80 anket uygulaması ile sınırlandırılmıştır.

Yüz yüze mülakat yapılan göçmen bireylerin tespitinde mahalle muhtarlarının rehberliğine başvurulmuştur. Ardından yarı yapılandırılmış mülakat formu çerçevesinde yaşları 40 ile 90 yaş aralığındaki soydaş göçmenlerimizle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Google forms programıyla yapılan anket verileriyle, yüz yüze mülakatlardan elde edilen verilerle bir araya getirilmiştir. Bir araya toplanan veri bilgilerine ekleme yapılmamıştır. Göçmen bireylerin mülakat ve anket sorularına vermiş oldukları cevaplar en yalın haliyle analiz edilerek çalışmamıza aktarılmıştır.

1.6.Tanımlar

Sosyoloji: Sosyolojinin sistemleşme süreci, kurumsallaşması ve ayrı bir bilim dalı haline gelmesi 19. yüzyılın ortalarında gerçekleşmiştir. Bu nedenle felsefe ve tarih gibi bilim dallarına göre çok daha sonraları ortaya çıkan sosyoloji, genç bilim dalları arasında kabul edilir(Bayyığıt, 2017, s. 6). Sosyoloji kelimesi ilk olarak 1839 yılında Aguste Comte tarafından kullanılmıştır. Sosyoloji, dilimize önceleri ‘İlm-i İctima’, İlm-i Cemiyet, İctimaiyet olarak tercüme edilmiştir. Sonraları Türkçe’de ‘toplumbilim’ olarak karşımıza çıksa da günümüzde sosyoloji adıyla daha çok kabul görmektedir(Bayyığıt, 2017, s. 4). Sosyolojinin felsefe ve tarih bilim dallarından ayrılıp bağımsız bir bilim dalı olarak ortaya çıkmasında birçok neden yatmaktadır. Bunların başında Fransız Burjuva Devrimi sonucu İngiltere’de başlayan sanayi devrimi gelmektedir. Sanayi devrimi, Batı Avrupa ülkelerinde de deprem etkisi yaratarak anayasal değişikliklere, toplumsal bunalım ve ayaklanmalara, toplumsal yapı değişikliklerine, ekonomik ve siyasal düzenin bozulmasına neden olmuştur.

Toplumsal dünya düzeninin karşılaştığı sorun ve çıkmazların çözüme kavuşturulabilmesi noktasında 19. yüzyıl bilimlerinin yetersiz kalması, bilim adamı olan aydınları yeni arayışlara yöneltmiştir. İlk olarak Fransa’da yaşanan toplumsal bunalım ve ihtilal çıkmazlarına çözüm üretme arayışı Sosyoloji’ nin bağımsız bir bilim dalı olarak ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır.

Konusu itibariyle sosyoloji, insan toplumunu ve toplum içerisinde meydana gelen olayları inceler. Bunlar arasında sosyal ilişkiler, sosyal olaylar, sosyal kurumlar ve sosyal yapı değişimleri yer almaktadır. Konu özelinde bireyi değil toplumsal olay

ve olguları incelemektedir. Bu yönüyle sosyoloji bilimi, ilgi alanı ve konusuyla diğer bilimlerden farklılık göstermektedir.

Din Sosyolojisi: Din Sosyolojisi, Sosyoloji bilim dalının bir alt dalı olarak karşımıza çıkmaktadır. 19. Yüzyıl ortalarında ortaya çıkmış olan sosyoloji bilim dalı, genç bilim dalı olduğuna göre onun bir alt dalı olan Din Sosyolojisi, daha genç bir bilim dalıdır. 1899 yılında ilk defa Emile Durkheim tarafından kullanılan ‘Din Sosyolojisi kavramının, bilim dalı olarak 20. Yüzyılın başlarında kabul gördüğünü söylemek mümkün olacaktır(Bayyığıt, 2017, s. 6).

Konu özelinde Din Sosyolojisi, ilk olarak pozitivist ve seküler bilim anlayışının etkisiyle evrensel kabul edilen dinlerin tarihsel sosyolojisini araştırmayı konu edinmiştir.

Din Sosyolojisi bilim dalının, sistematikleşme ve bağımsız bir bilim dalı haline gelmesinde Max Weber’in adı öne çıkmaktadır. Bu nedenle Din Sosyolojisi’nin sistematik kurucusu olarak kabul edilmektedir. Max Weber sonrası sistemleşen Din Sosyolojisi, önceki dönem konu araştırmalarından da ayrılmaktadır.

Bu bilgilerden hareketle Din Sosyolojisi’ nin inceleme ve araştırma alanı, adından da anlaşılacağı üzere din ve toplum ilişkileri, din ve toplum sorunları, dinin toplum hayatındaki işlevi, dini olgular, dini grupların ortaya çıktığı şartlar v.b. gibi maddeleri sıralayabiliriz.

Göçmen: Birey veya toplumların gerçekleştirme amacına bağlı olarak kavramın anlamı da değişkenlik göstermektedir. Göçmen terimiyle ilgili olarak “Kendi ülkesinden ayrılarak yerleşmek için başka ülkeye giden (kimse, aile veya topluluk), muhacir(TDK, 2016)”, “Korku, can güvenliği, baskı nedeniyle değil de ekonomik yetersizliklerden dolayı daha iyi yaşam standartları elde etmek ve maddi açıdan güçlük çekmemek için ülkesini terk ederek başka ülkelere iltica eden(Kara, 2010, s. 1)”, “Göçmen; mülteci tanımında bulunan nedenlerin dışında, çoğu zaman ekonomik gerekçelerle, ülkesini gönüllü olarak terkederek başka bir ülkeye, o ülke yetkililerinin bilgi ve izni ile yerleşen kişidir(Koç, 2001).” Açıklamalardan da anlaşılacağı üzere birçok nedene bağlı olarak gerçekleşen olay ve olgular sonucu göçmen kavramı ortaya çıkmaktadır. Neden-sonuç ilişkisi özelinde ‘göçmen’ olgusu kimi zaman birey veya toplumların karşılaştığı zorunlu nedenlerden dolayı yaşanan olaylar neticesinde

karşımıza çıkarken kimi zamanda zorunlu haller dışında toplum veya bireyin iradesiyle gerçekleşen olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Soydaş: Büyük Türkçe Sözlük'te, "Bir atadan gelen kimselerin topluluğu, sülale", soydaş "Soyları bir olan bireylerden her biri" olarak tanımlanmaktadır (http-1)." Ülkemiz farklı coğrafyalardan farklı etnik yapılara mensup birey ve toplumlardan göç alan ülkelerin başında yer almaktadır. Özellikle Bulgaristan göçmenlerini diğer göçmenlerden ayıran en temel farklardan biri de 'soydaş' olmalarıdır. Yerleşik Türk toplumunun göçmen birey veya toplumlara karşı tutum ve davranışlarını etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Soydaş kavramı, kapsayıcılığı bakımından ülkemizde yaşayan göçmen bireyler arasındaki statü belirleyici etkenlerin başında gelmektedir. Bu durumu daha iyi analiz edebilmek için soydaş kavramını farklı açıklamalarla zenginleştirmek isabetli olacaktır. Bir başka ifadeyle soydaş kavramı, "Azerbaycan, Türkmenistan gibi kendi bağımsız devletini kurmuş olanları ve Bulgaristan, Yunanistan, Gürcistan, Irak gibi devletlerde azınlık olarak yaşamakta olan birey ve toplulukları kapsamaktadır (Yaldız, 2019, s.1-20)." Kavramla ilgili açıklamalara bakıldığında genel anlamıyla soydaş, birey veya toplumun aynı ülke veya toprak sınırları içerisinde yaşamasına bakılmaksızın ırk ve dil noktasında ortak özelliklere sahip olması, ilgili kavramın kapsam sınırlarına girebilmesi için yeterli sayılabilmektedir.

2. İLGİLİ ALAN YAZIN

Bu bölümde, öncelikle araştırmamızın dayandığı kuramsal temeller olan göç, din, göç ve din etkileşimi ve diğer etkileşim süreçleri ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Ardından Bulgaristan'dan ülkemize yapılan göç tarihleri, ayrı başlıklar altında ele alınmıştır. Devamında ise araştırma çalışmasının yapıldığı alan sahası olan Bursa şehrinin kısa tarihi ve coğrafi özellikleriyle ilgili bilgiler verilmiştir. Bağlamında Nilüfer, Osmangazi, Yıldırım merkez ilçelerinde ikamet eden göçmen mahallelerinin isimlerinden kısaca bahsedilmiştir. Son olarak konumuzla ilgili spesifik olarak yapılan literatür çalışmalarına kısa açıklamalarla yer verilmiştir.

2.1. Kavramsal Çerçeve

Çalışmanın kapsam sınırlarını iki kavram belirlemektedir. Bu kavramlar ana başlık olarak karşımıza çıkmaktadır; “Göç ve Din”. “Göçe Neden Olan Etkenler, Göç-Din Etkileşiminin Olumlu/Olumsuz Etkileri ve 1877 – 1994 Yılları Arasında Gerçekleşen Tersine Göçler” alt başlıklar halinde yer alarak kavramsal çerçevenin daha anlaşılır olmasına katkıda bulunmuştur.

2.1.1. Göç

Sosyal bilimlerde esas olan kavramların içerikleridir. Bu sebeple kavramların tanım ve açıklamalarına bağlı olarak sonuç verileri elde edilmektedir. Toplumsal olay ve olgularla ilgili kavramların başında gelen göç kavramı sıklıkla sosyal bilimcilerin ilgi ve çalışma alanlarında kendine yer bulmuştur. “Göç kavramını genel anlamıyla açıklamak gerekirse, gönüllü-gönülsüz, sosyal, kültürel ve siyasi şartlardan dolayı yapılan yaşam mekânının değişikliği olup bağlamında sosyo-kültürel değişimlerin

ortaya çıktığı sosyal bir hareketlilik olarak tanımlarız(BAAKB, 1998, s. 3)”. Ayrıca göçün ekonomik yönleri ve boyutlarını da kapsayan daha ayrıntılı bir tanım yapmak gerekirse: “göç, ekonomik, siyasi, ekolojik denge veya bireysel nedenlere bağlı olarak bulunduğu yaşamsal ortamından taşınma, yer değiştirme olayıdır ve bu yer değiştirme olayının süreleri kısa, orta, uzun vadeli veya sürekli yerleşim olarak değişkenlik gösterir. Bunun sonucu olarak coğrafik, toplumsal, kültürel değişimlerin yaşanması kaçınılmazdır(Yalçın, 2004, s. 13). Göçmen toplumların göç sonrası yeni yaşam ortamlarında ekonomik, siyasi ve kültürel değişimlerde olumlu yönde gelişmeler olabildiği gibi ve olumsuz yönde geriye doğru ivme kazandığı da olmuştur. Bu nedenle göç eden göçmen toplumların geleceği adına elimizdeki verilerden hareketle olumlu veya olumsuz gibi kesinlik ifade eden bir yargıya varmak doğru değildir.

Göç gibi sosyal olay ve olguların gerçekleşmesinde önemli faktörlerin rolü vardır. Bu nedenle sosyal olayları her yönüyle ele alabilmek için faktörlerin derinlemesine incelenmesi gerekmektedir. Göç olayı da sosyal bir olay olması nedeniyle temelinde önemli etken ve faktörleri barındırmaktadır. Dünya genelinde göçün oluşmasını sağlayan etkenler/faktörlerden bir kaçısı sosyo ekonomik, siyasi ve sosyo kültürel, dini, güvenlik ve doğal nedenler başlıkları adı altında ele alınabilir(Günay vd., 2017, s. 37).

2.1.1.1.Sosyo Ekonomik Nedenli Göçler

Bölgeler ve ülkeler arasındaki göç hareketlerinin en önemli etmenini ekonomik nedenler oluşturmaktadır. Bireylerin iş, gelir ve buna bağlı olarak daha iyi bir yaşam arzusundan kaynaklanan göç süreci olarak da tanımlanabilir (Aksoy, 2012, s. 294). Bu bağlamda göç, işgücünün yer değiştirmesiyle kent merkezlerinde iş bölümlerine katkı sağlayan ekonomik, sosyal ve toplumsal bir olgudur. Örneklendirmek gerekirse 1960’lı yıllarda ekonomik gelişmenin yavaş olmasından dolayı Avrupa Birliği ülkeleri hem nüfus yetersizliğinden hem de yeterli işgücü talebini karşılayabilmek için ülkelerine göçmen işçi almışlardır. Bunun sonucunda Avrupa Birliği ekonomik ve sosyal bir değişim yaşamış olup, ülke çıkarları doğrultusunda göçmenleri kabul etmiştir. Ancak 1970’li yıllara gelindiğinde yerel halk, göçmen politikasına yönelik protestolar yapmış ve zaman içerisinde göçmenlerin kendi çıkarlarına cevap veremeyeceğine karar veren Avrupa Birliği ülkeleri, günümüzde sınırlarına tel örgü

çekerek yeni göçmen akımını ve alımına kapılarını kapatmışlardır(Günay, Atılğan ve Serin, 2017, s. 39).

Başlığımız altında göçün sadece ekonomik nedenlere bağlı olmasını ise düşük gelir dağılımının yetersizliği, yüksek vergi oranları, insanların severek yapmak istedikleri melekleri dışında başka meslek grubunda çalıştırılmaya zorlanmaları, kalitesiz şehir yaşamı, iş istihdamlarında nitelikli eğitime önem verilmemesi ve tüm bunların sonucunda oluşan vasıfsız iş gücü ve yoksulluğun artması olarak sıralayabiliriz.

2.1.1.2. Siyasal ve Sosyo Kültürel Nedenli Göçler

Daha iyi imkânlar, yüksek ücretler ve iyi bir refah imkânının yanı sıra gittikleri bölgelerin veya ülkelerin etnik farklılıklarının neden olduğu ayrımcılık, siyasi istikrarsızlık, rejim değişiklikleri, vatandaş mübadele politikaları vb. sosyo-kültürel ve siyasi etkenlerde göç hareketlerine neden olmaktadır. Bu durum ülkeler arasında olabileceği gibi bir ülkenin farklı bölgeleri arasındaki sorun ve dengesizliklerden kaynaklanabilir (Aksoy, 2012, s. 294).

İnsanların veya grupların yaşamını sürdürdükleri aile, akraba, sosyal çevresini terk etmek zorunda kalmalarının temelinde siyasal koşulların etkili olması çok önemlidir. Çünkü siyasal işkencelerden kaçmak ve ırkçılıktan kurtulma amacını taşıdığından dolayı siyasal göçün yeri ve önemi büyüktür.

Bunun yanında siyasal göç, sadece yoksul kesim insanını değil nitelikli eğitim görmüş, mevki sahibi ve işveren kişilerin de ülkelerini terk etmelerine sebebiyet vererek kapsamı bakımından toplumun tamamını içine alabilmektedir. Siyasal sebeplerle yapılan göçlerde insanlar ülkelerinden eğitim, kültür, dini, maddi yaşam tarzı ve etnik kimliğini de yanında götürmektedirler.

2.1.1.3. Güvenlik Nedenli Göçler

Ülkemiz ve ülkeler arası göçlere baktığımız zaman genellikle ekonomik sebeplere dayalı göç hareketlerinin yaşandığı gözlemlenmektedir. Ancak güvenlik nedenlerinden kaynaklı göç hareketlerinin de ciddi boyutlarda yaşanması göz önünde

bulundurulması gereken önemli bir noktadır. Güvenlik nedenlerinden kaynaklı göçleri örneklendirmek gerekirse; iç savaş, tehdit, iç karışıklık, genel güvensizlik ortamı olarak sıralayabiliriz. Güvenlik nedenlerinden kaynaklı göçler, ülkeleri güvenlikle ilgili göçler hususunda yeni politikalar geliştirmeye yöneltmiştir. Ayrıca hızla artan nüfus oranları 2000 yıllardan sonra güvenlik boyutunun daha geniş çaplı ve detaylı olarak ele alınmasını zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda ülke genelinde güvenlik boyutu kapsamında çok denetleyici ve engelleme amacıyla politikalar geliştirilmektedir. Ülkemiz adına daha çok sınır güvenliği politikalarının oluşturulduğu görülmektedir (Gök, 2016, s.65). Özellikle de Suriye’de iç savaşın patlak vermesi ile birlikte Ortadoğu’da göç dalgalanması başlamış ve savaşın sürdüğü topraklarda güvenliğin tamamen ortadan kalkmasıyla birlikte göç hareketinde kontrol edilemez bir büyüme olmuştur. Göçün etkisinin azaltılması için hiçbir mültecinin Batı ülkelerine getirilmeyeceği ve gelenlerinde geri gönderileceği söylenmiş ve yeni politik çözüm arayışlarına yer verilmiştir.

2.1.1.4. Doğal Nedenli Göçler

Ekonomik, siyasal, sosyo-kültürel ve güvenlik nedenlerinden kaynaklı göçlerin yanında doğal nedenlerde göçe neden olmaktadır. Doğal göçlerin yaşanmasına neden olan sorunların başında kuraklık, küresel ısınma, depremler, volkanik püskürmeler, enerji kaynaklarının tükenmesi ve iklim değişikliklerini sıralayabiliriz. Tarihi kaynaklarda doğal nedenli göçlere ilk olarak Moğolların Orta Asya’dan kuraklık nedeniyle göç etmesini örnek olarak verebiliriz. Yine Aral Gölü’nün sularının kuraklık ve küresel ısınma nedeniyle azalmasından dolayı çevresinde yaşamını sürdüren birçok topluluğun göç etmek zorunda kalması gibi örnekleri çoğaltabiliriz(Gök, 2016:65-82). Doğal kökenli afetlerin en büyük olanı ve en bilineni ise her yıl Afrika’da onlarca ülke ve milyonlarca insanın karşılaştığı kuraklık, doğal afetlerden dolayı toplu olarak bölgelerini ve evlerini terk etmek zorunda kalmışlardır. Doğal nedenlerle göçün en fazla yaşandığı ülkeler; Nijerya, Sudan, Somali ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti’dir(Günay, Atılgan ve Serin, 2017, s. 42).

2.1.1.5. Dini Nedenli Göçler

Göç nedenleri denildiğinde, dini nedenler ayrı bir konu başlığı altında ele alınmamaktadır. Konuyla ilgili yapılan çalışmalarda din olgusu genellikle siyasal veya kültürel nedenli göç başlıkları altında değerlendirilmiş ve açıklanmaya çalışılmıştır. “Ancak din olgusu yalnızca bireysel değil toplumsal realitedir (Bolat, 2013) ”. Bu bağlamda din tarih boyunca her türlü toplumsal süreç ve olayların odağında yerini almıştır. “Din, en ilkel toplumlardan günümüzdeki en gelişmiş toplumlara kadar varlığını ve etkisini sürdüren bir olgudur (Akgül, 1999) ”. Buna göre din, göç eden toplum veya bireyin yaşadığı sürecin de merkezinde yer almaktadır. Göç etmek zorunda kalınan nedenlerden biri de dini inanış ve tutumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Konumuz başlığı altında dini inanışlarından dolayı veya dini yaşantısını daha özgürce yaşamak isteyen bireylerin göç etmesi bireysel göç kapsamında değerlendirilmektedir. Buna karşın dini inanış ve tutumlarından dolayı toplumsal göçler de yaşanmaktadır.

Tarihsel veriler üzerinden örneklendirme yapacak olursak, Kitab-ı Mukaddes’te Hz. İbrahim’in hicreti ve Hz. Musa’nın İsrailoğulları’nı Firavun’un baskı ve eziyetinden kurtuluşu, Hz. Peygamberin ayetlerin emirler doğrultusunda Mekke’den Medine’ye hicreti ilk akla gelenlerdir. Yakın tarihte ise Bulgaristan Sosyalist Devleti 1984 -89 yılları arasında idaresi altındaki halklara karşı yürüttüğü politikalar nedeniyle idaresi altında yaşayan Müslüman Türkler’e baskı uygulamış; dini inanışlarını ve kültürlerini asimile etmeye yönelik çalışmalar yapmıştır. Bu baskılara daha fazla dayanamayan yüzbinlerce soydaşımız hak ihlallerinden korunmak ve dini inançlarını özgürce yaşamak için ülkemize göç etmişlerdir. Birleşmiş Milletler’ in raporunda da tanımı yapılan zorunlu göç kriteri dini inanış ve tutumlardır. Daha eski tarihli ve dini nedenli göçlere bakacak olursak 1783 tarihinde o dönemin Rusya Devleti tarafından zorunlu göç ettirilen Müslüman Kırım Türkleri’ ni sayabiliriz. Günümüzde ise halen Çin Komünizm rejiminin yürüttüğü politikalar nedeniyle Uygur bölgesindeki Türklerin ana vatanından sürgün edilerek zorunlu göçe tabi tutulmaları gibi dini inançlarından dolayı hak ihlallerine maruz kalarak göç etmek zorunda bırakılan toplumsal göç örneklerini çoğaltabiliriz.

2.1.2. Din

Din, insanoğlunun varoluşuyla birlikte tarih sahnesindeki yerini almış önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kavram olarak din, kişi veya kişilerin sahip oldukları inanç, inanış biçimi olarak açıklanabilir. Birçok toplumun sosyal hayatının merkezinde yer alan ve önemli fonksiyonlara sahip olan din, sosyoloji literatüründe de önemli bir yer tutmaktadır. Din konusunu toplumbilim açısından ele alarak inceleyen isimlerin başında sosyolojinin kurucusu kabul edilen Durkheim gelmektedir. Konu hakkında yazılar kaleme alan Weber ve Freud gibi isimler de bu listede önemli bir yer tutmaktadır. Ancak dinin toplumsal hayattaki yeri ve işlevi konusundaki fikirler, genel olarak iptidai toplumlar üzerinde antropolog ve sosyologlar tarafından yapılmış olan araştırmalara dayandığından, günümüz teknoloji toplumları için ne kadar geçerli olacağı belirsizdir. Ön kabul olarak dinin, geçmiş ve günümüz toplumları açısından bütünlüşme noktasında katkıda bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

İslam dini mensupları tarafından yapılan ve sosyolojik din anlayışından farklı olarak bu teolojik tanımların ortak noktaları, dinin ilahiliğine yapılan vurgudur. İslam bilginlerince yapılan din tanımları ayet ve hadis ve İslam esasları göz önünde bulundurularak yapılmıştır. Din, “akıl sahiplerini peygamberin bildirdiği şeyleri benimsemeye çağıran ilahi bir kanundur(Cürcani, 1404) ”.

Konu başlığımızı din sosyolojisi kapsamında sosyolog ve din mensuplarının tanımlarıyla genel olarak iki ayrı bölümde din tanımını yer vererek farklı bakış açılarını bir araya getirdik. Din Sosyolojisi alanı gereği din ve bağlamındaki kavramlarla ilgilenmektedir. Ancak sistematik ve bağımsız bir disiplin olan din sosyolojisi, biliminin kurucusu olarak kabul edilen Max Weber (1864–1920), “Böyle bir çalışmanın hemen başında, ‘din’i tanımlamak, mahiyeti hakkında söz söylemek mümkün değildir. Şayet bir şekilde yapılacaksa, tanımlamaya ancak çalışmanın sonunda girişilebilir. Dinin özü bizim temel konumuz değildir, biz onunla sadece sosyal davranışın özel bir tipinin koşullarını ve sonuçlarını incelemek için ilgilendik(Bayyigit, 2013, s. 7-28).” açıklamasıyla din sosyolojisinin din konusuna bakış açısını özetlemiştir.

2.1.2.1. Dindarlık

Bir kişinin inandığı dini yaşamasına ‘dindar’; bağlamında dinin yaşanması, bağlı bulunduğu dinin emir ve yasaklarına hakkıyla uyan, kuvvetli gönül bağına sahip olup gereklerini yerine getirmeyi de ‘dindarlık’ olarak tanımlayabiliriz. Kısa açıklamalarla

dindar ve dindarlık kavramlarını tanımlamanın kolay olmadığını, Weber 'in dini 'tanımlamadan kaçınma' tavrının diğer sosyologlarda da devam etmesine bağlayabiliriz. Tanım yerine detaylı bir açıklamanın bu kavramlar için daha uygun bir yöntem olacağı kabul edilmektedir(Berger, 1993, s. 90). Bir olgu evrenselleştiği oranda çeşitlenmekte ve çoğullaşmakta; bu durum ise onun tanımını 'herkesi memnun edecek' şekilde yapılmasını zorlaştırmaktadır(Korkmaz, 2011). Bu tanım din ile iç içe geçen dindarlık kavramı içinde söz konusudur. Bu nedenle konuyla ilgili araştırmacılar da Berger'in yaptığı gibi tanımlama yapmak yerine açıklama yapmayı tercih etmektedirler. "Öte yandan, dindarlığın ölçümü konusundaki çalışmalar da zamanla farklı yaklaşımların doğmasına yol açmış ve bu bağlamda da yine 'dindarlığın boyutları' gündeme gelmiş; onun tek boyutlu mu yoksa çok boyutlu mu olduğu yönündeki tartışmalara paralel olarak çeşitli dindarlık ölçekleri geliştirilmiştir. "Dindarlığı ölçme çabaları ilk önce tek boyutlu yaklaşımlarla başlamış olsa da, zamanla tek boyutlu bir dindarlık analizinin yeterli olmadığı anlaşılmış ve önce iki boyutlu sonra ise çok boyutlu dindarlık çözümlenmeleri geliştirilmiştir(Yıldız, 2001: 24-27)".

"Din, kutsal şeylerle, yani [kutsal olmayanlardan] ayrılmış ve yasaklanmış şeylerle ilgili olan ve mensuplarını Kilise adı verilen ahlaki bir topluluk içerisinde bir araya getiren inanç ve pratiklerden oluşan tutarlı bir sistemdir(Durkheim, 1968'ten aktaran Korkmaz, 2011, s. 23)". Bu açıklamalar çerçevesinde araştırmacıların tanım yapmaktan çok dindarlığın boyutları konusuna yöneldikleri dikkati çekmektedir. Dindarlığın boyutlarını ise; inanç, pratik, ibadet, ahlak, cemaat olarak sıralayabiliriz. "Dindarlık tanımını boyutlarıyla ele alan din sosyologlarına örnek vermek gerekirse, bu isimler Alman Din sosyoloğu Joachim Wach ve Amerikalı sosyolog Charles Y. Glock' tur(Karaşahin, 2008'den aktaran Korkmaz, 2011 s. 30)".

Dindarlığın boyutları birbiriyle bağlantılıdır ancak bir boyutta dindar olan kişinin diğer boyutta da dindar olmasını beklememek gerekir. "Bir inancı bilmek ve anlamak, onu kabul etmek için zorunlu olduğundan, bilgi boyutu ile inanç boyutu arasında sıkı bir ilişki vardır. "Bununla birlikte, inanç, bilginin zorunlu sonucu değildir; yani her dini bilgi zorunlu olarak inançla sonuçlanmamaktadır(Korkmaz, 2011)". Günümüz sosyal yaşamdaki inanışlardan bir örneklendirme yapmak gerekirse; ateistlerin, dini meseleler hakkında epey bilgili oldukları görülebilmektedir. Koyu 'dindar' olmasına rağmen, dini konularda o kadar da bilgili olmayan kişilere de rastlanabilmektedir. Bunun yanında eğitim düzeyi ile dindarlık arasında ters orantılı ilişkiyi de göz önünde tutmak gereklidir.

Bölümün sonunda ise İslam dini açısından dindarlık boyutlarının da dört bölümden oluştuğu görülebilecektir. İnanç, ibadet, ahlak ve cemaattir. Yine İslam'ın dindarlık analizinin yukarıdaki sosyal bilimsel analizlerle büyük ölçüde benzeştiğini de söyleyebiliriz.

2.1.2.2. Göçmenlik ve Din

Göç eden birey veya toplumlar o zamana kadar edinmiş oldukları psikolojik ve sosyo-kültürel edinimlerini de yanlarında taşımışlardır. Bu edinimler birey ve toplumun kurulmasında sahip olması gereken değerler örgüsü olarak tanımlanmaktadır. Bunlar olumlu ya da olumsuz her türlü değeri kapsamına almaktadır. Bu bağlamda göçmenler, kültürel, sosyal ve kültürel kimlikleri içerisinde yer alan dinsel inanç ve yaşayışlarını da gittikleri yerlere taşımaktadırlar. Daha anlaşılır bir açıklama yapacak olursak göçmenler, yabancı ülke şehirlerine veya gittikleri her yere sadece bir göçmen olarak gitmemiş, inandıkları dini de yanlarında götürmüşlerdir. “Bütün kültürel kimliklerinin içinde taşıdıkları en belirgin unsurun din olması da ayrı bir husustur”(Eren, 2007). Bu noktada göç ve din etkileşimi ortaya çıkmaktadır.

Dinsel inanç, tutum ve davranışların dışa yansması sonucunda, karşıda yaptığı etki ve bu etkiye ötekinden gelen tepki, dinin dışa yansma şeklindeki etkileşim sonucu olarak birçok tepkinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bunlardan yadırgama ve çatışmayı örnek olarak verebiliriz. Birey ve toplumların genelinde göç sonrası ortaya çıkan kültürlerin farklı coğrafyalara taşınması, yeni yaşam yerlerinde karşılaştıkları kültürel öğelerle ilişkide takındıkları tutumlar, psikolog, sosyolog, antropolog ve siyaset bilimcilerin çalışma konuları arasında kendine yer bulmuştur. Sorunun küçük bir örneğini göz önüne sermek bakımından Avrupa'da yaşayan Türk işçilerinin bahsi geçen bağlamda yaşadıkları tecrübe, sorunun anlaşılması açısından önemlidir. Yurtdışına göç eden vatandaşlarımız, göç ettikleri ülkelerde karşılaştıkları problemlerin bir kısmını dinsel inanış ve anlayışlarıyla yorumlamışlar, üstesinden gelemedikleri soru ve sorunları da, güvendikleri bazı kurumlara yöneltmişlerdir. “Konuyla ilgili yapılan araştırmalara göre yurtdışındaki göçmen vatandaşlarımız, dinle ilgili sorunlarını çözmede öncelikle yakın sosyal çevresinde az da olsa dini

bilgiye sahip insanlara danışma yolunu izlemişlerdir. Bu konuda aldıkları cevaplardan tatmin olmadıklarında ise başvurdukları kurumların başında Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) merkez teşkilatı gelmektedir.”(Eren, 2007). Göçmenler sadece dinin yapısına yönelik sorular sormamış, yeni yaşam yerlerinde karşılaşılan yeni durumlarla ilgili meselelerden kaynaklı birçok soru ve sorunlarla da mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Burada dikkat çekilmesi gereken nokta göçmen birey veya toplumların din ya da dinle ilgili konularda göçle birlikte yaşadığı değişimdir. Bu bağlamda, göçle birlikte göçmenlerin, dini algılama ve yaşama biçimlerinde yaşadığı kaçınılmaz değişim ortaya çıkmaktadır.

Elimizdeki veriler ışığında göçmenlik ve din kavramları arasında çok sıkı bağların olduğu anlaşılmaktadır.

Göç olgusuyla karşılaşan birey ve toplumlar kültürel, dini ve sosyal yaşamlarında değişiklik yapmak zorunda kalmışlardır. Bu değişimden en fazla etkilenen olgu ise hiç şüphesiz göçmenlerin dini inanç ve tutumlarıdır. Bu nedenler ortaya “göç ve din etkileşimini” çıkarmaktadır. Bir sonraki başlığımızda göç ve din etkileşimi sonucu bu karşılıklı ilişkinin bireyler ve toplum üzerindeki olumlu ve olumsuz sonuçlarının neler olduğuna değineceğiz.

2.1.3. Göç ve Din Etkileşimi

Değişimin harekete geçtiği noktalardan biri de yaşanan göçlerdir. Yaşanan göçler neticesinde dinsel tutum ve davranışların değişimi ve göç ile aralarındaki etkileşimi tespit edebilmek için dinin o toplumun hayatındaki yerini ayrıntılı biçimde bilmek gerekmektedir. Araştırmacılar, tarih boyunca insanların mensubu oldukları dinlerini yaymak amacıyla başka diyarlara göç ettiklerini veya mensubu oldukları dini inanışlarından dolayı yurtlarından uzaklaşmak, göç etmek zorunda kaldıklarını tespit etmişlerdir. Toplumların dini inanışları ve göç arasındaki ilişki, kültürel bir kavram olarak dinin göç hareketlerini geçerli bir sebep sayması ve bazı gelişmeler neticesinde yapılmasını zorunlu kılması gibi faktörler göç çalışmaları alanında din konusunun da ayrı bir başlık altında gündeme gelmesine ve yarattığı etkiyi araştırmaya sevk etmiştir. Göç ve din arasındaki etkileşim ve ilişki tek yönlü olmayıp karşılıklı yaşanan bir ilişki sürecidir. Yani göç dini etkilerken dinde göçü etkilemektedir. Bu bir süreç olarak

değerlendirilmektedir. Bu süreci “dinin göç üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri” ile “göçün din üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri” çerçevesinde ele alarak konumuzun genel hatlarını belirlemiş olacağız.

2.1.3.1. Dinin Göç Üzerindeki Olumlu Etkileri

Yukarıda belirttiğimiz üzere tarih boyunca insanlar mensubu oldukları dini inanışlarından dolayı yurtlarından uzaklaşmak zorunda kalmışlardır. Dinin göç sürecini olumlu yönde etkileyen değişken olarak örneklendirmek yapacak olursak Peygamberimiz ve arkadaşlarının yapmış olduğu Mekke’den Medine’ye yapılan hicret/göç olayını ele alabiliriz. Aynı zamanda İslam’ın kutsal kitabı Kuran-ı Kerim’de Peygamberden önceki dönemlerde de peygamberlerin ve ona inananların inanmayanlar tarafından göçe zorlandıklarından söz edilmektedir. Bu hicret/göç olayının yaşanmasında ayet ve hadislerin yönlendirmesinin etkisi büyüktür. Hicret ayetlerinden olan (Nahl, 16/41) ‘zulüm sonrası Allah için göç edenlerin ahirette mükâfatlandırılacağı’ belirtilmektedir.

İslam dinindeki göç faktörü sonuçları bakımından yer değiştirme eylemi ile sınırlı kalmamıştır. Hicret/göç sonrası siyasi açıdan bir güce kavuşularak İslam devletinin kurulması sağlanmış, Medine başkent yapılmış ve Müslümanlar baskı ve zulümden kurtulmuşlardır. Bu göç sürecinin, dinin ve din mensuplarının inançlarının bir tezahürü olarak gerçekleştirilmiş olması söz konusudur. Yani din, göç etmeyi, göç edilen toplum ile etkileşime geçmeyi gerekli kılan yani entegrasyonu onaylayan bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır(Korkmaz, 2011). Günümüzde eğitim – öğretim amacıyla özellikle batılı ülkelere göç eden Müslümanların durumu geçmişte yaşananlardan farklıdır. Bunun olabilirliği noktasında araştırmacılar, İslam’ın tebliği, ilim ve fenni çalışmaların yani modern bilimlerin öğrenilmesi için gerekli olduğunu ileri sürmektedirler. Bunun yanında batılı ülkelerdeki gelişmiş demokrasi anlayışından kaynaklı dini özgürlük anlayışının birçok Müslüman ülkeden daha uygun olması gibi mücbir sebepler din nedenli göçlerin yaşanması olumlu sonuçları olarak kabul görmektedir(Korkmaz, 2011).

Göç olgusuna önceki dönem peygamberlerin yaşamlarından kısaca örnek verilecek olursa, Kitab-ı Mukaddes’te de Hz. İbrahim’in hicreti/göçüyle Hz. Musa’nın

İsrailoğulları' nı Firavun'un zulmünden kurtarışı anlatılmaktadır(Çıkış, 12/37, s. 38; Resullerin İşleri, 7/2, s. 4).

2.1.3.2. Dinin Göç Üzerindeki Olumsuz Etkileri

Dinin göç üzerindeki olumsuz etkisi söz konusu olduğunda Müslümanların gayrimüslim ülkelere yaptığı göçlerin sakıncalı yönleri ve çekinceleri ele alınmaktadır. Çünkü İslam dini mensuplarına dini vecibelerini daha rahat yerine getirebileceği yerlere göçü tavsiye etmektedir. Aksi takdirde şartların oluşabileceği yerlere göçü sakıncalı görmektedir. İslam dini yalnızca bir inanç yani düşüncesele bir din sistemi değildir. İslam aynı zamanda bir yaşam tarzı ve dünya görüşü olduğu için din mensuplarının inançları gereği yapmaları gereken hüküm ve vecibeleri güvenli bir ortamda rahatlıkla yapabilmelerine büyük önem vermektedir.

Konumuzu ayet ve hadisler ışığında açıklamak yerinde olacaktır. “Allah’ın arzı geniş değil miydi? Siz de hicret etseydiniz ya!” (Nisa 4/97). Bu ayetin yanında Peygamberimizin gayrimüslim veya Allaha ortak koşanlar arasında yaşayan Müslümanlardan hoşlanmadığını belirten hadisler çerçevesinde; İslam toplumunun dışında Müslümanların eziklik ve yalnızlık duygusuna kapılarak zamanla gayrimüslimlere benzeyebileceğini ve onların istek ve arzularına tabi olabileceği ihtimaline yer verilmiştir. Buna karşın İslam dini Müslümanın karakter sahibi, üstün ahlak öğretileriyle donanmış onurlu bir insan olmasını istemektedir(Korkmaz, 2011). Bu nedenle dinin emir ve yasaklarını(vecibe) yerine getirmesinin mümkün olmadığı yerlere hicretini ve oralarda yaşamasını yasaklamıştır. Bunun en belirgin örneği olan Endülüs’te yaşananlardan dolayı bazı mezhep imamları gayrimüslim hâkimiyeti altında yaşamının caiz olmadığını belirtmişlerdir. Ancak Müslüman olmayan devlet yöneticisinin egemenliğini sürdürdüğü topraklar anlamına gelen “Darulharp” veya bunun tersi olan Müslümanlar devlet yönetiminin hâkim olduğu topraklar anlamına gelen “Darulislam” kavramları günümüz şartlarında özünden uzaklaşmış, toplumlar birbiriyle kaynaşmış, İslami hukuk ve fıkıh kurallarına göre yönetilen bir topraktan söz edilemez olmuştur. Bu nedenle göç konusuyla ilgili yeni oluşan şartlar bu iki kavramla yorumlanamaz duruma gelmiştir(Bolat, 2013).

Din; kültürel, sosyal ve siyasal olaylarla karşılıklı ilişki içerisinde. Mensupları ve gruplarının toplumdaki tesir ve etkileşimden uzak yaşamayacakları aksine başta aile

hukuk ve ekonomi gibi hayatın bütününde yer alan unsurlar ve diğer toplumsal sınıf çeşitleriyle sıkı bir ilişki içerisinde (Arslan, 2004).

2.1.3.3. Göçün Din Üzerindeki Olumlu Etkileri

Göç ve din ilişkileri denildiğinde Yahudilik başa olmak üzere Hristiyanlık ve İslamiyet'te elzem bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. İslamiyet'teki göç olaylarına verdiğimiz örnekler kadar Yahudilik inancı da göç, sürgün ve diaspora gibi eylemsel yaşamışlık geçmişine sahiptir. Bu bağlamda din mensuplarının göç sonrası din için rahat ve yayılım gösterebileceği bir ortama geçiş yapma olanağı sağlayarak 'dinin kurulması' işlevini üstlenmektedir. Bunun yanında teknoloji, ekonomi ve dini özgürlüklere açılan fırsat kapısı olarak da karşımıza çıkması göçün din üzerindeki olumlu etkileri olarak kabul edilebilir. 1970'li yıllarda Türkiye'den Almaya' ya göç eden Türkler dini vecibelerini yerine getirebilmek için ülkemizden imamların gelmelerini istemişlerdir. Devlet tarafından gönderilen din görevlileri, dini-kültürel belleğin aktarılmasında yardımcı olmuşlardır. Gelecek kuşak olan çocuklar içinde okul ders saatleri dışında veya hafta sonları Kur'an kurslarında temel dini bilgiler dersleri düzenlemişlerdir. Göç sürecinde din olgusu, geçmiş ve gelecek arasında köprü vazifesini üstlenerek kuşaklarında birbirine bağlanmasına katkıda bulunmuştur.

“Göç sürecinde din, Müslümanların yeni yerleşim yerlerinde ‘toplumsal gözden düşme’ düşüncesine karşı duygusal savunma mekanizmasını karşılayabilecek değerler bütünü ve yaşamsal dayanak biçimi olarak görülmektedir”. “Ayrıca Türk kültürüne bağlı olarak kimliğin önemi dinle orantılıdır ve ülkemizden imam istemlerinin temelindeki düşünce de budur (Kastoryano, 2000'den aktaran Korkmaz, 2011, s. 68)”.

Göç süreçleri sonucu ortaya çıkan etnik ve dini çoğulculuğun birçok artısı bulunmaktadır. Bunun en bariz örneği birbirlerini daha önce tanımayan ve ön yargıları olan farklı din mensupları birbiriyle tanışma ve ifade etme fırsatı bularak ön yargılarının kırılmasına ve dini kimliklerini yeniden keşfetme noktasında etkili olmaktadır.

Ne kadar tezat bir durumdur ki kendi doğdukları topraklarda baskı vb. problem ve çıkmazlarla karşılaşan mezhep, cemaat veya tarikatlar, Batı ülkelerini üye ve nüfuslarını rahatça artırabilecekleri coğrafya olarak görmektedirler. Bu duruma ülkemizden örnek olarak, devlet karşıtı söylemler nedeniyle illegal olarak

nitelendirildiği için yurtdışına göç eden Kaplan grubunu ve illegal kapsamına alınmayan bazı Alevi grupların çocuklarına Alman devlet okulları tarafından Alevilik din dersi konulmasını verebiliriz(Perşembe, 2005'den aktaran Korkmaz, 2011 s. 69).

Taştan'ın vurguladığı üzere göç süreçlerinin ortaya çıkardığı ve göçmenlerin maruz kaldığı durumlardan biri de iki farklı kültür arasında yaşayıp hiç birinin parçası olamamaktır. Buna 'marjinalite' problemi denilmektedir. Ayrımcılık, ötekileştirme ve dışlanmışlığın göçmen bireyleri inanç dünyasında yeniden düşünme ve yorumlama sürecine götürdüğü gözlenmektedir. Bu süreç hâkim kültüre karşı gelme ve gelenekselliğe dönüşü artırmakta, etnik kültürüne sahip çıkmada motive etmektedir. Tüm bu davranışlar din olgusu ve etkisi tarafından organize edilmekte ve büyük ölçüde yabancılaşmanın önüne geçmektedir(Taştan, 2001, s. 76-80) .

2.1.3.4. Göçün Din Üzerindeki Olumsuz Etkileri

Çalışmanın bu noktasına kadar din olgusunun toplumsal olayların zıt işlevlerine etki edebileceğine dair birçok örnek verilmiştir. Göç sürecinin din üzerinde olumlu olduğu kadar olumsuz etki gücüne de sahiptir. Göçmen birey ülkesinde doğduğu topraklarında önceden var olan ve çepeçevre kuşatan bir geleneğin içine doğarlar. Bu ortamın değerleriyle yoğrularak sosyalleşirler. Ancak göç sürecinde daha az sosyal baskı vardır ve bireyler geleneksel din konusunda daha özgür davranabilmektedirler. Zira bir din ya da dini gruba katılma veya ayrılma gönüllülük esasına dayalı olan bir eylemdir. Örneğin İslam Türkiye'de geniş bir nüfusa sahiptir ve her gün beş vakit ezan sesi şehrin tüm sokak ve caddelerinde rahatça işitilmektedir ve ezanı duyan bireylerin aklına ibadet gelebilmektedir. Fakat Almanya'da durum böyle değildir. Şehir kuralları gereği ezan, oralarda hoparlör üzerinden okunmamaktadır. Bu nedenle de dindar göçmen bireylerin ibadet konusunda anavatanına göre daha fazla çaba sarf etmeleri gerekmektedir. Bu durum ise dindar birey için büyük bir dezavantajdır.

“Bu bağlamda göç, dindarlığın anavatanında geçerli olan bağı zorunlu değişikliğe uğramaktadır. Bu değişikliğin en çok hissedildiği alanların başında dinin vecibelerini yerine getirmede karşılaşılan zorluklardır. Bunun altında yatan en büyük neden ise göç sürecinde topluma uyumlu, düzene sokacak hukuki ve örfi bir disiplinin olmamasıdır(Korkmaz, 2011)”. Dolayısıyla göç sürecinde dini kurallar ve ibadetler,

köken ülkede olduğu gibi açık ya da örtük olarak teşvik edilmemekte ve sosyal baskının ortadan kalkmasıyla dindarlık daha çok kişisel tercih meselesine dönüşmektedir. Hâlbuki Müslüman toplumlarda olduğu gibi göç sürecinde de dini kurallar ve dini ibadetlerin sürekli öne çıkarılması ve aşikârlaştırılması gerekmektedir. Zira bir İslam toplumunda Cuma namazı kılmak isteyen kişi için her şey o kadar hazırlanmıştır ki Cuma kılmaması için özel bir gayret göstermesi gerekirken, göç sürecinde ise bunun tersi olarak Cuma namazı kılması için özel bir gayret göstermesi gerekmektedir. Bu nedenlerden dolayı göçmen bireyin dini hayatı olumsuz etkilenmekte, belirli bir zaman sonra dini ibadet ve ritüellerden uzaklaşma görülebilmektedir. Bu ve benzeri örnekleri çoğaltabiliriz. Bu süreç göçün din üzerindeki olumsuz etkileri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Göç eden birey ve toplumlar, yeni yerleşim yerlerinde bir süreç içerisine girmektedirler. Bu süreçler entegrasyon, asimilasyon ve çok kültürlülük olarak adlandırılmaktadır.

2.1.4. Diğer Etkileşim ve Değişim Süreçleri

2.1.4.1. Çok Kültürlülük

“Bir toplumun içerisinde birden fazla kültürün varlığına dayanan bir olgu olarak tanımlanan çokkültürlülük, bir toplumda kültürel açıdan anlamlı farklılıklar olduğunu ve sosyolojik kategorilerin bulunduğunu gösteren, kültürel çeşitliliğe ve farklı kültürlerin bir arada oluşuna işaret eden sosyolojik/antropolojik bir kavramdır” (Kalaycı, 2010’dan aktaran Çakmaklı, 2022, s. 128). Aynı zamanda kültürel çeşitliliğin eş anlamlısı olarak da ifade edilen çokkültürlülük, bir toplum içerisindeki farklı dini inanç, farklı etnik köken ya da farklı milliyetlerdeki bireylerin meydana getirdiği modern toplumların bir özelliği olarak da anlaşılabilir. Çokkültürlülük kavramının son açıklaması ise içerisindeki farklılıkları kabul etmekle kalmayıp, aynı zamanda bu farklılıkları bulunduğu ülkenin siyasi kurum ve normlara yerleştirmeyi öneren bir siyasi program denilebilir(Doytcheva, 2020’den aktaran Çakmaklı, 2022 s. 128).

İlk olarak 1941 yılında o dönem milliyetçiliğin etkisinin olmadığı önyargısız bireylerin bir araya getirdiği kozmopolit toplumu ifade etmek için kullanılmıştır. Yıllardır göç alan ve farklı din-dil ve kültürleri sınırları içerisinde barındırmakta olan Avustralya ve Kanada’da toplumlarının özelliği olan çokkültürlülük devlet politikalarında da kendine yer bulmuştur. Kısacası, çokkültürlülük toplum içerisindeki farklı kültürel özelliklere sahip göçmen bireylerin kabul görmesi ve tanınmasıdır. Fransız ihtilalinin etkisiyle zaman içerisinde kimlik hareketlerinin ön plana çıkmasıyla beraber bireyler kanun önünde eşit olma hakkını elde etmiş, günümüz modern toplumunda ise ‘farklı olma’ hakkını elde etmek istemesine dönüşmüştür. Farklılık kavramı sadece hukukun önünde eşitlik olarak değil aynı zamanda cinsiyet farkı, din farkı, ırk farkı gibi özelliklerinin de tanınmasını istemektedir. Günümüzde toplumlar artık heterojen bir yapıya sahiptir. Yaşadıkları ülkelerde ikinci ve üçüncü kuşaklarında gelmesiyle azımsanmayacak bir nüfusa sahip olan göçmenler devlet tarafından muhatap alınmak zorundadırlar.

2.1.4.2. Entegrasyon

“Sosyolojik bir terim olarak açıklayacak olursak bu konuda fikir birliği olmamakla birlikte entegrasyon; bir toplumdaki bireyler, farklı gruplar ve diğer çeşitli etnik yapıların karşılıklı bağımlılık, uyumluluk ve düzen oluşturacak şekilde birleşme süreci olarak tanımlanabilir(Günay, 2012: 343)”. Entegrasyona dair ilk teoriler ve politik uygulamalardan söz edecek olursak, Amerika Birleşik Devletleri’nde 60’lı yıllarda asimilasyon politikalarının etkisizliği ve tepkilerin artması gibi nedenler belirince gündeme gelmiştir. “Entegrasyon tartışmalarının Avrupa’ya taşınması ise misafir göçmen işçilerin sürekliliğinin belirginleşmesi üzerine daha sonraki dönemlerde gerçekleşmiştir(Toköz, 2006: 36)”.

Son yıllarda göç olaylarının hızla artması entegrasyon kavramının uygulama yönüyle önemini artırmıştır. Ülkeler artan göç hareketlerinden kaynaklı kendine ait göç politikalarını ve göç yönetimi konularını düzenlemeye gitmektedirler. Bunun birçok nedeni vardır. Sosyal – beşeri yapının en önemli özelliği entegrasyondur. Göç edilen her ülkenin bir toplum yapısı, sınıfsal farklılıklar gibi spesifik özellikleri vardır ve göçmenlerin bu yeni toplum yapısına, sınıfsal farklılıklara ve değişken yapısına uyum sürecinin çözülebilmesi için entegrasyon kavramı çerçevesinde bütüncül bir

yaklaşım ile ele alınması gerekmektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi göçmen bireyler, göç ettikleri ülkelerin kültürlerinin tesiri altında kalırlar ve kendi kültürlerini de gittikleri yerlere götürdükleri için karşılıklı kültür etkileşimi gerçekleşir. Özellikle modern toplumlara yaşanan göç sonrası göçmen bireyler belirli bir süre sonrasında kendi kültür ve kimliklerini kaybetmeye başlar ve yeni yaşam ortamındaki özgün, geleneksel ve kültürel etkileşim sonucu asimilasyona uğramaktadırlar. Bu etkileşim sürecinden göçmen birey ve gruplar olumlu ya da olumsuz etkilenebilmektedirler. Bu süreçte en fazla karşılaşılan sorunların başında ruh sağlığı açısından benlik kaygısı, kültürlenme, yaşam boyu gibi olgular davranışsal değişim bozuklukları gelmektedir. Bu nedenle sosyal anlaşmalar yapmanın yanında sosyal bütünleşmelerinin de sürekliliği ve bu sürecin iyi yönetilmesi hassasiyetle üzerinde durulması gereken bir konudur. Bu doğrultuda yapılabilecek sosyal, kültürel ve dini aktivite çalışmaları ise dil kursları, kişiye özel oryantasyonlar, kişiye özel dini eğitim ve programları v.b. olarak sıralayabiliriz. Yapılacak çalışmalarda göçmen toplumun geleceği, sosyal ve kültür yapısının korunması ve dini inanç ve tutumlarının devamı açısından gençlere öncelik verilmesi elzemdir. Sistemli şekilde kontrollü olarak yapılan entegrasyon süreci çalışmalarında ise göçmen grupların gelmiş oldukları yerlerdeki dini inanış ve tutumları, kültür ve eğitim düzeyleri, daha önce görmüş oldukları eğitim sistemleri göz önüne alınarak süreç sonucunu ortaya çıkarma çalışmaları devam etmektedir.

Göç sonrası entegrasyon süreci üç farklı evreyi ortaya çıkarmaktadır. Entegrasyon sürecinin başarılı olması halinde bütünleşme, göç eden toplumun dini inanış ve kültür benliğini kaybetmesi halinde asimilasyon(eritme), sürece uyum sağlayamama ve olumsuz tutum ve gelişmeler ise ayrışma olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.1.4.3. Asimilasyon

Göç sonrası egemen olan toplumun azınlık olarak topraklarına yerleştirdiği grupları kültüründen, sosyal yaşamından, dini inanç ve tutumlarından kopararak kendi egemen kültürünün özelliklerini baskı ve zorlama altında benimsetmesi yani eritmesiyle oluşan bir süreçtir. “Bu yaklaşıma göre göç sonrası ilk karşılaştıklarında keskin çizgilerden dolayı birbirinden ayrılan göçmen birey ve toplumların, zaman içerisinde egemen devlet ortak kimliği altında tam bir uyuma yani değişime kavuşması beklenir(Adıgüzel, 2010: 97)”. Burada

hedeflenen amaç farkların giderilmesiyle homojen bir toplum yapısı oluşturmaktır. Asimilasyon politikalarında da entegrasyon politikalarında olduğu gibi ötekinin varlığı kabul edilmekte ancak bütünleşme ve homojen yapıya geçiş süreci zor yoluyla yapılmaktadır. Bu konuda Ernest Gellner'in tanımı durumu gayet açık bir şekilde ifade etmektedir.

“Ulusçuluk, aslında alt kültürlerin daha önceleri halkın çoğunluğunun ve bazı durumlarda da tümünün hayatına hâkim olduğu bir toplumda bir yüksek kültürün genel olarak dayatılmasıdır. Yani okulda okuyarak elde edilen, akademik dünyanın denetlediği, mümkün olduğunca açık bir bürokratik ve teknolojik iletişimin gereksinimlerine göre inceden inceye düzenlenmiş bir dilin topluma yayılmasıdır(Gellner, 2008: 140).”

Örneğin birçok alt kültüre sahip olan ülkemizde, yüksek kültür olarak Türkçe dili, sosyal hayatın bütün alanlarında egemen olmuş ve yayılım göstermiştir. Bununla birlikte Türkçe'nin resmi dil olarak kabul edilmesiyle, Kürtçe, Çerkesçe ve Lazca gibi yöresel dillerin kamusal alanlara kullanılmaması söz konusu olmuş ve bu diller etkinliğini yitirmiştir. Bu gelişmelerden sonra ülkemiz sınırları içerisinde yaşayan halklar Türkçe dilini bir zaruriyet olarak öğrenme mecburiyetinde kalmışlardır. Bu politikalar sadece ulus devletlerinde görülmemektedir. Devletler yönetim anlayışlarında köklü bir değişikliğe giderek daha önce uyguladıkları politik sistemleri değiştirebilmekte ve hâkim bir kültür oluşturma çabası içine girmektedirler. Buna yakın tarihten örnek verecek olursak Bulgaristan Devleti rejim değişikliğine gittikten sonra Türkçe'yi kademeli olarak kamusal alandan silmek istemiş ve bunu politik baskılarla yapmaya çalışmıştır. Bununla kalmayıp daha da ileri gitmiş ve Bulgaristan'da yaşayan Türklerin isimlerini Bulgarcaya çevirmiştir. Sınırları içerisinde yaşayan Müslüman Türklerin dinini, kültürünü ve geçmişini yok etme çalışmaları sonucu zorunlu göç yaşanmıştır. Bu süreç asimilasyon kavramını en iyi açıklayan örneklerden biridir denilebilir.

2.1.5. Bulgaristan'dan 1877-1989 Yılları Arası Yapılan Göçler (Osmanlı İmparatorluğu – Türkiye Cumhuriyeti)

Bulgaristan'dan ülkemiz topraklarına yapılan göç sürecini 'Osmanlı İmparatorluğu dönemi ve Türkiye Cumhuriyeti dönemi' yaşanan göçler olarak iki ayrı devlet adı altında ve tarih aralığında konumuz kapsamında incelememiz yerinde olacaktır.

1699 yılında imzalanan Karlofça Anlaşması, Osmanlı İmparatorluğu için yeni bir başlangıç anlamı taşıyordu. Çünkü bu anlaşma ile imparatorluk, kuruluş tarihinden bu yana ilk defa toprak kaybı yaşamış oluyordu. Yaşanan bu toprak kaybı ilk ve tek olarak kalmayacak devamı da gelecekti. Nitekim 17. ve 18. yüzyıllarda İmparatorluk, özellikle iskân sorunlarının niteliğinde önemli ve ciddi değişikliklerle karşı karşıya kalmıştır. Bunun temelinde yatan nedenlerden biri imparatorluğun büyümesinin durmuş hatta küçülmeye başlamış olmasıdır. Bir diğeri de 18. yüzyılın sonlarına doğru gerçekleşen Fransız İhtilali'nin etkisiyle ulusçuluk, özgürlük ve eşitlik gibi fikirlerin, birey ve toplum tarafından eyleme geçerek aktifleşmesi çok uluslu bir yapıya sahip olan Osmanlı İmparatorluğu'nun temelden sarsılmasında önemli role sahiptir. Milliyetçilik akımlarının yükselişe geçmesi ve Rusya'nın Panslavizm akımının etkisiyle slav toplumlarını tek çatı altında toplamayı hedeflemesi sonucu, ayaklanarak özerkliğini ilan edip ayrılan ulusların arasına 1878 yılında Bulgaristan da eklenmiştir. 1908 yılında ikinci meşrutiyetin ilan edilmesiyle birlikte Bulgaristan da bağımsızlığını ilan etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altında yer alan milletler, imparatorluğun gerileme ve dağılma sürecine girmesiyle ayrı birer devlet olarak karşımıza çıkmaya başlamıştır.

Önceleri İmparatorluğun yükseliş döneminde, Avrupa kıtasının fethi ile Anadolu topraklarından Avrupa'ya göçler yaşanmıştır. Ancak İmparatorluğun gerilemesi ve çöküşe geçmesiyle birlikte, Avrupa ve balkanlardan Anadolu'ya tersine göç başlamıştır. Tersine göçün başlamasıyla iskân politikaları ve çalışmalarında da ciddi dönüşümler meydana gelmiştir. Önceleri fethedilmiş olan bölgelerde kalıcı olma niteliği artık geri gelen göçmenlerin Anadolu'da belirlenen bölge ve yerlere yönlendirilerek yerleşimlerinin yapılmasını sağlamaya yönelik olmuştur. Bu dönüşüm ve değişimi içeren göç süreci imparatorluğun dağılmasına kadar da devam etmiştir.

Bu konuda Tekeli;

“19.yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun karşılaştığı iskân sorunları önemli ölçüde değişme gösteriyordu. Bunun nedenlerini şöyle sıralayabiliriz. Bunlardan birincisi Osmanlı İmparatorluğu’nun küçülme sürecine girmesiydi. Bu küçülme sırasında Osmanlı İmparatorluğu’nun çevresinde bir Balkanlaşma süreci yaşanıyor birçok ulus devlet kuruluyordu. Bu yeni ulus devletler Türk-Müslüman kitleler üzerinde baskılar yaratıyor kitlesel göç hareketleri başlatıyorlardı(Tekeli, 2008: 148)”.

ifadeleriyle yaşanan sürecin özetini sunmaktadır.

2.1.6. 1878 Yılı Osmanlı İmparatorluğu - Rus Savaşı Sonrası Göç (93 Harbi)

Türkiye ile ortak ırk dil ve kültür geçmişine sahip olan Bulgaristan Türkleri ya da Bulgaristan göçmenleri aynı zamanda ‘soydaş’ kavramı içerisinde yer almaktadır. Bulgaristan göçmenleri, halkımızın dilinde muhacir veya yöresel tabirle ‘macır’ adıyla anılmaktadır. Bulgaristan göçmenlerinin özellikle diğer göçmen birey ya da toplumlardan ayrılan en belirgin özelliği soydaş olmalarıdır.

Bu konuda Şimşir (1986)’ in “19.yüzyıl Türkiye’sinin Tuna ve Edirne vilayetleri Türkleridir. Tuna vilayeti, Tuna Nehri’nden Balkan sıradağlarına kadar, Edirne vilayeti de Balkan Sıradağlarından Marmara Denizi’ne kadar uzanan toprakları kapsıyor. Buralarda yaşayan Türk halkının “Bulgaristan Türkleri” haline gelişi, bu iki vilayet üzerinde Bulgaristan devletinin kurulup genişlemesiyle olmuştur.”

açıklaması, soydaş kapsamında yer alan Bulgaristan Türkleri’nin Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküş süreci sonunda yaşanan zorunlu göçmenlik olayına dikkat çekmektedir.

1877-1878 yılları arasında yaşanan ve tarihi kayıtlarımıza 93 Harbi olarak geçen Osmanlı-Rus savaşı, Rumi takvime göre ‘1293’ yılında gerçekleşmesinden dolayı bu adı almıştır. . Yaşanan bu savaşta Osmanlı İmparatorluğu mağlup olmuş ve önceleri iskân politikasıyla yerleşmiş olan Müslümanların da yaşamış olduğu topraklar işgal altına girmiştir. İşgal altına giren bölgelerde Müslümanlar hem muhacir konumuna düşmüş hem de yapılan baskı ve zulümler neticesinde büyük can kayıpları yaşamışlardır. 93 Harbi aynı zamanda Rumeli’den Anadolu’ya tersine göç olayının başlamasına neden olmuştur. Diğer taraftan Osmanlı İmparatorluğu’nun bu yenilgisi

aynı zamanda 1989 tarihine kadar sürecek olan Bulgaristan göçlerinin de başlangıcı olmuştur.

93 Harbi sonrası işgal altında yaşayanların tamamı Anadolu'ya göç etmemişlerdir. Göçe zorlananların özellikle savaşın yoğun yaşandığı Tuna ve Edirne'de yaşayanlar olduğu belirtilmektedir. “1879 – 1880 tarihleri arasında 18.033 Türk Anadolu'ya göç etmiştir. “Fakat Osmanlı üçüncü ordu karargâhının bulunduğu kuzey-doğu Bulgaristan'da yaşayan Türklerin yerleşik hayata devam ettiği bilinmektedir(Şimşir, 1985'ten aktaran Tunalı, 2022 s. 44)”. “1893 – 1912 yılları arasında ise 350.000 Türk Anadolu'ya göç etmek zorunda bırakılmıştır.(Öksüz, 1997: 99)”.

Osmanlı İmparatorluğu, iskân niteliğinin değişmesi ve tersine göçlerin başlamasıyla birlikte, belirli bir düzen oluşturulması için sistem geliştirmiştir. Bu sisteme göre komisyon yapılanmasına geçilerek göçmen sayıları, yerleştikleri bölgeler ve yapılan yardım miktarları düzenli olarak kayıt altına alınmıştır. Böylelikle gelen göçmenlerin barınma başta olmak üzere iş ve yeni yerleşik hayatlarına kolay adapte olabilmeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Spesifik olarak Bulgaristan göçmenlerinin çoğunluğu, geldikleri topraklarda tarımla uğraşarak geçimini sağlamalarından dolayı yeni yerleşim yerlerinde de çözülmesi gereken konuların başında toprak meselesi ortaya çıkmıştır. O dönem için olumsuz olarak meydana gelen bu göçün olumlu yönü de tam bu noktada karşımıza çıkmıştır. Çünkü Anadolu toprakları tarım yapmaya elverişli geniş arazilere sahiptir. Bu nedenle tarım işgücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Tarımsal faaliyetlerin devamlılığının sağlanması noktasında şekillenen göçmen politikaları sistematik olarak 1951 yılına kadar yürütülmüştür.

2.1.7. 1912-1913 Yılları Arasında Yapılan Göç (Osmanlı İmparatorluğu - Balkan Savaşları)

1878 yılında başlayan tersine göçlerin, 1. ve 2. Balkan Savaşları'yla devamı gelmiştir. Daha önce de bahsettiğimiz Panslavizm ve milliyetçilik akımlarının etkisi, Balkan topluluklarının Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılarak devlet kurmak; daha önce ayrılmış Balkan devletlerinin ise toprak genişletme düşüncesini eyleme dönüştürmüş ve Osmanlı İmparatorluğu'na savaş açmışlardır. Bu savaşlara, 1. ve 2. Balkan savaşları adı verilmiştir. İmparatorluk, bu savaşlar sonucu Doğu Trakya'daki toprakların bir kısmı hariç Balkan topraklarının büyük bir kısmını kaybetmiştir.

Yaşanan bu gelişmeler sonucu o topraklarda yaşayan Türkler ve Osmanlı tebaası için ikinci kez tersine göç olayı başlamıştır.

“Müslümanlık çatısı altında birleşen Türkler, Arnavutlar ve Boşnaklar olmak üzere üç ana grup Balkanlar’dan göç etmiştir. Bu grup içerisinde yer alan Türkler İzmir, Edirne, Adana ve Karesi’ye yerleştirilmiştir. Arnavut ve Boşnakları ise kısa zamanda uyum sağlamaları sebebiyle dağınık iskân etmişlerdir. Arnavutlar Adana, Ankara, Diyarbakır, Sivas, Maraş’a yerleştirilmişlerdir. Boşnaklar da Diyarbakır ve Sivas’ta iskân edilmişlerdir(Ağanoğlu, 2017’den aktaran Durmaz, 2019, s. 89)”.

Balkan Savaşlarından sonra İmparatorluğun sınırları değişerek yeniden çizilmiştir. Yaşanan toprak kayıpları sonucu imzalanan anlaşmalarda göç etmek istemeyen kişilerin haklarının korunması için gerekli önlemler alınmıştır. Konuyla ilgili olarak “29 Eylül 1913 günü yapılan İstanbul Antlaşması ile Batı Trakya, bölgede yaşayan Türklerin hakları güvence altına alınarak Bulgaristan’a verilmiş ve 1918 yılına kadar Bulgaristan’ın idaresinde kalmıştır(Öksüz, 1997: 35)” açıklaması süreci daha anlaşılır kılmaktadır. Her ne kadar göç etmek istemeyerek kalmayı tercih edenler olsa da ikinci büyük göç dalgası bu savaşlar sonucu yaşanmış ve Bulgaristan Türklerinden 200.000 kişi göç etmiştir(Durmaz, 2019).

2.1.8. 1923-1949 Yılları Arasında Yaşanan Göçler (Türkiye Cumhuriyeti Sonrası)

1923 yılında Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılarak Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla birlikte yaşanan tersine göç olayları, yeni devletin adı altında gerçekleşmeye devam etmiştir. Yeni kurulmuş çok genç bir devlet olmasına rağmen siyasi arenada Osmanlı İmparatorluğu’nun devamı niteliğinde devlet olarak kabul görmüştür. Bu nedendir ki Türkiye Cumhuriyeti, Anadolu ve Trakya toprakları üzerinde yaşanan savaşlar ve yaşayan toplumsal grupların etkilerini, kurulduğu ilk yıllardan günümüze kadar hissetmiştir. Özellikle Kurtuluş Savaşı sonrası imzalanan anlaşmalar neticesinde tersine göç olayları devam ederken diğer yandan nüfus mübadeleleri yaşanmıştır. 1929 yılı ekonomik buhranının etkisiyle Bulgaristan’da milliyetçilik akımlarının hız kazanmasına neden olmuştur. Bunun olumsuz sonuçlarından en fazla Türkler etkilenmiş ve can güvenlikleri dahi kalmamıştır. Bulgaristan’da azınlıklar statüsünde yer alan özellikle Müslüman Türkler için yaşam

şartları daha da kötü hale gelmiştir. İrkçı Bulgarlar tarafından Türk köylerine baskınlar düzenlenmiş Türk okulları kapatılmış, miras hakları engellenmiş, halkın dil, din ve kültür yaşamlarına yasaklar getirilmiştir. Hatta Türklerin ‘İslamlaşmış Bulgarlar’ olduğuna dair propagandalar üretilmeye ve Müslüman Türklere ait mezarlıklar tahrip edilmeye kadar ileri gidilmiştir. Dini inançlar noktasında ise ‘Medeni kanunlarda 1928 senesinde yapılması planlanan bir değişiklik ile müftülerin boşanma, miras gibi konularda karar mercii olmaları engelleniyordu. Müftüler sadece nikâh kıyma memuru statüsüne indirgeniyordu(Çulha, 2017, s. 55)’. Bu tarihlerde İmparatorluk dönemindeki iskân politikaları da genç cumhuriyetle birlikte değişmiştir. Yeni kurulan devletin sınırları da yeniden belirlendiği için önceleri fetih stratejisi çerçevesinde toprakları korumaya yönelik yapılanma amacı güdülen iskân politikaları dönemi sona ermiştir. Genç cumhuriyet dönemi iskân politikalarında, Balkanlarda yaşayan özellikle Türk kökenli soydaş toplumları, kademeli olarak Anadolu topraklarına yerleştirme ve belirli bir sisteme göre topluma kazandırma yolu benimsemiştir. Bu doğrultuda iskân kanunu ve yönetmelikler çıkarılmıştır. Bu durum ilgili kanunda “Türk ırkından olup Hükümetten iskân yardımı istememeyi yazı ile bildiren muhacirler ve mülteciler Türkiye içinde istedikleri yerde yerleşmeğe serbest bırakılırlar. Hükümetten iskân yardımı isteyenler Hükümetin göstereceği yerlere gitmeğe mecburdurlar(2510 sayılı İskân Kanunu, md.7)” şeklinde ifade edilmiştir. Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere göçmenlerin maddi durumlarına göre yerleştirme stratejisi uygulanmıştır. Aynı iskân politikası, kanun çerçevesinde daha sonra gelen ‘50-51 ve 89’ göçmenleri içinde uygulanmıştır.

Böylesi bir iskân politikasının tercih edilmesinin temelinde, yeni savaştan çıkmış genç cumhuriyetin ‘ulus devleti’ olma yolunda kalıcı adımların atılması yatmaktadır. Bu adımlar ileri ki yıllarda daha kapsamlı şekilde devam ederek bireylerde din ve ırk ayırt edilmeksizin ‘Türk’ kimliği’ nin ve soydaş kavramının ön plana çıkarılması olmuştur. 1923 ile 1950 yılları arasında ülkemize gelen göçmen sayılarını iki tarih aralığında vermek gerekir. Cumhuriyetin kurulduğu tarihten 1938 yılında Atatürk’ün vefatına kadar olan süreçte Bulgaristan’dan 180.919 göçmen soydaş gelmiştir. (Ağanoğlu, s. 362). 1939 – 1949 yılları arasında ise 39.122 kişi daha Bulgaristan’dan Türkiye Cumhuriyeti’ne topraklarına göç etmiştir(Kuyuculu, 1987, s. 335)’.

2.1.9. 1950-1951 Yılı Yaşanan Göç

II. Dünya Savaşı sonrası ülkelerin çift kutuplu siyasi atmosfere bürünmesi ve Bulgaristan Devleti ile Türkiye Cumhuriyeti'nin farklı siyasi kutuplarda yer alması, 1950-51 Göçü' nün yaşanmasında önemli bir etkiye sahiptir. Bu savaşta Bulgaristan yenilmiş ancak (SSCB)Sovyetler Birliği'nin güdümüne girdiğinden dolayı toprak kaybı yaşamamıştır. Bulgaristan'ın Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler yani doğu bloğunda yer alması, siyasi-yönetim olarak 'komünizm rejimini' benimsemiş olması anlamına geliyordu. Aynı dönemde Türkiye Cumhuriyeti Batıyla yakınlaşma NATO siyasetini benimsemiştir. Türkiye'de farklı siyasi yaklaşımın tercih edilmesi, Bulgaristan'da yaşayan Türkler için yeni bir krizin başlangıcı olmuştur. Bunu fırsat bilen Rusya Bulgar kozunu kullanarak Müslüman Türklere baskı yaptırmaya başlamıştır. Özellikle 1946 yılından itibaren Türklerin ağır işlerde çalıştırılması, sebepsiz yere tutuklamaların yapılması, yaşanacak olan '50-51 Göçü' nün habercisi olmuştur. Ayrıca Bulgaristan'da değişen yönetim anlayışıyla birlikte eğitim sistemi de değişime uğramış ve çöküşe geçmişti. Rejimin hedef tahtasına Müslüman Türk gençleri oturtulmuştu. Komünist düşüncenin gençler arasında yerleşmesi ve yayılması amacıyla Georgiv Dimitrov'un kitapları zorunlu tutuluyordu. Eğitim müfredatında yer almasına rağmen din ve Türkçe dersleri okutulmuyor, Müslüman memurlar Cuma namazına gönderilmiyorlardı(Tekin ve Altınsoy, 2019, s. 135).

Türkiye ile Bulgaristan arasında bu krizler devam ederken 20 Haziran 1950 yılında patlak veren Kore savaşı iki devlet arasında iplerin iyice gerilmesi neden olmuştur. Nitekim Türkiye'nin NATO üyeliği kapsamında Kore'ye asker göndermesi ipleri tamamen koparmıştır. Yaşanan bu gelişmeler neticesinde Bulgaristan 250 bin Türk'ü sınır dışı etme kararı almıştır. Bu siyasi kararın altında, Batıyla yakın ilişki içerisinde yer alan Türkiye Cumhuriyetini ekonomik yönden çıkmaza sokarak siyasi tarafını sorgulatmak ve İslam dini inancına sahip olan Müslüman Türkleri uzaklaştırarak Bulgaristan'da komünist rejimin yayılmasını kolaylaştırma düşüncesi yatmaktaydı.

“Bulgaristan, Türk askerlerinin Kore'ye gönderilmesine cevap olarak, Türkçe konuşan 250 bin kadar Müslüman yurttaşını ansızın ülkeden sürmüştü. Böyle bir göç dalgasına hazırlıksız olan Türkiye sınırı kapadı. Sonunda bu anlaşmazlık 1953'te sınırın yeniden açılmasıyla halledildi. Ancak bu kez Müslüman Bulgarların ülkeyi toptan terk etmeleri yasaklanmıştı(Zürcher, 2009: 344)”.

Dönemin Bulgar hükümeti, 250 bin Türk'ün sınır dışı etme kararını almış olmasına rağmen bu kararın ülke tarımı, sanayisi ve ekonomileri için yanlış bir karar olduğunun çok geçmeden farkına varmıştır. Çünkü ülkelerindeki Türkler genellikle tarım işlerinde devlete çalışıyorlardı. Bu nedenle zorunlu göç süreci, Türklere sınır kapılarının kapatılması veya bütün bir aile olarak göçe izin verilmemesi gibi yaptırımlarla engel olunmaya çalışılmıştır.

Türkiye tarafında ise gelmek isteyen göçmenler için gerekli hazırlıkların yapılması gerekiyordu. Çünkü Bulgaristan göçmenleri hem din kardeşi hem de soydaşlarımızdı ve duyarsız kalınamazdı. Sistematik ve planlı şekilde geçişlere izin verilerek daha önce uygulandığı gibi geldikleri yerlerdeki durumlarına göre yerleşmeleri sağlanmıştı. Bu dönemde gelen göçmenlerin büyük çoğunluğunun çiftçi olması ve tarım işiyle uğraşmaya devam edecek olmaları iskân bölgelerinin planlanmasında etkili unsurlardan biri olmuştur. Ayrıca iskân kanununa göre de maddi destek sağlanmıştı. Konuyla ilgili dönemin Cumhuriyet gazetesinde yer alan 7 Ocak tarihli habere göre, Tarım Bakanı Nihat Eğriboz bu konuyla ilgili şu sözleri söylemiştir: “Her göçmen ailesine 5.500 lira verilecek. Bu para ile göçmenlerimiz 1.400 liraya mal edilecek bir ev sahibi olacak ve ziraat aletleri ve hayvan alacaklardır. Her aileye yarım dönüm bahçe ve 200–500 dönüm de tarla tahsis edilmektedir.(Cumhuriyet, 1951: 3)”.

“1950-51 yılları arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye toplam 154.397 soydaş göçmen gelmiştir(Dimitrova, , 1998: 16)”.

Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere soydaş göçmenler için göç öncesi ülkemiz yönetimi tarafından iskân ve mali planlamaların yapıldığı görülmektedir.

2.1.10. 1989 – 94 Yılları Arası Göç (Büyük Göç)

89 Göçü diğer adıyla büyük göç, bir yönüyle diğer Bulgaristan göçlerinden ayrılmaktadır. Bu göç, 1989 yılında yaşanmaya başlamış olsa da sancıları 1984 yılına dayanmaktadır. Sosyalist Bulgaristan rejimi o yıllarda Todor Jivkov tarafından yönetiliyordu. Todor Jivkov rejimi, uzun süredir uygulamış olduğu sosyal ve ekonomik politikalarda başarısız olmuş ve devletin çöküşünün başladığını anlamıştır. Bu başarısızlık ve çöküşün temel nedeninin sisteme bir türlü entegre olmayan İslam dinine sahip Müslüman Türk azınlıkları olduğunu iddia etmiştir. Siyasi ve ekonomik gerçeklerden uzak olan kasıtlı - ırkçı yaklaşım, geçmiş yıllarda yaşanan ve Türklerin

aslında Bulgar ve Slav ırkından olduklarını, sonradan zorla Müslüman yapıldıkları tezini yeniden gündeme getirmiştir. Halk tarafından itibar görmeyen bu yaklaşım, rejimin baskısı, yıldırma ve asimilasyon politikalarıyla 1994 yılına kadar sürdürülmüştür.

Asimilasyon politikasının uygulamalarında en dikkat çekici nokta ise ‘dini inanç üzerinden’ yapılan saldırılar ve yasaklar olmuştur. “‘Türklerin Müslüman kıyafeti giymeleri yasaklanmış, camiye gitmeleri engellenmiş, erkek çocuklarının sünnet olmaları dâhil her türlü dini adet örf ve uygulamalara izin verilmemiştir. Bununla da yetinilmeyerek Müslümanların defin işlemleri Hristiyan inanç sistemine göre yaptırılmış ve mezar taşlarına da Slav isimleri yazılması zorunlu tutulmuştur. Ayrıca Türkçe konuşanlara ağır para cezaları verilmiş ya da sebepsizce işkence odalarına götürülmüşlerdir(Hacısalihoğlu, 2012, s. 17)’. Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere Bulgaristan’da yaşamını sürdüren soydaşlarımızın, 1984 yılından itibaren dini inançları başta olmak üzere, sosyal ve kültürel anlamda özgürlükleri tamamen ellerinden alınmıştır. Bulgaristan rejiminin bu tutumu 1989 yılına kadar artarak devam etmiş ve içinden çıkılmaz bir hal almıştır.

Doğu bloğunda sosyalist rejimi benimseyen devlet yönetimleri, dini kurum ve dini inançlara mesafeli bir pozisyon almaktaydı. Bu nedenle dini kurumların devletten maddi destek alması söz konusu olamazdı. Bulgaristan rejiminin dini inançlara karşı tutumunun bir benzeri Yugoslavya’da Tito ve Arnavutluk’ta Enver Hoca tarafından da yapılmıştır.

“Sosyalizmin ve komünizmin bir felsefesi olarak gerek Müslümanlar gerekse Hristiyanlar hiçbir dini eğitim görmemekteydi. Müslüman çocukları ancak ailelerinden dini öğrenmekteydi. Bütün bunların yanında çocuklara sünnet yaptırmak kesinlikle yasaktı, yaptırılanlar ve yapanlar suçlu olarak mahkemelere sevk edilmekteydi(Hacısalihoğlu, 2012: 174)”.

89 yılı göçünün fitilini ateşleyen ve bardağı taşıran son damla ‘isim değişikliğinin’ zorunlu olarak devlet eliyle yapılması olmuştur. Yaşanan tüm baskılara göğüs geren soydaşlarımızın, doğdukları andan itibaren kendilerine verilen ve yanlarından hiç ayrılmayan en temel özellikleri olan isimlerinin değiştirilmesi kabul edilemezdi. Çünkü bireyler kendi doğum tarihlerini bile isimleri ile birlikte yazarlar. Benlikleri, kişilikleri, karakterleri, yaşayışları kısacası var oluşları isimleriydi. Bulgar

rejiminin isim değişikliği politikasını uygulamaya koymasının temelinde Müslüman Türklerin hızla artan nüfusa sahip olması yatıyordu.

“Bu dönemde isim değiştirme politikalarının Türklerin artan nüfusundan kaynakladığını belirtmeliyiz. Bu yüzden kademe kademe önce Pomaklar ve Çingenelerden daha sonra en fazla nüfusa sahip Türklere yönelik isim değiştirme uygulamasına geçildi. Bu uygulama dikkatli, planlı ve katı bir şekilde Aralık 1984-Ocak 1985’te gerçekleştirildi(Hacısalioğlu, 2010: 179)’’.

Burada bilinmesi gereken bir diğer husus isim değişikliği sırasında eski isimler tamamen ortadan kaldırılmamış olup yeni isimler üzerine yazılmıştır. Başka bir ifadeyle Türkçe isimler tamamen yok edilmemiştir. Belirli bir dini ve kültürel geçmişe sahip olan soydaşlarımızın yeni isimlerini kabul etmeleri çok zor olmuştur. Verilen yeni isimler Müslüman Türkler için yabancıydı ve Bulgarlara ait isimlerdi. Yöresel halk dilinde “gavur” isimleriydi. Özellikle de belirli bir yaş üzeri soydaşlarımız için isim değişikliği, geleneksel anlamda daha da zorlu bir süreç olarak yaşanmıştır.

89 yılı göçünün ayak sesleri duyulmaya başladığı dönemde Bulgar rejimi baskılarına bir yenisini daha eklemiştir. ‘Soya Dönüş Politikası’ adı altında yapılan baskı ve zulümlere karşı verilen tepkileri susturmak ve soydaşlarımızı sindirmek için Belene Kampına gönderilenler olmuştur. Belene Kampı, Bulgar rejiminin din, dil, eğitim ve sosyo-kültürel alandaki uygulamalarda tehdit olarak gördüğü kişileri sorgusuzca topladığı, sürgün hayatının yaşandığı toplama alanlarıdır.

“Doğu Avrupa’nın sosyalist rejimlerinde toplama kamplarının neredeyse tamamının kapatılmış olduğu bir dönem olan 1980’lerde Bulgaristan’da Türkler üzerinde gerçekleştirilen etnik soykırım sürecinde yıllar öncesinden kapatılmış olan üç toplama kampı yeniden açılmıştır. Bu kamplar, sırasıyla ilk açılardan son açılana doğru şöyledir: Belene Toplama Kampı, Belene Tecrit Kampı ve Bobov Dol Toplama Kampı(Hacısalioğlu, 2012: 130)’’.

Bulgar rejimi, baskı ve asimilasyon politikalarına rağmen başarılı olamayınca zorunlu göç kartını devreye sokmuştur. 1989 yılında kapıları açan Bulgar Jivkov rejimi, Türkleri ve Pomakları insanlı dışı muamele göstermiş ve vagonlara doldurarak Türkiye sınırına göndermiştir. 89 yılının Haziran-Temmuz ayları arasında 300.000 göçmen ülkemize giriş yapmıştır. Aynı yıl içerisinde Türkiye’ye gelen göçmen sayısı 321.800’ü bulmuştur(M. Hacısalioğlu, 2012, s. 14 ve N. Hacısalioğlu, 2012 s. 14). Büyük Göç’ün sona erdiği 1994 yılına kadar toplamda 440.000 göçmen ülkemize

gelmiştir(Kayapınar, s. 389). Bu rakamlara bakıldığında, tüm zamanların en büyük Bulgaristan göç dalgası olduğunu söyleyebiliriz.

2.1.11. Bursa Tarihi ve Coğrafi Konumu

Kadim Anadolu coğrafyasında yer alan Bursa'nın tarihsel geçmişi, şehirleşmenin başladığı çok eski dönemlere kadar uzanmaktadır. Anadolu coğrafyası medeniyetin beşiği olarak kabul edilir. Birçok medeniyet bu topraklarda hüküm sürmüştür. Bu nedenle Bursa şehri, farklı tarih aralığında farklı medeniyetlerin yönetimleri altında idare edildiğinden bünyesinde kültürel değerler ve çeşitlilikler barındırmaktadır.

Coğrafi konum olarak Bursa,

“Anadolu yarımadasının kuzey-batısında Marmara Bölgesi’nde, Uludağ’ın kuzey- doğu eteklerinde kurulmuştur. 28o,10’ ve 30o,00’ kuzey enlemler, 40o, 40’ ve39o, 35’ doğu boylamlar arasında yer almaktadır. Bursa doğudan Bilecik, kuzey doğudan Sakarya, kuzeyden Kocaeli, kuzey ve kuzey-batıdan Balıkesir ile komşudur. Şehrin kuzeyini Bursa Ovası çevirmektedir. Güney ve doğudan Uludağ silsilesi ile Kestel Beli, kuzeyden Katırlı Dağlar’ı sarmaktadır(Alpaslan, 2019: 107)”.

Bursa şehrinin kültürel geçmişinin zengin olmasının yanı sıra yerleşim alanı konumu itibariyle de birçok değeri günümüze kadar ulaşılarak kalıcı olmuştur. Bir dönem Osmanlı Devleti’ nin başkenti olan Bursa, İstanbul’a yakın olması, ipek sanayi şehri olması, zengin termal yataklarına sahip olması gibi faktörlerin katkısıyla o dönemin uluslararası ticaret merkezi haline gelmiştir. Bu noktaya ulaşmasının temelinde Osmanlı şehirciliğinin payı büyüktür.

Bursa şehrinin günümüzdeki adının, önceleri Atussa kentinin bulunduğu yere yeniden kurulmuş olan Prusa’dan geldiği düşünülmektedir. Başka bir tezin görüşüne göre de şehrin adı 1. Prusias’tan gelmektedir. Bilindiği üzere ünlü Kartacalı komutan Hannibal, birçok savaşa katılmış ve hayatını serüvenler içerisinde geçirmiştir. Yaşamının son yıllarında M.Ö. 188 yılında 1. Prusias’a sığınarak onun Roma ile mücadele etmesi için cesaretlendirmiştir. Bu sıkı dostluk sırasında o dönem Antik Yunan şehri olan ve Odrys(Nilüfer) çayı ile Olympos Mysios(Uludağı-keşiş dağı) arasında yer alan Atussa şehri ele geçirilerek tahrip edilmiş ve Hannibal’in isteği

üzerine aynı bölgeye yeni şehir kurularak Prusa adı verilmiştir(Süel, 1996, s. 28; İnalçık, 1992, s. 446).

Yukarıda verilen bilgilerden de anlaşılacağı gibi Bursa şehrinin geçmişi çok eski yüzyıllara dayanmaktadır. Geçmişten günümüze sırasıyla Hitit, Lidya, Frigya, İyonya, Roma, Bizans ve son olarak ta Osmanlı medeniyeti, Bursa şehrinde kültür izlerini bırakmışlardır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde ise Bursa, Hüdavendigâr vilayetinin merkez şehridir. 1918 yılından sonra Bursa Vilayeti olarak değiştirilmiştir.

Anadolu coğrafyası, tarihin en eski çağlarından itibaren hem doğudan hem de batıdan göç alan bölge olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu coğrafyanın merkezinde yer alan Bursa şehri, yakın tarihe kadar göç almaya devam eden bölgelerin başında gelmektedir. Konumuz çerçevesinde Anadolu coğrafyası, yakın tarihte savaşlar, anlaşmalar ve mübadeleler nedeniyle Bulgaristan Türkleri' nin göçlerine ev sahipliği yapmaya devam etmiştir. Bulgaristan'dan Anadolu coğrafyasına yapılan tersine diyebileceğimiz ilk göç hareketi 1877-78 Osmanlı-Rus savaşıyla başlamıştır. 1880 yılına kadar yaklaşık olarak 1.333.550 Müslüman Türkler, Anadolu coğrafyası başta olmak üzere Osmanlı hâkimiyeti altındaki diğer bölgelere göç etmişlerdir. Tarihsel geçmişinde birçok göçmenin tercih ettiği Bursa şehri, yaşanan Bulgaristan göçlerinde de aktif rol oynamıştır. “Göçmen sınıflandırmasına göre Bulgaristan Türkleri iskânlı ya da serbest göçmen statüsüne sahip olarak ülkeye giriş yapmışlardır. Ancak gelen göçmenlerin büyük bir çoğunluğu iskânlı göçmen statüsünde oldukları için devlet eliyle ülkenin çeşitli illerine iskânları yapılmıştır(Eşim ve Zaman, 2021, s.46)”.En fazla göçmen yerleştirilen illerden biri de Bursa olmuştur. Bu bağlamda 1877 ile 1989 tarihleri arasında Bulgaristan başta olmak üzere Balkanlardan Bursa şehrine yapılan göçler ve tarih aralığı, ayrı alt başlıklar halinde ve eldeki veriler ışığında aktarılmıştır.

2.1.12. 1877 – 1886 Yılları Arasında Bursa'ya Gelen Göçmenler

Bursa şehri, sahip olduğu coğrafi konumu ve kültürel değerlerinin yanı sıra göçmenlerin yakın akraba, eş ya da dostlarının yoğun olarak yaşadığı yerlerin başında gelmekteydi. Bu faktörlerin etkisiyle 93 Muharebesinin başladığı tarihten 1886 yılına kadar 15.253 muhacirin Bursa şehir merkezine iskân edildiği belirtilmektedir(Sarıbal, 2018, s. 89).

İpek'in Hüdavendigâr Salnamesinden aktardığına göre Bursa Kazasına toplam 5.305 haneden oluşan 20.853 kişi iskân edilmiştir. İskân edilen muhacirler içerisinde Rumeli'den gelenlerin sayısı 6.338 kişidir. Bu tarih aralığında Bursa şehrine iskân edilen göçmenlerin %30,3'ü Rumeli'den gelmiştir(İpek, 1994).

Veriler ışığında yaşanan göç olgusunu incelediğimizde Bursa şehri, önceki göç olaylarında olduğu gibi yine başı çeken şehirler içerisinde yerini almaya devam etmiştir.

2.1.13. 1911 – 1920 Yılları Arasında Bursa'ya Gelen Göçmenler

1 ve 2. Balkan Savaşları sonucu yaşanan göçlerde de başta gelen iskân merkezlerinden birisi de Bursa şehri olmuştur. Daha önce belirtildiği gibi Bursa şehri, göçmenlerin önceki yaşam yerlerindeki ekonomik faaliyetlerinin devamını sürdürebilecekleri en uygun mekânlar arasındadır. Verimli ovası ve geniş tarım alanları gibi faktörler bunda çok etkili olmuştur. Bu nedenle Bursa şehri, kitlesel göçlerde daima göç merkezi haline gelmiştir.

Bursa'ya gelen göçmen sayılarında kaynak bazlı farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Konuyla ilgili olarak Halaçoğlu (2014) farklı zamanlarda gönderilen göçmenlerin sayısının kısa sürede 18.000'e yaklaştığını belirtirken, Hikmet gazetesinden aktardığına göre Kaplanoğlu ve Kaplanoğlu (2014) ise 1912 yılının Kasım ayına kadar gelen göçmen sayısının 8.000 olduğunu belirtmektedir(Eşim ve Zaman 2021). Ancak belirtilmesi gereken önemli husus ise bu rakamların sadece Bulgaristan'dan gelen soydaşlarımızı değil diğer Balkan ülkelerinden gelen göçmenleri de kapsamasıdır. Göçmen sayıları ile ilgili başka bir kaynakta ise 1912-1915 yılları arasında Bursa'ya gelen göçmen sayısı 14.993 olarak belirtilmektedir(Ağanoğlu, 2012).

2.1.14. 1923 – 1949 Yılları Arasında Bursa'ya Gelen Göçmenler

Bursa şehrinin nüfus gelişimi, Osmanlı İmparatorluğu döneminde başlayan tersine göçlerle başlamıştır. Ancak Türkiye Cumhuriyeti döneminde yaşanan göçler nedeniyle şehrin nüfus artışı hız kazanmış ve göçmen sayıları katlanarak artmaya devam etmiştir. 1921 – 1927 yılları arasında Bursa'ya yapılan göçler neticesinde şehre gelen göçmen sayısı 34.148 olarak kaydedilmiştir(Carthy, 1998'den aktaran Mutlu, 2020, s. 70). 1925 yılına ait bir belgeye göre, 1924 yılına kadar Türkiye'ye mübadele kapsamında gelen göçmenlerin 26.204'ü Bursa'ya yerleştirilmiştir.(İpek, 1999'dan aktaran Mutlu, 2020, s. 73). Türkiye Cumhuriyeti döneminde de hız kesmeden devam eden tersine göç hareketlerinde Bursa şehri iskân edilen mekânlar arasında yer almaya devam etmiştir. Nitekim 1938 yılında Bulgaristan'dan göç eden 2.366 kişi Bursa'ya yerleşmiştir.(Eşim ve Zaman, 2021, s. 879).

2.1.15. 1950 – 1988 Yılları Arasında Bursa'ya Gelen Göçmenler

1944 yılında iktidara gelen Bulgaristan komünist rejim soydaşlarımıza karşı tutarsız ve çelişkili politika izlemiştir. Bu dönemde Bulgar Komünist Rejimi, Müslüman Türkleri yeni göçe teşvik etme amacı gütmüştür. Göçe teşvik ettiği gruplar iki farklı niteliğe sahipti. Birinci gruptakilerin niteliği, 1951-52 yılında gerçekleşen kitlesel göçte vize almalarına rağmen göç etmeyenlerdi. İkinci gruptakilerin niteliği ise komünist rejimin asimilasyon ve entegre politikalarına direnen ve uyum sağlamayanlardı.

Bulgaristan hükümetinin dışlayıcı politikası ve Türklerin komünist bir rejim altında yaşamak istememeleri nedeniyle yine Bulgaristan kaynaklı kitlesel göç olayı meydana gelmiştir. "1950 yılında 52.185 soydaş göçmen ülkemize gelirken 1951 yılında ise 102.208 soydaş göçmen ülkemize gelmiştir. Toplamda 154.394 soydaş Müslüman göçmen Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır(Başvekâlet Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğü Çalışmaları, 1955'den Eşim ve Zaman, 2021, s. 878)". 1950-51 yılları arasında gelen soydaş göçmenlerimizin %9.5'i, sayısal bazda ise 14.616 kişi Bursa şehrine iskân edilmiştir(Hocaoğlu, 2011'den aktaran Mutlu, 2020, s. 37). Birden fazla kaynaktan elde edilen verilere göre 1950-51 yıllarında yaşanan Bulgaristan göçlerinde, göçmenlerin en fazla yerleştiği il Bursa olmuştur.

1950 – 51 yıllarında Bulgar Rejiminin Türklere karşı dışlayıcı tutumu nedeniyle yaşanan göçler, akraba ayrılıklarını da beraberinde getirmişti. Bu ayrılıklar 17 yıl aradan sonra yeni bir göç hareketinin başlamasında etkin bir rol oynamıştır. Bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti ve Bulgaristan Rejimi arasında 1968 yılında Yakın Akraba Göçü Antlaşması imzalanmıştır. Ancak bu antlaşma 1969 yılında yürürlüğe girmiş ve 1978 yılına kadar 10 yıl yürürlükte kalmıştır. Bu 10 yıllık süre zarfında serbest göçmen statüsünde 130.000 göçmen aileleriyle birleşmiştir(Şimşir, 2012, s. 361). “1973 yılı yılığına göre 1968 yılında Türkiye ve Bulgaristan arasında yapılan Yakın Akraba Göçü Anlaşması sonucunda 1969 – 1972 yılları arasında Bursa’ya 2002 aile, 7820 kişi ise serbest göçmen olarak iskân edilmiştir (Kaplanoğlu, 2013)’’.

“Başka bir ifadeyle 1950-1988 yılları arasında geçen 38 yıllık süre içerisinde ise Bulgaristan kaynaklı göçlerle gelen göçmenlerin %17’si Bursa’ya yerleşmeyi tercih etmiştir. Nitekim toplam da 270.918 göçmenin geldiğı bu süre içerisinde 46.301 göçmen Bursa’ya yerleşmiştir (Konukman, 1990’dan aktaran Eşim ve Zaman, 2021, s. 879)’’.

2.1.16. 1989 – 1994 Yılları Arasında Bursa’ya Gelen Göçmenler

1878 yılı Osmanlı-Rus Savaşıyla başlayan kitlesel göç hareketleri, savaşlar, mübadeleler ve antlaşmalardan kaynaklı olarak 1994 yılına kadar devam etmiştir. 1989 – 94 yılları arasında Bulgaristan rejiminin tutumu nedeniyle gerçekleşen kitlesel göç önceki göçlerden daha geniş kapsamlı olmuştur. Bunun en önemli nedeni, 1980 yılı Bulgaristan’daki en kalabalık nüfusa sahip olan azınlıklar Türklerin olmasıdır. Nüfusun %40’ı Türklere oluşturmaktaydı ve diğer azınlıklarla birlikte ülkede çoğunluk konumuna sahiptiler. Bulgar rejimi, azınlık durumundan kurtulmak amacıyla başlarda asimilasyon politikasına başvurmuştur. Asimile etme noktasında Türklerin sosyo-kültürel bağlarından dolayı başarılı olamayınca zorunlu göç politikasını devreye sokmuştur. 1989 yılı Haziran ayı itibariyle başlayan kitlesel göç hareketi, iki ay gibi kısa bir sürede 360.000 soydaş göçmenin ülkemize gelmesine neden olmuştur. Bunun üzerine Bulgaristan hükümeti, Türkiye’ye göç edenlerin mallarına el konulacağını ve tüm sosyal haklarının kaybedileceğini açıklamıştır(Doğan, 1990’dan aktaran Mutlu, 2020, s. 75).

1989 - 1991 yılları arasında toplam 410.000 soydaş göçmen Türkiye Cumhuriyetine gelmiştir. Bu dönemde Bursa'ya iskân edilen soydaş göçmen sayısı 52.997'dir.

1989 Ağustos ayı itibariyle Bursa'ya gelen göçmen sayısı kontrolden çıkıp 90 bini bulmuş, 21 Ağustos 1989 tarihinden sonra Bursa'ya yönelen karayolları göçmenlere kapatılmıştır. Önceki yıllarda yaşanan göçlerde olduğu gibi 89 yılı zorunlu göçünde de en yoğun talep Bursa şehrine olmuştur. Bu dönemde göçmen olarak ülkemize gelenlerin tamamı soydaş Müslüman Türklerden oluşmaktadır(Bursa Hâkimiyet Gazetesi, 1989, 22 Ağustos'tan aktaran Mutlu, 2022, s. 75).

Osmanlı İmparatorluğu dönemini içine alacak şekilde 1994 yılına kadar gerçekleşen ve Bursa'ya yapılan tersine göçler, belirli tarih aralığında ve ayrı başlıklar altında ele alınmıştır. Göçmenlerle ilgili sayısal veriler, erişilebilen kaynaklardan yararlanılarak en yalın haliyle çalışmamıza aktarılmıştır. Bu bölümdeki amacımız araştırma çalışmamızın kuramsal gerekçesini oluşturmaktır.

2.1. İlgili Araştırmalar

Göç ve Din etkileşimi çerçevesinde ve Din Sosyolojisi kapsamında literatür taraması yapılarak konuyla ilgili bu alanda kitap, doktora tezi, yüksek lisans tezleri, makale, dergi, konferans ve bildiri vb. yazılı kaynaklara bakılmıştır. Ayrıca elektronik kaynaklar ya da internet kaynaklarından istifade edilirken resmi kaynaklar olması noktasında gerekli hassasiyet gösterilmiştir.

Göç ve Din ile ilgili yapılan bilimsel çalışmalara bakıldığında doktora tezleri başta olmak üzere yüksek lisans tezleri, araştırma makalesi, dergi, konferans gibi çalışmaların yapıldığı tespit edilmiştir.

“Göç ve Din’ konusu ile ilgili olarak yapılan en kapsamlı çalışmaların başında Korkmaz’ın “Göç ve din (İsveç'teki Kululular örneği)” isimli çalışması gelmektedir. Korkmaz, bu çalışmasında ‘göç ve din’ olguları arasındaki karşılıklı ilişki ve etkileşimlerin göçmenlerin özellikle de dini yaşantıları üzerindeki değişim ve dönüşümlerinin neler olduğunu analiz etmeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda, araştırma tekniği olarak örnekleme başvurmuştur. Bu çerçevede, İsveç ve Konya-Kulu

İlçesi’nde toplam 1317 kişi ile anket uygulaması gerçekleştirmiştir. Bunun yanında 33 mülakat ve 4 odak grup tartışması da düzenlemiştir.

Örnek(2011), “Göç ve Din” isimli çalışmasında göç ve din olgusunu birlikte analiz etmek ve göçmen toplumun yeni yerleşim yerinde zaman içerisinde dini inanç ve yaşayışlarında gerçekleşen değişimi belirleyebilmek amacıyla iki ana bölüme ayrılan bu çalışma da birinci bölümde teorik olarak konuyla ilgili kavramlara yer verilirken ikinci bölümde ise alan uygulaması yapılarak göçmen bireylerle birebir görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Bolat(2013), “ Türkiye’de İç Göç ve Din’ isimli çalışmasında İstanbul ili Esenyurt ilçesi Kıraç beldesinde yaşanan yoğun göç sürecinde göçmenlerin özellikle dini hayat yönünden yaşadıkları sosyokültürel değişimlerini teorik ve pratik olmak üzere iki ayrı bölümde ele almıştır. Araştırmasını yaparken tek bir yöntem kullanmamış olup literatür taraması, dokümantasyon çalışması, anket ve Kormogrov Smirnow-Normal Dağılım testi uygulamıştır.

Konumuz kapsamı ve sınırlılığında ‘Bulgar göçmenleri’ ile ilgili olarak yapılan çalışmaların literatür taraması yapılmıştır. Bu konuda yapılan ilk çalışma 1997 yılında Nesrin Türkaslan’a aittir. “Bursa ilinde meskûn Bulgaristan göçmenlerinin etno-sosyolojik incelenmesi” isimli bu çalışma da göçmenlerin ekonomik faaliyetleri, çevreye uyumları ve yerli halkın sosyal değerler açısından göçmenlere bakışı, anket ve görüşmeler yoluyla elde edilen veriler ışığında değerlendirilmiştir.

Akgün(2001), “Mekansal İmge-Mekansal Pratik İlişki/İlişkisizliğinin Bursa’da 1950-1951 ve 1989 Bulgaristan Göçmenleri Üzerine İncelenmesi” isimli doktora çalışmasında farklı tarihlerde Bursa’ya göç eden iki ayrı göçmen grubun günümüzdeki mekânsal pratiklerini, yerinde gözlem yaparak ve sözlü ifadelerinden istifade ederek incelemiştir. Çalışma da 72 göçmen ile yüz yüze görüşme gerçekleştirmiştir.

Bayraklı(2007), “Dış Göçün Sosyo-Ekonomik Etkileri: Görece Göçmen Konutları’nda (İzmir) Yaşayan Bulgaristan Göçmenleri Örneği” isimli 42 soruluk anket çalışması 225 haneyi kapsamıştır. Anket çalışmasının ilk 24 sorusunu betimsel analiz, 18 sorusuna t test analizi ile yorumlamıştır.

Ulukan(2008), “Göçmenler ve İşgücü Piyasası: Bursa’da Bulgaristan Göçmenleri Örneği” isimli doktora çalışmasında 1989 yılında Bursa’ya gelen göçmen aileler içerisinde basit tesadüfi yöntem ile seçilen 260 kişiye demografik bilgilerinin

yanı sıra Türkiye'ye geliş biçimleri ve geri dönüp dönmediği hakkındaki bilgiler SPSS programı üzerinden tablolar halinde sunulmuştur.

Sayar(2011), “İzmir Sarnıç Beldesi'ndeki Bulgaristan Göçmenleri ve Toplumsal Diyalog Ağları” adlı araştırma çalışmasında nitel araştırma yönteminden istifa ederek 26 sorudan oluşan anketi 70 kişiye uygulamış ve sonuçları SPSS programı üzerinden analiz etmiştir.

Yorulmaz(2012), “1984-1989 Yılları Arasında Bulgaristan Türklerine Yönelik Uygulanan Asimilasyon Politikaları ve Göç Deneyimleri” isimli araştırma çalışması, örneklemini 1984-1989 dönemi sonrası Türkiye'ye göç etmiş olan ve bu dönemde göç etmeyerek Bulgaristan'da kalan Bulgaristan Türkleri” oluşturmaktadır. Yorulmaz, araştırmasında derinlemesine görüşme tekniklerini uygulamıştır. Bu bağlamda cinsiyet bazında gruplar oluşturulmuş olup toplamda 24 kişiyle derinlemesine görüşme gerçekleştirmiştir.

Algül(2019), “Bulgaristan Göçmenlerinin Dini İnanç ve Uygulamaları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Hatay-Erzin'de Yaşayan Göçmenler Örneği” isimli çalışmasında ise Bulgaristan göçmenlerinin dini inanç ve uygulamalarıyla ilgili bulgular tespit edilmeye çalışılmış olup bulgular değerlendirilirken araştırma çalışmasında ilgili temel olarak “Hatay'daki Bulgaristan göçmenlerinin dini inanç ve uygulamaları ile bunlarda meydana gelen değişimin sebepleri nedir?” sorusuna cevap bulmaya çalışmıştır. Bu çalışma nitel bir alan araştırma çalışması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Borlat(2019), “1989 Zorunlu Göçü, Göçmenlerin Sosyal Entegrasyonu: Çanakkale Şirinköy Bulgaristan Göçmenleri Üzerine Bir Araştırma” isimli çalışmasında 30 kişiyle yapılan görüşmede göç öncesi ve sonrası dini, kültürel ve sosyal durumlarını veri toplama araçlarıyla elde edilen bilgilerin veri çözümlemesi yapılmıştır.

Bulgaristan göçleriyle ilgili diğer bir çalışma Merve Apaydın'ın, “Göç Deneyimleri ve Kesişimsellik: Bursa'da Yaşayan 1989 Bulgaristan Göçmenleri Üzerine Nitel Bir Araştırma” isimli çalışmasıdır. Bu çalışma da temel nitel araştırma deseni ve yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Bu çerçevede de zorunlu 1989 göçü ile Bursa iline göçmüş aile üyeleri seçilmiştir.

Zorunlu 89 Göçü ile ülkemize gelen Bulgaristan göçmeni soydaşlarımızla ilgili, Durmaz'ın "Bitmeyen Muhacirlik: Balıkesir'de Göçmen Konutlarında Yaşayan 1989 Bulgaristan Göçmenleri" isimli çalışma; Goffman'ın damga ve Gerog Simmel'in Yabancı adlı kavramı esas alınarak 'muhacirlik' statüsünün göçmenlerin uyum sürecine etkisi sorgulanmak istenmiştir. Bu doğrultuda yarı yapılandırılmış sorularla yapılan mülakatlar ve gözlem metodundan yararlanılmıştır. Çalışmanın amacı, 'biz ve onlar' ayrımının oluşumundaki temel faktörlerin neler olduğunun tespit edilebilmesidir.

Mutlu'nun "1989Yılı ve Sonrasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye Yönelen Göçlerin Yerleşmelere Olan Mekânsal Etkilerine Bir Örnek: Bursa Şehrindeki Göçmen Konutları" isimli çalışması 89 zorunlu göçü ve Bursa şehrinin mekan olarak 'göç ve göçmen' uyumu ile ilgili spesifik yapılmış bir çalışmadır. Kuramsal bölümünde kavramlar ve mekanlar teorik olarak incelenmiş, ampirik bölümde ise sosyal, ekonomik ve kültürel etkiler anket uygulamasıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Yılmaz'ın "Göçmenlerin Kentle Bütünleşmesi: Bursa-Bulgaristan Göçmenleri Örneği" isimli çalışma da göç, göçmen ve aralarındaki ilişkiler ile ilgili kavramsal boyutlar ele alınmıştır. Bağlamında Bursa şehri hakkında bilgiler verilmiş ve çalışmanın yöntemi olan odak grup çalışması tekniğinden yararlanılmıştır. Son bölümde göçmenlerin kentle ekonomik, sosyal ve kültürel uyumu nitel analiz yöntemlerinden olan grup görüşmesi aracılığıyla incelenmiştir.

Çevik, "Bursa İlinde 1989 Bulgaristan Göçmenlerinin Çalışma Hayatında Ötekileştirme Süreçleri Deneyimi" isimli çalışma da nitel araştırma yönteminden yararlanılarak 30 kişiyle derinlemesine görüşme yapılmış ve göçmen bireylerin çalışma hayatında deneyimledikleri ötekileştirmenin Suriyeli göçmenler içinde geçerli olup olmadığının tespiti yapılmıştır.

Tunalı, "Bulgaristan Göçmenlerinin Sosyokültürel Etkileşimleri: İzmir Örneği" isimli çalışmada 1950-1990 yılları arasında İzmir'e yerleşmiş göçmenlerin uyum sürecini Nitel araştırma modelleri arasından kültür analiz modeli tercih edilerek göç öncesi ve sonrasındaki kültürel davranışları ve sosyal hayatına etkilerini incelemiştir.

Çalışma alanımız ile ilgili üniversitelerin araştırma dergilerinde yayımlanmış bazı makaleler; Taştan(2001) Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'nde yazdığı Göç, Sosyal Değişme ve Din-Kuşaklar Açısından Bir Değerlendirme adlı makalesi, Selim Eren'in 2007 yılında Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'nde yazdığı Göç, Toplumsal Değişme ve Din; Avrupa'ya Göç Eden Türkler Bağlamında Bir Değerlendirme adlı makalesi, Enver Günay, Dilek Atılgan ve Emine Serin'in 2017 yılında Kahramanmaraş Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi'nde kaleme aldıkları Dünya'da ve Türkiye'de Göç Yönetimi adlı makalesidir. Bunun yanında çalışma alanımız ile ilgili diğer dergilerde yayımlanmış makaleler, Neriman Ersoy Hacısalihoğlu ve Mehmet Hacısalihoğlu'nun 2012 yılında kaleme aldıkları Bulgaristan'da Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç adlı makale, Filiz Çolak'ın 2013 yılında yazdığı Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye Göç Hareketi adlı makale, Cemile Tekin ve Yılmaz Altunsoy' un 2019 yılında kaleme aldıkları Cumhuriyet Döneminde Bulgaristan'dan Türkiye'ye Kitleli Göçler adlı makale ve İbrahim Eşim ve Serhat Zaman'ın 2021 yılında kaleme aldıkları Balkanlardan Anadolu'ya Yönelik Göçlerin Mekânsal Etkilerine Bir Örnek: Bulgaristan Kaynaklı Göçlerin Bursa- Osmangazi İlçesinde Yer Adlarına Etkisi adlı makalelerinden konumuz ile ilgili bilgiler içermesinden dolayı yararlanılmıştır.

Çalışma alanımız ile ilgili yayımlanmış birçok kitap bulunmaktadır. Bu kitaplar arasından istifa ettiğimiz kitaplar, Mehmet Bayyigit'in (2017) "Din Sosyolojisi" adlı kitabı, Arif Korkmaz'ın (2010) "Göç ve Din" adlı kitabı, Bilal N. Şimşir'in (1986) "Bulgaristan Türkleri" adlı kitabı ve İlhan Tekeli'nin (2008) "Göç ve Ötesi" adlı kitabıdır.

Çalışmamızda yararlanılan yazılı kaynakların tamamı verilmeye çalışılmış olup, konumuz kapsamında ülkemizde yapılmış olan diğer çalışmalar da incelenmiştir. Soydaş göçmenlerimizin dini inanç yaklaşım ve yaşayışlarıyla ilgili yapılmış olan çalışmalar bulunmaktadır. Ancak çalışmamızı diğer çalışmalardan ayıran farklar bulunmaktadır. Bu farkları belirtmek gerekirse, Bursa'ya gelen soydaşlarımızın göç öncesi dini yaşayışları araştırılmış ardından göç sonrası dini yaşayışları ele alınmıştır. Devamında göç öncesi ve sonrası arasındaki farkların neler olduğunun tespitine çalışılmıştır. Tespit edilen farkların olumlu ve olumsuz yönleri de ayrıca incelenmiştir. Göç olgusunun, dini inanç ve yaşayışlar üzerindeki etkileşim bağlarının neler olduğu, ortaya çıkan sonuçların göç olgusuyla ilişkisinin olup olmadığının ortaya çıkarılması

gibi hususlar, çalışmamızı bu alanda yapılan diğer çalışmalardan farklı kılmakta ve önemini artırmaktadır.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmanın modeli, teorik ve saha çalışması olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Araştırmada karma araştırma deseni benimsenmiş olup literatür taraması, anket ve yarı yapılandırılmış görüşme tekniklerinden yararlanılmıştır.

Çalışmamıza bilimsel dayanak hazırlamak için literatür taraması yapılmıştır. Birinci bölümde göç, göçmen ve ilişkili kavramları ile din, dindar ve Bulgaristan'dan Bursa'ya yapılan göçlerin tarihi gibi konular ve kavramların açıklamasına yer verilmiştir. Araştırmamızın veri girişinin yapıldığı, ampirik bulguların yorumlanacağı ikinci bölüm ise çevrimiçi anket formu ve yarı yapılandırılmış yüz yüze görüşmelerden elde edilen veriler Din Sosyolojisi yöntem ve tekniklerinden yararlanılarak bütüncül bakış açısıyla analiz edilmiştir. Bu bağlamda karma araştırma yöntemi(Johnson ve Christensen, 2014; Creswell ve Clark, 2014; Balçı, 2015; Creswell, 2017; ayrıca bkz. Çanakcı, 2020) esas alınmıştır.

3.2. Evren ve Örneklem

Bursa il merkezi Gürsu, Kestel Nilüfer, Osmangazi ve Yıldırım ilçelerinden oluşmaktadır. Bu çalışma genelde 'Nilüfer, Osmangazi ve Yıldırım' ilçelerindeki göçmen mahallelerini, özelde ise bu ilçelerin göçmen mahallelerinde ikamet eden Bulgaristan doğumlu soydaş göçmenleri kapsamaktadır. Evrenimizi Bursa il merkezindeki Nilüfer, Osmangazi ve Yıldırım ilçeleri oluştururken, örneklemimizi ise bu ilçelerdeki Fethiye, Hürriyet ve Maltepe Mahalleleri oluşturmaktadır. Bu çalışmada öncelikli olarak kullanılacak olan yöntem ve teknikleri şu şekilde sıralayabiliriz: Araştırma-inceleme(bilgi toplama), Anket, Mülakat ve Gözlem.

Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TUIK) açıkladığı 2022 yılı verilerine göre, Nilüfer İlçesi Fethiye Mahalle nüfusu 21.635, Osmangazi İlçesi Hürriyet Mahalle nüfusu 4.651 ve Yıldırım İlçesi Maltepe Mahalle nüfusu 6.680'dir(http-3). Çalışmanın alanını oluşturan 3 mahallenin toplam nüfusu 32.966'dır. Ancak belirtilen rakamlar anılan mahallelerde ikamet eden ve göçmen olmayan bireyleri de kapsamaktadır. Bu nedenle çalışma evrenimizin sınırlarını Nilüfer - Fethiye mahallesi, Osmangazi - Hürriyet mahallesi ve Yıldırım - Maltepe mahallesinde yaşayan 40-90 yaş aralığındaki soydaş Bulgaristan göçmenleri oluşturmaktadır. Belirtilen merkez ilçelerimizin göçmen mahallelerinde ikamet eden ve 40-90 yaş aralığında olup yüz yüze anket – mülakat çalışmasına katılan 106 göçmen göçmen birey ise örneklemimizi oluşturmaktadır. Bu bağlamda çalışma alanımız olarak belirlenen göçmen mahallelerinde ikamet eden tüm Bulgaristan göçmenleri evrenimiz; yüz yüze anket çalışmamıza katılarak fiziki olarak görüşme formunu dolduranlar ile çevrimiçi Google anket formuna katılım sağlayanlar örneklemimiz kapsamına girmektedir. Araştırmamızın birey ve mekân örnekleme seçiminde amaçlı örnekleme yönteminden istifade edilmiştir.

“Genel olarak araştırmacıların, nitel örnek seçimine yönelik tecrübelerinin olmaması sonucu, çok sayıda araştırma tamamlanamamakta veya hatalı veriler üzerine kurgulanmaktadır. (Duffy, 1985'ten aktaran Baltacı, 2018, s. 260)”

Tablo 1. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Yapılan Örneklem Grubunun Genel Özellikleri

Göçmen Kişi No	Cinsiyet	İkamet Yeri	Meslek	Yaş
GK1	Kadın	Hürriyet Mahallesi	Emekli	81
GK2	Erkek	Hürriyet Mahallesi	Emekli	82
GK3	Erkek	Hürriyet Mahallesi	Emekli	71
GK4	Kadın	Hürriyet Mahallesi	Emekli	70
GK5	Erkek	Fethiye Mahallesi	Öğretmen	82
GK6	Erkek	Fethiye Mahallesi	Çiftçi	78
GK7	Erkek	Fethiye Mahallesi	İşçi	65

GK8	Erkek	Fethiye Mahallesi	İşçi	60
GK9	Erkek	Fethiye Mahallesi	Esnaf	63
GK10	Kadın	Maltepe Mahallesi	Emekli	78
GK11	Erkek	Maltepe Mahallesi	İşçi	58
GK12	Kadın	Hürriyet Mahallesi	Emekli	73
GK13	Kadın	Maltepe Mahallesi	Mühendis	54
GK14	Kadın	Maltepe Mahallesi	Emekli	74
GK15	Kadın	Maltepe Mahallesi	İşçi	76
GK16	Kadın	Hürriyet Mahallesi	İşçi	72
GK17	Erkek	Hürriyet Mahallesi	Emekli	77
GK18	Erkek	Fethiye Mahallesi	Emekli	86
GK19	Kadın	Hürriyet Mahallesi	Emekli	89
GK20	Erkek	Hürriyet Mahallesi	Öğretmen	60
GK21	Erkek	Maltepe Mahallesi	İşçi	51
GK22	Erkek	Fethiye Mahallesi	Esnaf	49
GK23	Kadın	Fethiye Mahallesi	Emekli	87
GK24	Erkek	Hürriyet Mahallesi	Öğretmen	55
GK25	Kadın	Maltepe Mahallesi	Emekli	71
GK26	Erkek	Maltepe Mahallesi	Esnaf	53

3.3. Veri Toplama Araç ve Teknikleri

Çalışmanın özellikle teorik-kavramsal çerçevesini oluşturan verilerin elde edilme sürecinde ilk olarak literatür tarama yönteminden yararlanılarak yazılı

kaynaklar üzerine araştırma inceleme yapılmıştır. Çalışmanın ampirik çerçevesini oluşturan, göçmen bireylerin göç öncesi ve sonrası yaşadıkları tecrübelerin etkisiyle dini tutumlarında yaşanan değişimi tespit edebilmeyi amaçlayan çalışmamızda uygulayacağımız anket düzeneği, belirli aşamalar halinde gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda verilerin elde sürecinde Google anket(çevrimiçi anket) ve yüz yüze anket formu görüşme tekniklerinden yararlanılarak saha araştırması yapılmıştır. Söz konusu aşamalar ayrı paragraf altında açıklanmıştır.

“Anketler genel anlamda anket formu ve mülakat olmak üzere iki geniş kategoriye ayrılırlar. Anket formu kâğıt ve kalem kullanılarak ankete katılanlar tarafından doldurulurken; mülakat ise mülakat yapılan kişinin verdiği bilgilerin araştırmacı tarafından not edilmesi suretiyle gerçekleştirilmektedir (Akalin, 2015’ten aktaran Karakaya, 2018, s. 50)”.

Ancak günümüzde teknolojinin hızlı gelişim göstermesi, akademik araştırmacılar için yeni bir anket kolunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu yeni anket çalışma tekniğinin adı “çevrimiçi anket” olarak karşımıza çıkmıştır. Bu açıklamalardan hareketle araştırmamızda çevrimiçi anket tekniğinden de istifade edilmiştir. Bu bağlamda Google forms programından yararlanılarak anket formu web ortamında oluşturulmuştur. Göçmen mahalle muhtarlarının rehberliğiyle basit tesadüfi örnekleme yönteminden yararlanılarak tespit edilen, internet ve sosyal medya kullanıcısı olan 40 ile 60 yaş aralığındaki 400 kişiye sistemin atadığı URL iletilmiştir. İlgili program üzerinden yapılan anket formunu 80 gönüllü göçmen birey cevaplamıştır.

“İnsan duyuları ile elde edilen veriler ile yürütülen araştırma tekniğidir. Gözlem tekniği, sosyal bilimlerde (antropoloji, sosyoloji vb.) saha araştırmalarının temel veri toplama tekniğidir. (Bal, 2014’ten aktaran Karakaya, 2018, s. 44)”. Ayrıca sosyolojik saha araştırmalarında yapılan gözleme etnografya adı verilir. Gözlem tekniğinden özellikle yarı yapılandırılmış görüşmelere katkı sağlaması amacıyla katılımcı örneklemlerle ilgili bir takım notlar almak ve özellikle açık uçlu sorulara verilen cevapların en yalın haliyle çalışmamıza aktarılması noktasında istifade edilmiştir. Bu bağlamda 2023 yılı itibariyle saha araştırması yapılacak olan ve evrenimiz içerisinde yer alan göçmen mahallelerindeki muhtarlar ile iletişime geçilmiştir. Muhtarların rehberliğiyle çalışmamızın kriterlerine uyan göçmen bireyler tespit edilmiştir. Alınan izinler ve yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yüz yüze görüşme yaptığımız 26 göçmen birey 40 ile 90 yaş aralığındadır. Görüşmeler ortalama 35 dakika sürmüştür. Bu görüşmelerde verilen cevaplar mülakat esnasında not edilmiştir. Çevrimiçi anket formuna verilen

cevaplarla yüz yüze yapılan görüşmelerinden elde edilen cevaplar bir araya getirilerek birleştirilmiştir. Toplamda 106 göçmen birey 46 soruluk anket formunu doldurmuştur. Elde edilen veriler üzerinden ayrı ayrı ve karşılaştırmalı olarak yorumlama yöntemine başvurulmuştur. Devamında ise ortaya çıkan verilerle literatür taramasından edinilmiş bilgiler karşılaştırılarak göçmenlerin dini yaşantılarında değişimlerin olup olmadığı değerlendirilmiştir.

Çalışmamızın bilgi, veri değerlendirmesi ve analiz süreci ile ilgili sık yararlanılan kaynaklar Şimşir(1986), Örnek (2011), Yorulmaz(2012), Çulha(2017), Baltacı (2018), Durmaz(2019) ve Yılmaz(2019)' dır. Bunun yanında Korkmaz'ın (2011) "Göç ve Din(İsveç'teki Kulular Örneği)" ve Bayyığıt'in (2013) "Din Sosyolojisi" kitabından çalışma sürecinde birçok kez istifade edilmiştir.

3.4. Verilerin Toplanma Süreci

Kuramsal çerçevenin oluşturulması ve çalışmamıza bilimsel dayanak hazırlamak için literatür taraması yapılmıştır. Bu bağlamda göç, göçmen ve ilişkili kavramları ile din, dindar ve Bulgaristan'dan Bursa'ya yapılan göçlerin tarihi gibi konular ve kavramların açıklamasına yer verilmiştir. Teorik bölüm olan kavram çerçevesinin hazırlanma süreci yaklaşık dört aylık süreci kapsamaktadır.

Ampirik çerçevenin oluşturulduğu saha çalışmasında ise öncelikle evrenimiz içerisinde yer alan göçmen mahallelerimizin tespiti yapılmıştır. Ardından mahalle muhtarlarıyla iletişime geçilerek, alınan E-19928322-200-313608 sayılı ve 06.11.2023 tarihli etik kurul onay belgesi ibraz edilmiş ve araştırmamızla ilgili bilgi verilerek rehberlik edilmesi talebinde bulunulmuştur. Saha çalışması iki kategoriye ayrılarak yapılmıştır. Muhtarların rehberliğiyle önce çevrimiçi anket yapılacaklar ile iletişime geçilerek anket formu iletilmiş, çevrimiçi ankete katılan bireylerden veriler toplanmıştır. Ardından yüz yüze mülakat yapılacaklar ile yine mahalle muhtarlarının rehberliğinde iletişime geçilerek görüşmeler evlerinde veya mahalle kahvehanesinde yapılmıştır. Daha sonra elde edilen tüm veriler bir araya toplanmıştır. Çevrimiçi anket tekniği uygulanacak göçmenler, internet ve sosyal medya kullanımını bilen 40-60 yaş aralığındaki gönüllü göçmen bireylerden seçilmiştir. Görüşme tekniğiyle yapılan çalışma 55-90 yaş aralığındaki gönüllü göçmen bireylerle gerçekleştirilmiştir.

Saha çalışmasının geri kalan sürecinde ise elde edilen tüm veriler derlenerek bilgisayar ortamında Google anket form belgesinde bir araya getirilmiştir. Bir araya getirilen tüm veriler Word grafik programından istifade edilerek grafiksel tablolar halinde yoruma tabi tutulmuştur.

3.5. Verilerin Analizi

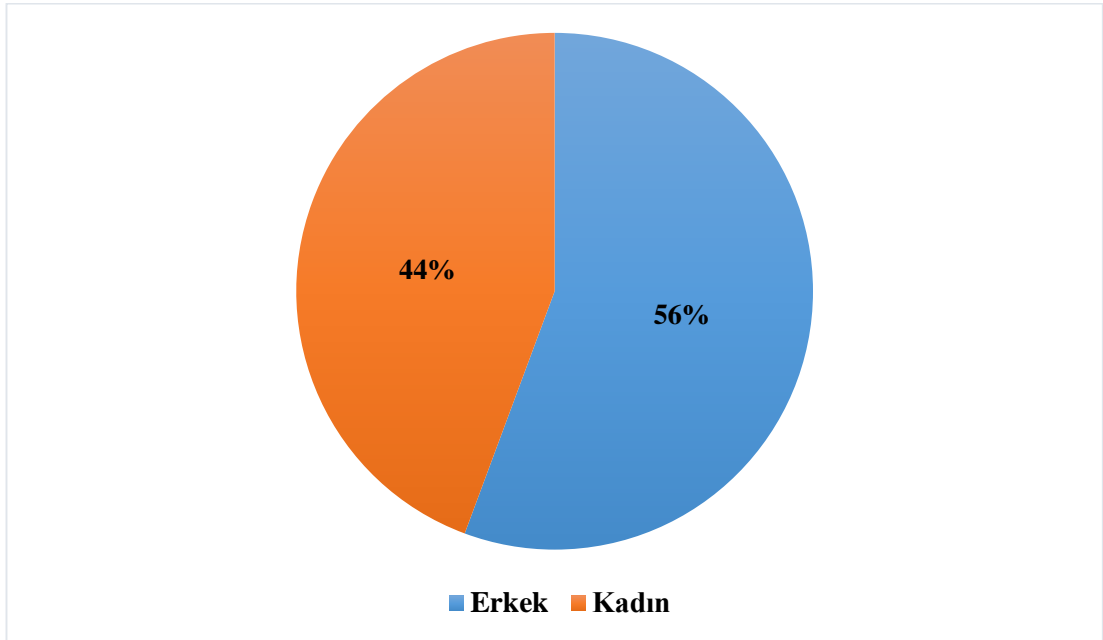
Çalışmamızın teori kısmında yer alan varsayımlar ile araştırmamızın temel amacına yönelik verilerin sağlıklı bir şekilde elde edilebilmesi için alan araştırmasının yapılacağı evren ve örneklem tespitinde gerekli hassasiyet gösterilmiştir.

Saha araştırmasında Google anket forms programına göçmen bireyler tarafından yüklenen veriler ile yüz yüze görüşme tekniğinden elde edilen veriler, literatür taramasından elde edilen verilerden de istifade edilerek karma desen yöntemi kapsamında bütüncül bakış açısıyla analiz edilerek yorumlanmıştır. Ayrıca süreci bir bütün olarak değerlendirmek gerekirse, sınırları ve kapsamı belirlenen çalışmamızın araştırma evreni içerisinde yer alan ve örneklem olarak seçilen göçmen bireylerin, çevrimiçi anket tekniği uygulanarak yapılan anket çalışmasına gönüllü katılım sağlayarak vermiş oldukları cevaplar, URL bağlantısıyla otomatik olarak bilgisayar ortamında toplanmıştır. Ayrıca aynı sorular ile yüz yüze yapılan görüşmeler sonucu elde edilen veriler, görüşme esnasında manuel olarak Google çevrimiçi anket form programına yazılarak kaydedilmiştir ve GK1 – GK2 adıyla kodlanarak anket soruları altında doğrudan alıntı yapılarak verilmiştir. Ayrıca Google anket form programında bir araya getirilen tüm veriler, word grafik programı tarafından analiz edilerek yüzdeler kesimlere ayrılmıştır. Bağlamında yüzdeler kesimlere ayrılan yazılı ve sayısal veriler, Din Sosyolojisi disiplini içerisinde dokümantasyon metodu ile nesnel olarak incelenmiş, değerlendirmeye tabi tutulmuş ve içerik analizi tekniğiyle yorumlanmıştır. “İçerik analizi, bir konu ile ilgili metnin/söylevin içeriğini yansıtacak kelime veya kelime gruplarıyla sistematik olarak özetlenmesi, kategorilere ayrılması ve araştırmacılar tarafından önceden belirlenen kurallar dâhilinde kodlar oluşturulması tekniği olarak tanımlanmaktadır(Büyüköztürk, vd., 2008’den aktaran Karakaya, 2018)’’.

4. BULGU VE YORUMLAR

4.1. Demografik Özellikler

4.1.1. Cinsiyet

Şekil 1. Örneklem Cinsiyet Dağılımı

Araştırmaya gönüllü olarak katılan göçmen bireylere ilk olarak “*Cinsiyetiniz?*” sorusu yöneltilmiştir. Şekil 1’ de görüldüğü üzere %56’ sı erkek, %44’ ü ise kadınlardan oluşmaktadır. Bu çalışmaya katılan %56’ nın rakamsal karşılığı 59 erkek göçmen birey olarak karşımıza çıkarken %44’ ü ise 47 kadın göçmen birey olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ulukan’ın Bulgaristan Göçmenleri üzerine yapmış olduğu çalışmaya katılan örneklemin %68,4’ ü erkeklerden, %31,6’ sı kadınlardan oluşmaktadır(Ulukan, 2008, s. 148).

Çalışmamızda istifade ettiğimiz kaynaklar arasında yer alan ve bu çalışmalarda ankete katılan göçmen bireylerin %65,8 / %67,9 u erkeklerden, %34,2 / %32,1' i kadınlardan oluştuğunu görmekteyiz(Örnek, 2011, s.34; Mutlu, 2020, s. 128).

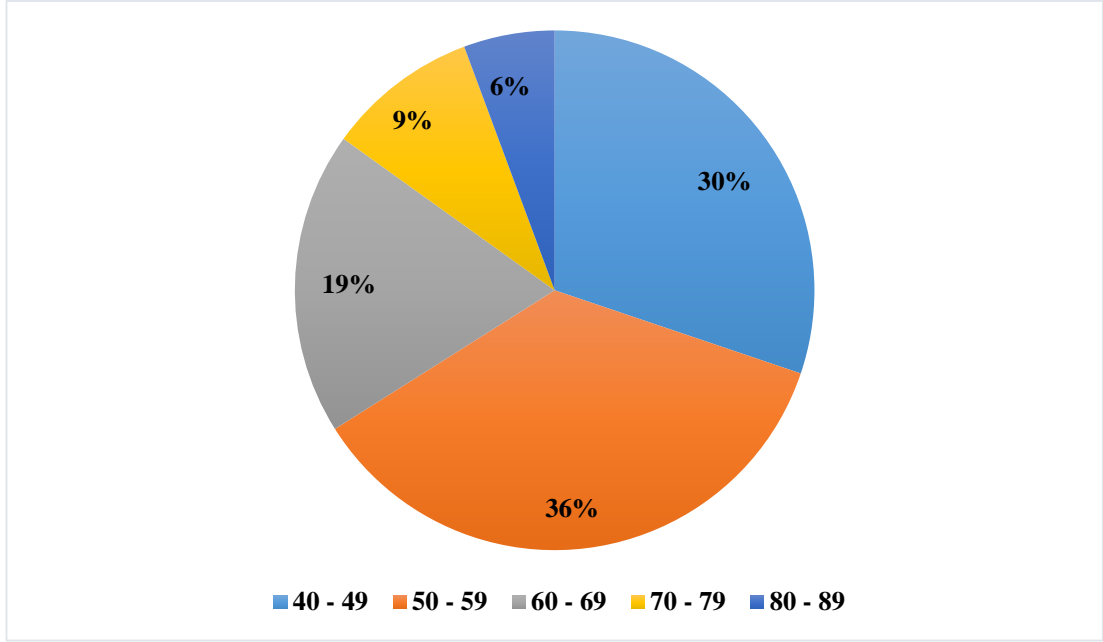
Göçmenlerle ilgili başka bir çalışma da Bolat'ın çalışmasıdır. Bu çalışmada ankete katılım gösteren bireylerin cinsiyet dağılımı da yukarıdaki çalışmalarla benzerlik göstermekte ve %66,8' i erkek, %33,2' si kadın sonucuna ulaşılmaktadır(Bolat, 2013, s. 76).

Bu araştırmaların 'cinsiyet' verilerine bakıldığında, araştırmamızın cinsiyet verileriyle paralellik gösterdiğini görmekteyiz.

Göçmenlerle ilgili yapılan çalışmalarda önceki çalışmalara paralellik göstermeyen çalışmalar da bulunmaktadır. Örneklendirmek gerekirse Balıkesir'de iskân edilen göçmen bireylerle yapılan anket çalışmasına katılım gösteren bireylerin % 62' si kadın, %38' i ise erkektir(Durmaz, 2019, s. 17).

Yüzdelik olarak erkek göçmen bireylerin daha fazla olmasının temelinde, gerçekleştirilen anket çalışmalarına erkek göçmen bireylerin daha fazla katılım göstermeleri, özellikle 60 yaş üzeri bayan göçmenlerin mülakata katılma noktasında çekimser kalmaları gibi nedenler söylenebilir.

4.1.2. Yaş

Şekil 2. Örneklem Yaş Dağılımı

Örneklem grubumuza ‘‘Yaşınız?’’ sorusu yöneltilmiştir. Şekil 2’ de örneklem grubunun yaş dağılımına bakıldığında %36 ile 50 - 59 yaş aralığındaki 38 göçmen bireyin araştırmamıza en fazla katılım sağlayan yaş aralığı olduğu tespit edilmiştir. Bu oranı %30 ile 40 - 49 yaş aralığındaki 32 göçmen takip etmektedir. Bu verileri % 19 ile 60-69 yaş aralığındaki 20 göçmen birey takip ederken % 9 oranı ile 70-79 yaş aralığındaki 10 göçmen bireyle azalarak devam etmiştir. Araştırmamıza en az katılım ise %6 ile 80-89 yaş aralığındaki 6 göçmen birey grubundan olmuştur.

2008 yılında Ulukan’ın Bursa’da Bulgaristan Göçmenleri üzerine yapmış olduğu çalışma da 40-49 yaş arası %34, 50-59 yaş arası %32,6 ve 65 yaş üzeri %11,6 oranıyla karşımıza çıkmaktadır(Ulukan, 2008, s.149).

2010 yılında Korkmaz’ın Konya – Kulu ilçesinde yapmış olduğu çalışma da katılımcılardan 41-60 yaş arası %32,4 ve 60 yaş üzeri olanların %11,2 olduğu görülmektedir(Korkmaz, 2010, s. 209).

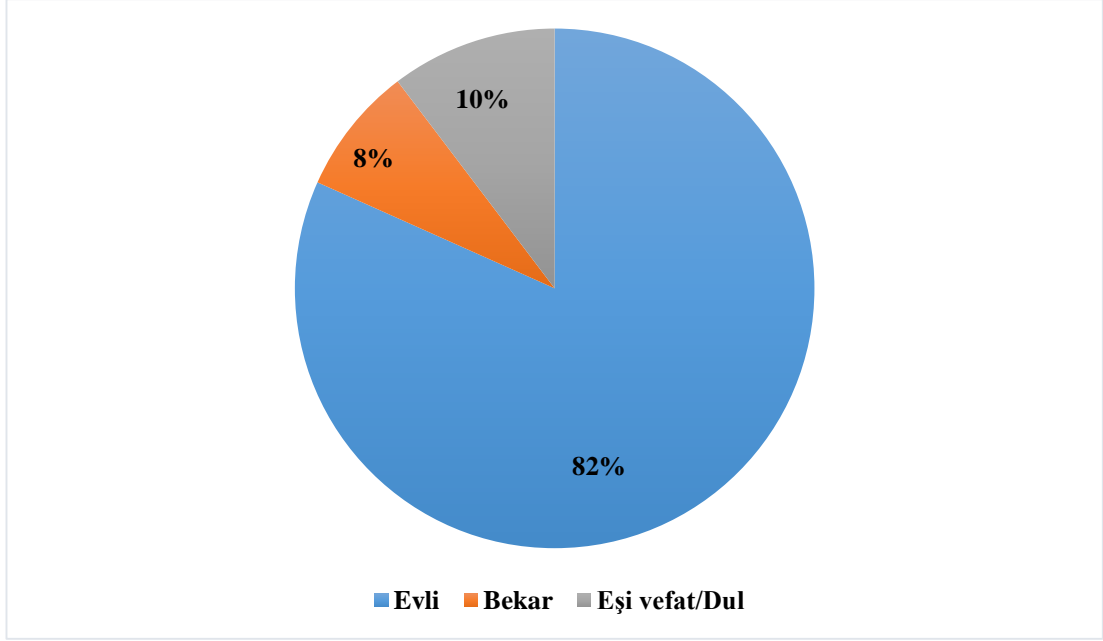
2013 yılında İstanbul-Esenyurt İlçesi Kıraç Beldesi’ndeki yapılan çalışmada katılım gösteren göçmen bireylerden 36-45 yaş aralığı %43, 46-55 yaş aralığı %17,3 ve 56 yaş üzeri %2,5 sonucu çıkmaktadır(Bolat, 2013, s. 77).

2020 yılında Bursa ilinde göçmenlerle ilgili yapılmış olan bir başka çalışma da 46-55 yaş arası %14, 56-65 yaş arası %18, 66-75 yaş arası %8 ve 75 yaş üzeri %2 oranı ile karşımıza çıkmaktadır(Mutlu, 2020, s. 130).

Göç ve Din başlığı altında farklı illerde yapılmış olan çalışmalarda, göçmen bireylerin yaş dağılımıyla ilgili ortaya çıkan veri sonuçları, yapmış olduğumuz çalışmanın frekans analiz sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. İleri yaştaki göçmenlerin yapılan araştırmalara daha az katılım gösterdiği elimizdeki verilerin ortak sonuçlarından anlaşılmaktadır.

Örnekleme grubumuz içerisinde 50 - 59 yaş grubunun daha fazla katılım göstermesi, çalışmamızın nitelikleri ile paralellik göstermektedir. Özellikle bu yaş aralığının yakın tarihte gerçekleşen 89 yılı zorunlu göçünü 20 li yaşlarda tecrübe etmeleri, sosyal medya - bilgisayar kullanımını bilmeleri ve Google anket form URL bağlantısı ile katılarak araştırma sorularımızı daha hızlı ve pratik şekilde cevaplamaları önemli bir etkidir. Yaşları ilerleyen bireyler genelde hızla gelişen teknolojik gelişmelerin uzağında ve gerisinde kalmaktadır. Bu nedenlerden dolayı 46 soruluk araştırmamıza katılan göçmen bireylerden 40-59 yaş aralığında olanlar URL bağlantısı ile form sorularını çevrimiçi hızlıca doldururken, 60 - 90 aralığındaki göçmen bireylerden ise yüz yüze anket görüşmelerinde veriler toplanmaya çalışılmıştır. Bu nedenle anket çalışmasında, yaş aralığı arttıkça katılımın azalması şeklinde tersine paralellik göstermesi sonucu ortaya çıkmıştır.

4.1.3. Medeni Durum

Şekil 3. Örneklem Medeni Durum Dağılımı

Örneklem grubuna ‘‘Medeni durumunuz nedir?’’ sorusu yöneltilmiştir. Şekil 3’ e bakıldığında %82’ si evli cevabını verirken % 10’ u ise eşi vefat/dul ve %8’ i bekâr cevabını vermiştir. Yüzelik oranların rakamsal karşılığına bakıldığında %82’ si (n=87), %8’ i (n=8 kişi) ve %10’ u ise (n=11) olarak karşımıza çıkmaktadır.

Örneklem grubunun büyük çoğunluğunun evli olduğu görülmektedir. Araştırma örneklemimizin 40-95 yaş aralığında olması evli göçmen birey sayısının fazla olmasında etkisi büyüktür. Ardından yüzelik dilimde en fazla eşi vefat/dul oranlamasının gelmesi, özellikle 70-89 yaş aralığındaki göçmen bireylerden kaynaklı olarak yorumlanabilir.

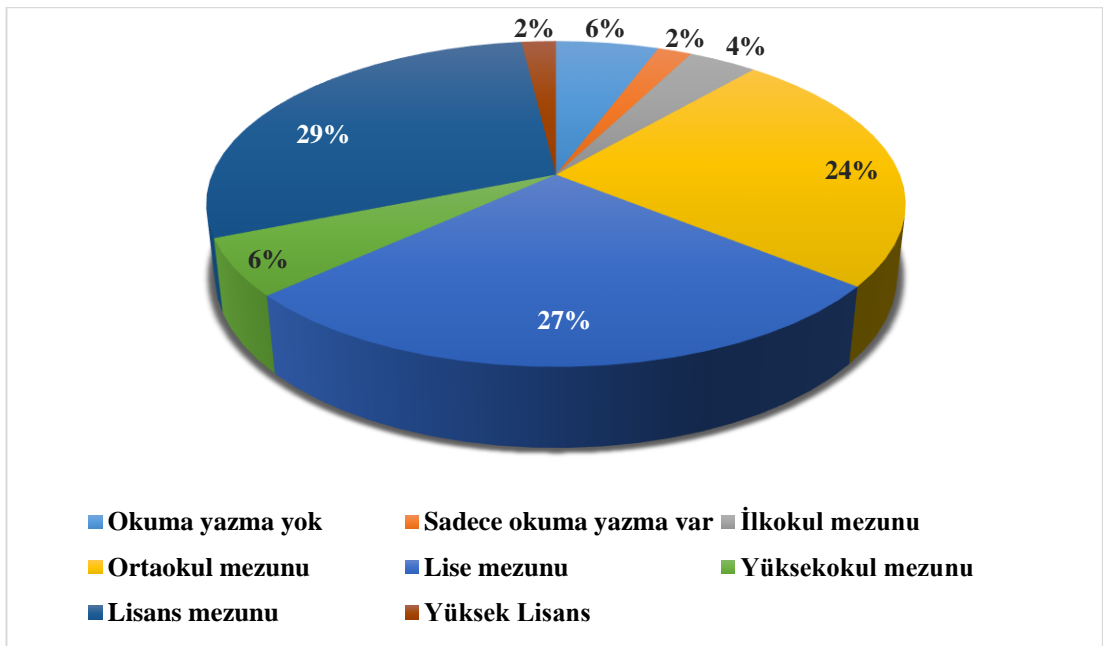
İzmir’deki Bulgaristan göçmeni bireylerle yapılan araştırmada örneklemin %66,2’ si evli, %23,1’ i bekâr, %10,7’ si dul olduğunu belirtmiştir(Bayraklı, 2007, s. 95).

İsveç’teki göçmen bireylerle ilgili yapılan araştırmaya katılan göçmen bireylerin %72,1’ i evli, %22,5’ i bekâr ve %5,4’ ü eşi vefat/dul cevabını vermişlerdir(Korkmaz, 2010, s. 211).

Alanımızla ilgili başka bir çalışmada ise göçmen bireylerin %80,7' si evli, % 19,3' ü ise bekâr oranını vermektedir(Bolat, 2013, s. 77).

Göç ile ilgili başka bir çalışmada araştırmaya katılan örneklemin % 86,6' sı evli, %13,4' ü ise bekâr cevabını vermiştir(Çevik, 2022, s. 58). Göç kapsamında yapılan diğer çalışmalarda da çalışmamıza benzer sonuçların ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

4.1.4. Eğitim Durumları

Şekil 4. Örneklem Eğitim Durumu Dağılımı

“Kendi eğitim durumunuz nedir?” sorusu yöneltilen örneklem grubunun %29’ u (31 kişi) lisans mezunu, %27’ si (n=29) lise mezunu, %24’ ü (n=26) ortaokul mezunu, %6’ sı (n=6) okuma yazma yok, %6’ sı (n=6) yüksekokul mezunu, %4’ ü (n=4) ilkokul mezunu, %2’ si (n=1) sadece okuma yazma var ve %2’ si (n=2) yüksek lisans cevabını vermiştir.

Bu oranları analiz etmek gerekirse, göçmen bireylerin eğitim olgusuna verdikleri önem ortaya çıkmaktadır. Araştırmamıza katılan göçmen bireylerin çoğunluğunu 40-60 yaş aralığı oluşturmaktadır. Özellikle bu yaş grubunun göç ettikleri dönemde yaşlarının daha genç olması, göç olayını yaşamış olmalarına rağmen sosyalist rejimin eğitim sisteminin etkisiyle yeni yerleşim yerlerinde de büyük

çoğunluğunun eğitim hayatına devam edebilme imkânına sahip oldukları ve eğitime verdikleri önemin yansımaları anlamına gelmektedir. Araştırmaya katılan 106 göçmenden 31' nin (%29) lisans mezunu olması ve yüzdeler olarak en büyük paya sahip olması bunun en önemli göstergesidir.

“ Biz buraya göç edeceğimiz günün öncesinde bile okula gittim. Okumayı çok severdim, buraya gelince de devam ettim. Burada okurken koca kız çocuğu okula gider mi ayıplar derlerdi. Dinlemedim kimseyi, okudum üniversiteyi öğretmen oldum(GK16)”.

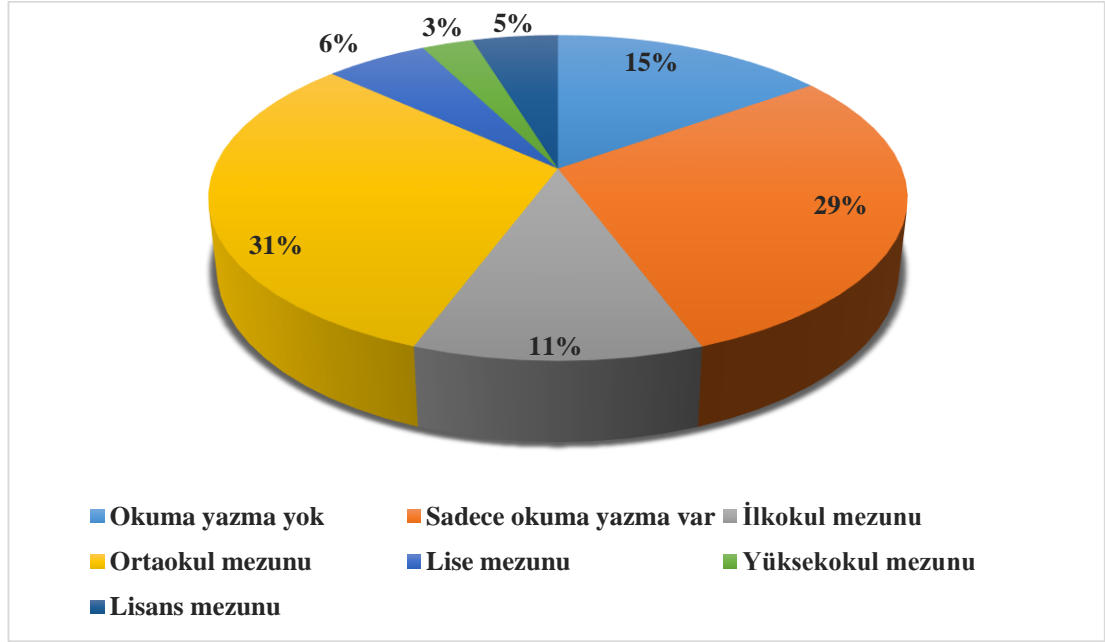
Soru başlığı altında okuma yazma bilmeyenlerin sadece 6 kişi olması ve yüzdeler olarak karşılığının sadece %6 çıkması, araştırmamıza katılan ileri yaşta ki göçmen bireylerin sayılarının az olması ve Bulgaristan topraklarında zorunlu okuma yazma eğitimini almaları olarak yorumlanabilir. Göçmen bireylerin eğitim ile ilgili göç öncesi ve sonrası sahip oldukları şartları daha iyi analiz edebilmek amacıyla ebeveynlerinin eğitim durumları da ayrı soru alt başlığı altında yöneltilmiştir.

Bolat'ın yapmış olduğu çalışma da araştırmaya katılan göçmen bireylerin eğitim dağılımı %3,5 okur-yazar değil, %4,5 okur-yazar(ilkokulu bitirmemiş), %43,6' sı ilkokul mezunu, %10,9' u ortaokul mezunu, '28,2' si lise mezunu, %9,4' ü yüksekokul/fakülte mezunu frekansını vermektedir(Bolat, 2013, s. 79). Bu oranları çalışmamızdaki oranlarla karşılaştırdığımızda özellikle ilkokul ve ortaokul mezunu frekans aralıklarının benzerlik gösterdiğini söyleyebiliriz. Ancak diğer frekans aralıklarının aksi yönde olduğunu ve benzerlik göstermediğini söyleyebiliriz.

Mutlu'nun çalışmasına katılan göçmen bireylerin eğitim durumlarına göz atıldığında ise okuma-yazma bilmeyenlerin %1,6 olduğu, ilkokul-ortaokul mezunu olanların %14,4 oranında olduğu, lise mezunu olanların %61 oranıyla en yüksek frekans aralığında çıktığı görülmektedir. Yine aynı çalışmada üniversite mezunu olan göçmen bireylerin %20,9 ile ikinci en yüksek frekans aralığında olduğu anlaşılmaktadır(Mutlu, 2020, s. 111). Bu çalışmadaki eğitim durum dağılımının yüzdeler oranlamasına bakıldığında, çalışmamızdaki en yüksek frekans aralığı olan lise mezunu ve lisans mezunu olanların oranlamasına benzerlik gösterdiğini söyleyebiliriz. Diğer frekans aralıklarında ise farklılıkların olduğu tespit edilmiştir.

Çevik'in 2022 yılında yapmış olduğu çalışmadaki verilere bakılacak olursa, örneklemin % 3,4' ü ilkokul, % 17,24' ü ortaokul, %55,17' si lise, % 10,34' ü yüksekokul, %13,79' u lisans cevabını vermiştir(Çevik, 2022, s. 58). Bu çalışma verilerine göre lise mezunu olan göçmenlerin frekans aralığı, çalışmamızdaki lise

mezunu olanların frekans aralığı ile paralellik arz etmektedir. Bir diğer husus ise bu çalışmaya katılanlar arasında ‘okuma yazma bilmeyen’ frekans aralığının olmamasıdır.

Şekil 5. Ebeveyn(Anne) Eğitim Durumu Dağılımı

Örneklem grubuna ebeveynlerinin (anne) eğitim durumunu da analiz edebilmek amacıyla ‘‘Annenizin eğitim durumu nedir?’’ sorusu yöneltilmiştir. Göçmen bireylerin %31’ i (n=33) ortaokul mezunu, %29’ u (n=31) sadece okuma yazma var, %15’ i (n=16) okuma yazma yok, %11’ i (n=12) ilkokul mezunu, , %6’ sı (n=6) lise mezunu, %5’ i (n=5) lisans mezunu ve %3’ ü (n=3) yüksekokul mezunu cevabını vermiştir.

Şekil 5’te ilk olarak dikkatimizi çeken %15 frekansıyla okuma yazma yok cevabı olmuştur. Göçmen bireylerin kendi eğitim durumlarıyla karşılaştırıldığında annelerin eğitim durumunda bu frekans aralığı çok daha yüksek çıkmıştır. Bu durumu dönemin şartlarında aramak yerinde olacaktır. Özellikle 1970 öncesi göçmen bireylerde okuma – yazma oranının daha düşük olması beklenen bir durum olmalıdır. Sosyalist rejimin eğitim politikalarının kırsalda karşılık bulamadığı dönemin bir yansıması olarak kabul edebiliriz. Tüm bunlara rağmen araştırmaya katılan soydaş göçmenlerimizin annelerinin %31’ i ortaokuldan mezun, %29’ u okuma yazma öğrenmiş, %11’ i ilkokuldan, %6’ sı liseden, %5’ i ise üniversiteden ve %3 ü yüksekokuldan mezun olabilmıştır. Ortaokul mezunu frekansının %31 çıkmasında Bulgar rejiminin sonraki yıllarda eğitim alanındaki etkisi görülmektedir.

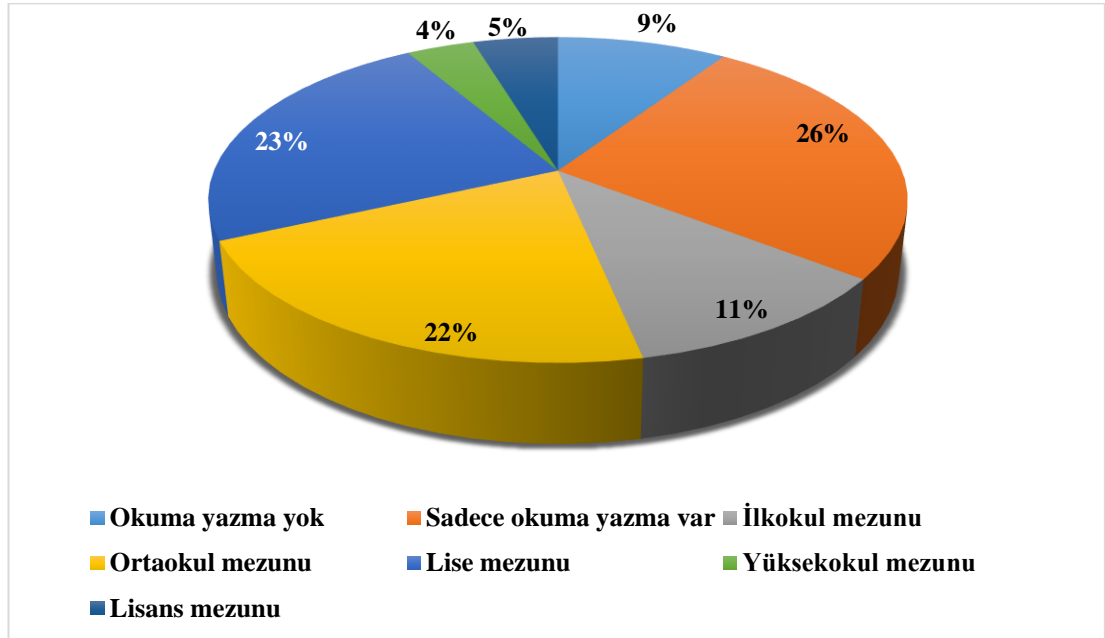
“ Bizler sağlık ve eğitim hususunda sosyalist sistemi çok beğenirdik çünkü tamamı ücretsizdi. Başlarda hiç engel görmedik. Sonraları dili zorunlu oldu, derslerde falan Bulgarca konuşmak şarttı. Ama okuldan dışarı çıkınca Türkçe konuşurduk. Orada ortaokul herkese zorunluydu. Sonraları lise de zorunlu oldu. Bulgar’da eğitim çok kaliteliydi be yavrum. Buraya göç edince daha iyi anladık(GK1, GK4)’’.

%6’ lık lise, % 3’ lük yüksekokul ve % 5’lik lisans mezuniyetlerinin ülkemize göç sonrası devam edilen eğitim süreci sonunda elde edildiği yorumu yapılabilir.

“Orada ortaokulda verilen eğitimi burada lisede veriyorlar(GK20)’’.

Göçmenlerle ilgili anne eğitim durumunu başka bir çalışma ile örneklendirmek gerekirse, Korkmaz’ın İsveç’teki örneklem grubuyla yaptığı çalışmayı ele alabiliriz. İsveç’te bulunan ve araştırma çalışmasına katılan göçmen bireylerin annelerinin %52,6’ sı okuma-yazma yok, %43,6’ sı ilköğretim mezunu, %3,9’ u ortaöğretim mezunu cevabını vermiştir. Yükseköğretim ya da fakülte mezunu olmadığı verilerden anlaşılmaktadır(Korkmaz, 2010, s. 215).

Bu verileri çalışmamızdaki verilerle karşılaştıracak olursak frekans aralıklarında benzerlik bulunmadığını, tüm oranlar bakımından farklılık gösterdiğini tespit etmiş oluruz. Bunun temelinde araştırma yapılan mekân ve örneklem grubunun göç ettiği önceki yerleşim yerinin etkisinin olduğunu söyleyebiliriz.

Şekil 6. Ebeveyn(Baba) Eğitim Durumu Dağılımı

Örneklem grubuna ebeveynlerinin (baba) eğitim durumunu da analiz edebilmek amacıyla ‘‘Babanızın eğitim durumu nedir?’’ sorusu yöneltilmiştir. Göçmen bireylerin %26’ sı (n=28) sadece okuma yazma var, %23’ ü (n=25) lise mezunu, %22’ si (n=23) ortaokul mezunu, %11’ i (n=12) ilkokul mezunu, %9’ u (n=10) okuma yazma yok, %5’ i (n=5) lisans ve %4’ ü (n=4) yüksekokul mezunu cevabını vermiştir.

Şekil 6’ ya bakıldığında okuma yazma bilmeyen frekans yüzdeliği şekil 5’ e göre daha az sayıda çıkarken lise ve yüksekokul mezunu frekans yüzdeliği daha fazla çıkmıştır. Farklı toplumlarda olduğu gibi göçmen toplumlarında da cinsiyet olgusu eğitim hayatında da etkisini göstermiştir denilebilir.

‘‘Bulgarda lise eğitimini meslek üzerinden verirlerdi. Sıva yapmayı, motor tamiri yapmayı göstererek ve yaptırarak öğrettiler bize. Elektrikleri bağlamayı falan hep orada gösterdiler. Burada lise eğitimi falan zayıf. Uygulama yok gibi. Devlet orada öğretirdi hep(GK9)’’.

Ayrıca Bulgar rejiminin kısıtlayıcı ve dışlayıcı tutumu, göçmen bireylerin babalarının eğitim hayatında da derin izler ve etkiler bıraktığı da şeklindeki verilere bakıldığında %9’ u okuma yazma öğrenememiş, %26’ sı sadece okuma yazma öğrenebilmiştir. Bu verilerden hareketle ilkokul, ortaokul ve lise mezunu olan göçmenlerin babaları, daha çok 1970 öncesi ülkemize gelen göçmen ebeveynlerin olduğu söylenebilir.

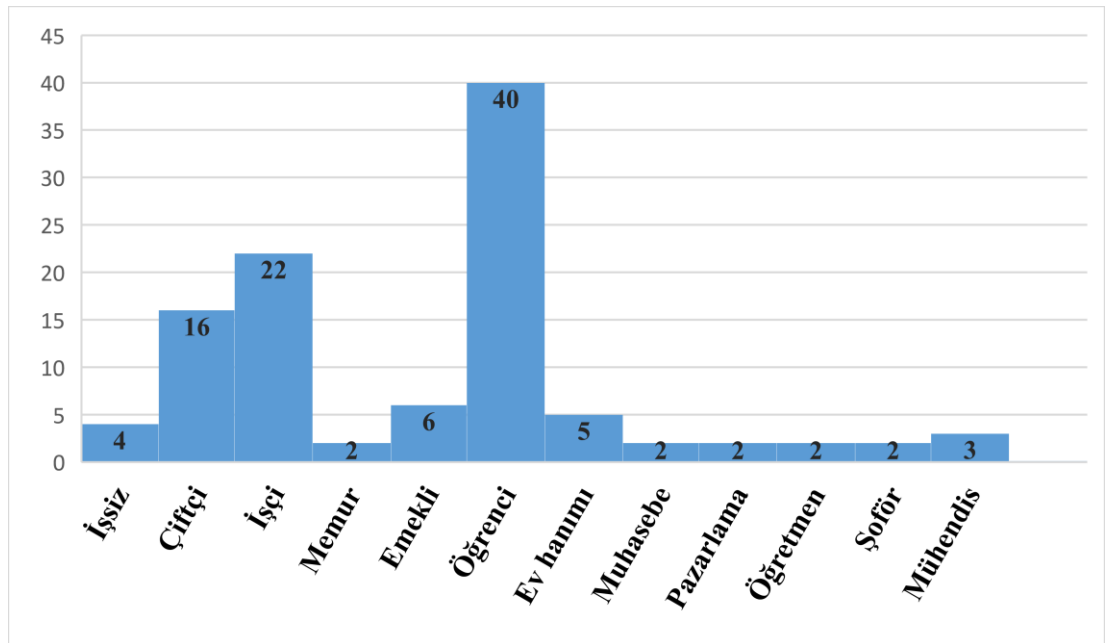
Bulgaristan sosyalist dönem 1970 sonrası dini ve milli her türlü kültürel faaliyetlere yasaklar getirmiş olsa da eğitim konusunda çok hassas davranmıştır. Derslerde Türkçe eğitim yasaklanmış, Bulgarca diliyle eğitim zorunlu kılınmıştır ama aynı zamanda da kırsaldan taşraya herkesin eğitim fırsatlarından eşit olarak yararlanması sağlanmıştır.

‘‘Kırcaali’nin köylerinde yaşadık biz. Komünist sistemde köylerde bile eğitim verirlerdi. Okula çok önem verirlerdi. Kız erkek ayrımı yapmadan herkes ortaokulu bitirmek zorundaydı. Burada ki gibi kızların okuması ayıp denmezdi o zamanlar. Biz kızlarla beraber okuduk. Sonraları kızlardan bazıları daha çok okudu, lise üniversite falan(GK12)’’.

Bu konuda İsveç’te yapılan bir başka çalışma da örneklem grubu baba eğitim durumu için %12 okuma-yazma yok, %57,3 ilköğretim mezunu, %28,5 ortaöğretim mezunu ve %2,2 yükseköğretim mezunu cevabını vermiştir(Korkmaz, 2010, s. 215). Bu veriler ışığında çalışmamızdaki verilerin frekans aralığına bakıldığında okuma yazma yok frekans aralığının yakın olduğunu tespit edebiliriz. Diğer frekans aralıklarının farklı ve aksi yönde gelişim gösterdiği anlaşılabilir.

Eğitim durumlarını frekans aralığında gösteren tablolardaki verilere bütüncül gözle bakılarak analiz edildiğinde, göçmen bireylerin eğitim seviyelerinin ebeveynlerine göre daha yüksek olduğunu söyleyebiliriz. Göçmen bireylerin göç sonrası ülkemizde daha iyi eğitim standartlarına kavuşmaları ve sunulan fırsat eşitliğini değerlendirmeleri, ebeveynlerine göre özellikle eğitim noktasında daha avantajlı konumda olmalarını sağlamıştır denilebilir.

4.1.5. Meslek / İş Durumu

Şekil 7. Örneklemin Meslek Dağılımı (Göç Öncesi)

‘ Türkiye ye gelmeden önce en son hangi işi yapıyordunuz?’ sorusuna Şekil 7’ ye bakıldığında %38’ i (n=40) öğrenci, %22’ si (n=22) işçi, %16’ sı (n=16) çiftçi, %6’ sı (n=6) emekli, %5’ i (n=5) ev hanımı, %4’ ü (n=4) işsiz, %3’ ü (n=3) mühendis, %2’ si (n=2) memur, %2’ si (n=2) muhasebe, %2’ si (n=2) pazarlama, %2’ si (n=2) öğretmen ve %2’ si (n=2) şoför cevabını vermiştir.

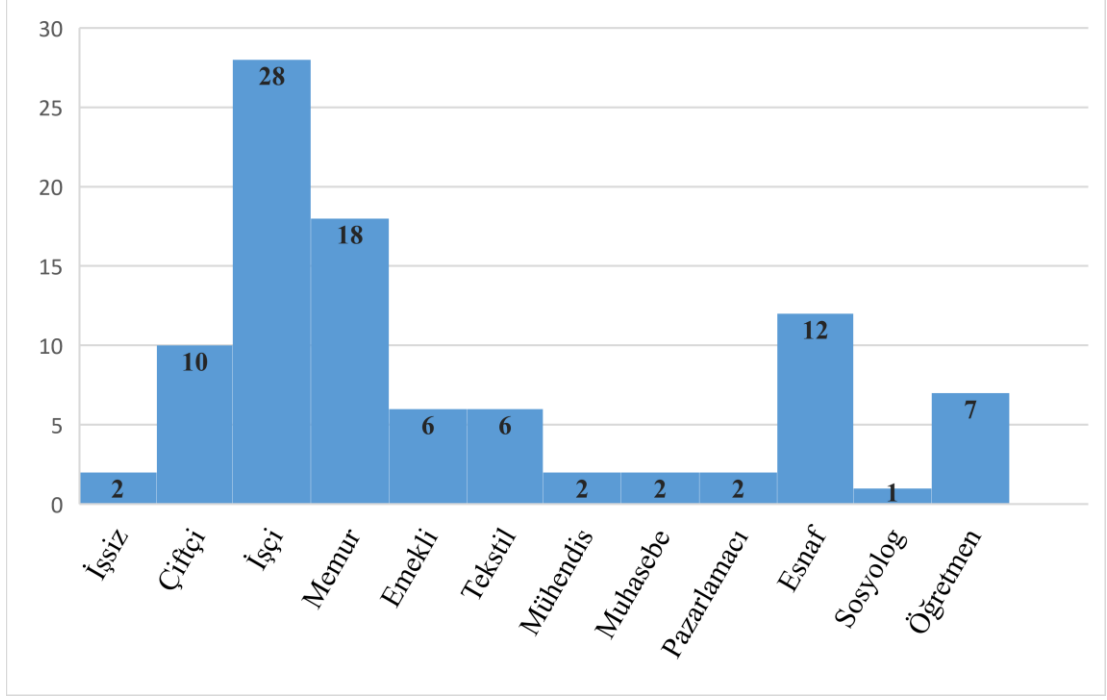
Araştırmamıza katılan göçmen bireylerin %41’ nin genç yaşta öğrencilik yıllarında ülkemize göç ettiğini söyleyebiliriz. Bunun yanında göç etmeden önceki meslek grubunun büyük çoğunluğunu %22 işçi ve %16 çiftçi sınıfı oluşturmaktadır. %6’ lık emekli oranı da göç etmeden önce de Bulgaristan devletinde çalışarak emekli olanların varlığını ortaya koymaktadır. %3’ lük mühendis, %2’ lik memur, öğretmen,

muhasabe, pazarlama ve şoför frekans aralıkları göç öncesi soydaşlarımızın çeşitli meslek dallarında devlet kadrolarında veya özel kurumlarda çalıştıklarını tespit etmemizi sağlamıştır.

Bu verilerden hareketle göçmen bireylerin göç etmeden önceki meslek hayatları ile ilgili çok fazla seçeneklerinin ve imkânlarının olmadığını, genellikle öğrencilik sonrası çiftçi veya işçi sınıfında istihdam edilebildiklerini literatür taramasından elde ettiğimiz bilgilerle de teyit ederek kabul edebiliriz. Ancak %2' lik frekans aralığında da olsa çeşitli meslek dallarında çalıştıkları kabul edilebilir.

Göçmen bireylerin göç öncesi meslek /iş ilişkileri ile ilgili yapılmış başka bir çalışma da ise katılımcıların %6,7' si işsiz, %9,5' i çiftçi, %6,5' i işçi, %1,8' i memur, %0,2' si emekli, %23,6' sı öğrenci, %25,2' si ev hanımı ve %27' si diğer cevabını vermiştir. Bu veriler ışığında bir değerlendirme yapmak gerekirse, iki çalışmadaki alanların farklı ülkeler olmasından dolayı frekans aralıklarıyla paralellik göstermediğini söyleyebiliriz(Korkmaz, 2010, s. 220).

Sayar tarafından 2011 yılında Bulgaristan göçmeni soydaşlarımızla yapılmış olan çalışma da % 55,7' si işçi, %1,4' ü esnaf, %2,9' u çiftçi ve %40' ı diğer cevabını vermiştir(Sayar, 2011, s. 78). Bu çalışma verileri göz önüne alındığında işçi frekans aralığının yüksek oranda çıkması ortak frekans değeri olarak kabul edilebilir. Diğer meslek dallarındaki frekans aralıklarında paralellik bulunmadığı tespit edilmiştir.

Şekil 8. Örneklem Meslek Dağılımı (Göç Sonrası)

Örneklem grubuna “*Kendi mesleğiniz nedir?*” sorusu yöneltilmiştir. Ülkemize göç sonrası meslek durumlarıyla ilgili bilgi edinmek amacıyla yöneltilen soruya % 29’ u (n=28) işçi, %19’ u (n=18) memur, %13’ ü (n=12) esnaf, %11’ i (n=10) çiftçi, %7’ si (n=7) öğretmen, %6’ sı (n=6) emekli, yine %6’ sı (n=6) tekstil, %2’ si (n=2) mühendis, %2’ si (n=2) muhasebe, %2’ si (n=2) pazarlamacı ve %2’ si (n=2) işsiz cevabını vermiştir.

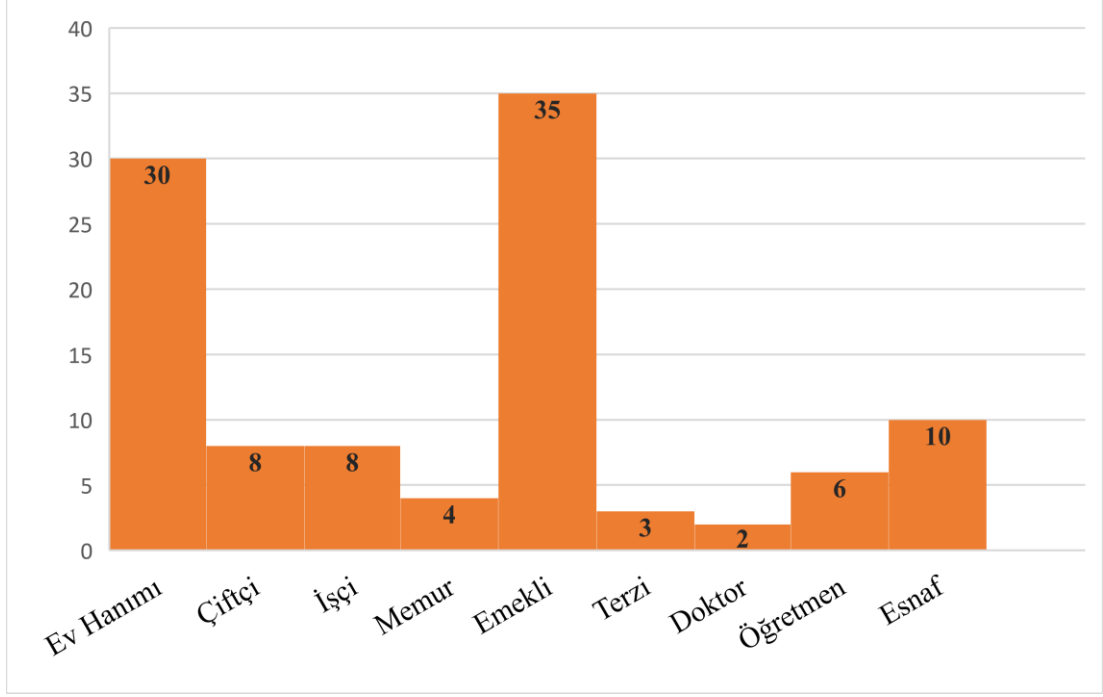
Şekil 8’ e bakıldığında göç sonrası göçmen bireylerin çeşitli meslek dallarında çalıştıklarını, istihdam edildiklerini söyleyebiliriz. Bu durum göçmen bireylerin göç öncesi yaşamış oldukları sosyo-kültürel mağduriyetin göç sonrası ortadan kalkmış olduğu gerçeğini ortaya çıkarmıştır denilebilir. %29’ nun işçi olarak meslek hayatına devam etmesi, göç öncesi meslek hayatının göç sonrasına yansımaları olarak yorumlanabilir. %19’ nun memur, %7’ sinin öğretmen ve %1’ nin sosyolog mesleğini tercih etmeleri yeni yaşam yerlerine uyum sürecini atlattıklarını ve çeşitli unvanlarda devlet kadrolarında yer aldıklarını da bizlere göstermektedir denilebilir. %13’ nün esnaf, %6’ sının tekstil, %2’ sinin mühendis, %2’ sinin muhasebe ve yine %2’ sinin pazarlamacı olarak çalışma hayatı içerisinde yer almaları, göçmenlerin çiftçilik ve işçilik dışında zaman içerisinde farklı meslek dallarında başarıyla çalıştıklarını göstermektedir.

Bu gelişmeler göçmenlerin zaman içerisinde ve imkânlar neticesinde tüm meslek dallarında başarılı şekilde istihdam edilebilecekleri gerçeğini ortaya koymaktadır denilebilir.

Örnek'in yapmış olduğu çalışmada örneklem grubunun %3,6' sı memur, %5,1' i tüccar, %16,8' i işçi, %1,5' i zanaatkâr, % 13,1' i esnaf, % 13,9' u işsiz ve %46' sı diğer meslek dallarında çalıştığını belirtmiştir(Örnek, 2011, s. 35). Elimizdeki verilere bakılarak bir karşılaştırma yapıldığında işçi frekans aralığının en yüksek aralık olduğunu ve bu durumun göçmen bireyler için ortak bir durum olduğunu söyleyebiliriz. Diğer frekans aralıkları için aynı durumun geçerli olmadığını da ayrıca belirtmek gerekir(Örnek, 2010, s.47).

Bolat'ın çalışmasına katılan örneklemin %39,6' sı işçi, %20,9' u esnaf, % 16,8' i işsiz, %6,4' ü memur, %5,9' u ev hanımı, %2,5' i emekli ve %7,9' u diğer cevabını vermiştir(Bolat, 2013, s.78). Bu çalışmadaki en yüksek frekans aralığı olan %39,6' lık işçi oranı, şekil 8' deki en yüksek frekans aralığı olan %29' luk işçi frekansıyla paralellik göstermektedir. Diğer frekanslar arasında benzerlik bulunmadığını söyleyebiliriz.

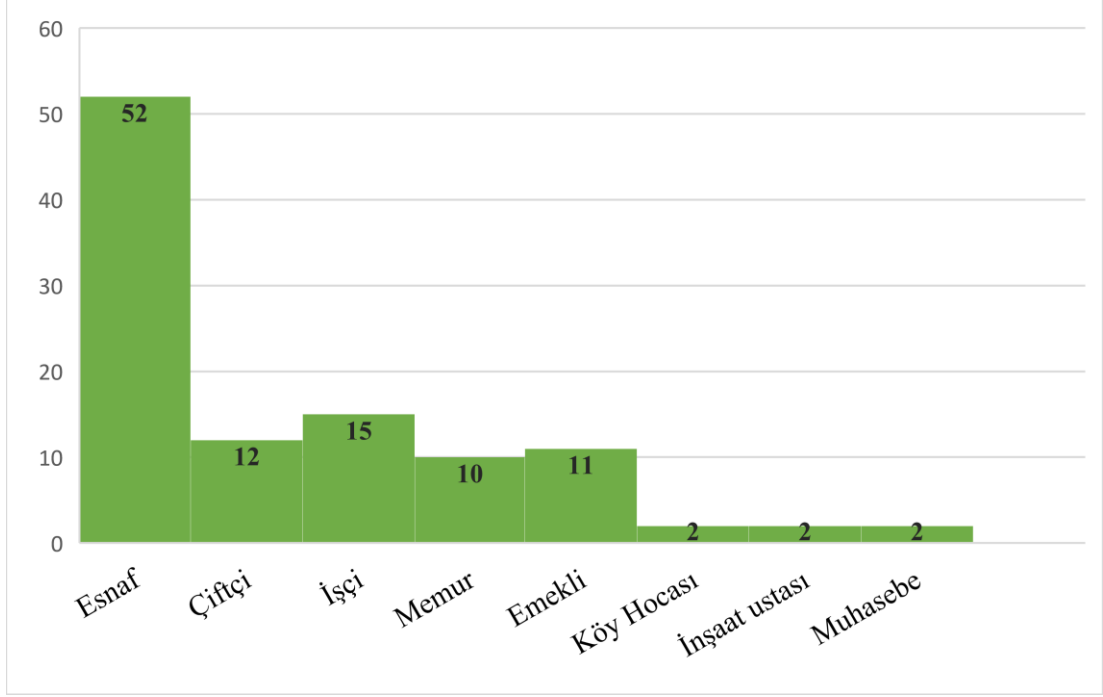
Yine Korkmaz'ın çalışmasına katılan İsveç'teki örneklemin %3,5' i işsiz, %51,1' i işçi, %3,7' si memur, % 7,5' i emekli, % 19,2' si öğrenci, %7,4' ü ev hanımı ve %7,5' i diğer cevabını verdiği görülmektedir(Korkmaz, 2010, s. 218). Bu çalışma verilerinde de dikkatimizi çeken frekans oranı %51,1 ile işçi oranıdır. İşçi oranının diğer çalışmalarda olduğu gibi bu çalışma verilerinde de paralellik arz ettiğini tespit etmekteyiz. Bunun yanında elimizdeki verilere paralellik arz eden bir diğer oran ise %7,5' lik emekli oranıdır. Diğer frekans aralıklarında ise benzerlik bulunmamaktadır.

Şekil 9. Ebeveyn(Anne) Meslek Dağılımı

“*Annenizin mesleği nedir?*” sorusuna şekil 9’ da %33’ ü (n=35) emekli, %28’ i (n=30) ev hanımı, %9’ u (n=10) esnaf, %8 i (n=8) işçi %8’ i (n=8 kişi) çiftçi, %6’ sı (n=6) öğretmen, %4’ ü (n=4) memur, %3’ ü (n=3) terzi ve %2’ si (n=2) doktor cevabını vermiştir.

Şekil 9’ da dikkatimizi çeken noktaların başında örneklem annelerinin %33’ nün emekli olmasıdır. Bu durum göç sonrası göçmen bireylerin kadın-erkek ayrımı yapmaksızın çalışma hayatı içerisinde yer aldıklarını, sosyal güvencelerden yararlanarak çalışma hayatını sürdürebildiklerini ve süreç sonunda emeklilik hayatı içerisinde yer aldıklarını ortaya çıkarmaktadır. %10’ u esnaf ve %3’ nün terzi olarak çalıştığını belirtmesi göçmen kadınların meslek ayırt etmeksizin her alanda aktif olarak yer aldıklarını ortaya koymaktadır. %8’ nin çiftçi ve %8’ nin işçi olarak meslek hayatına devam etmeleri ise baskı ve dışlamalardan kurtulan göçmen bireylerin yeni yerleşim yerlerinde de göç öncesi çalışma hayatı alışkanlıklarını devam ettirdiğini ve yeni yerleşim yerlerinde kültürel uyum içerisinde aynı meslek çatısı altında çalışmaya devam ettiklerini göstermektedir. %6’ lık öğretmen, %4’ lük memur ve %2’ lik doktor verileri ise göçmen bireylerin annelerinin eğitim-öğretim ve akademi hayatının içerisinde etkin rol aldıklarını ortaya koymaktadır denilebilir.

Şekil 10. Ebeveyn(Baba) Meslek Dağılımı

“*Babanızın mesleği nedir?*” sorusuna %49’ u (n=52) esnaf, %14’ ü (n=15) işçi, %11’ i (n=12) çiftçi, %10’ u (n=10) emekli, %9’ u (n=9) memur, %2’ si (n=2) köy hocası, %2’ si (n=2) inşaat ustası, %2’ si (n=2) muhasebe cevabını vermiştir.

Şekil 10’ a bakıldığında örneklem babalarının %49’ nun esnaf olduğunu görülmektedir. Bunun temelinde özellikle 1989 yılında gelen göçmen bireylerin Bulgaristan’da sanayi ve ticaret alanında tecrübesi olduğundan Türkiye’ye göç sonrası aynı mesleklerini devam ettirmeleri ve anket çalışmamıza katılan örneklem çoğunluğunun bu yıllarda göç eden göçmenler arasında yer alması yatmaktadır.

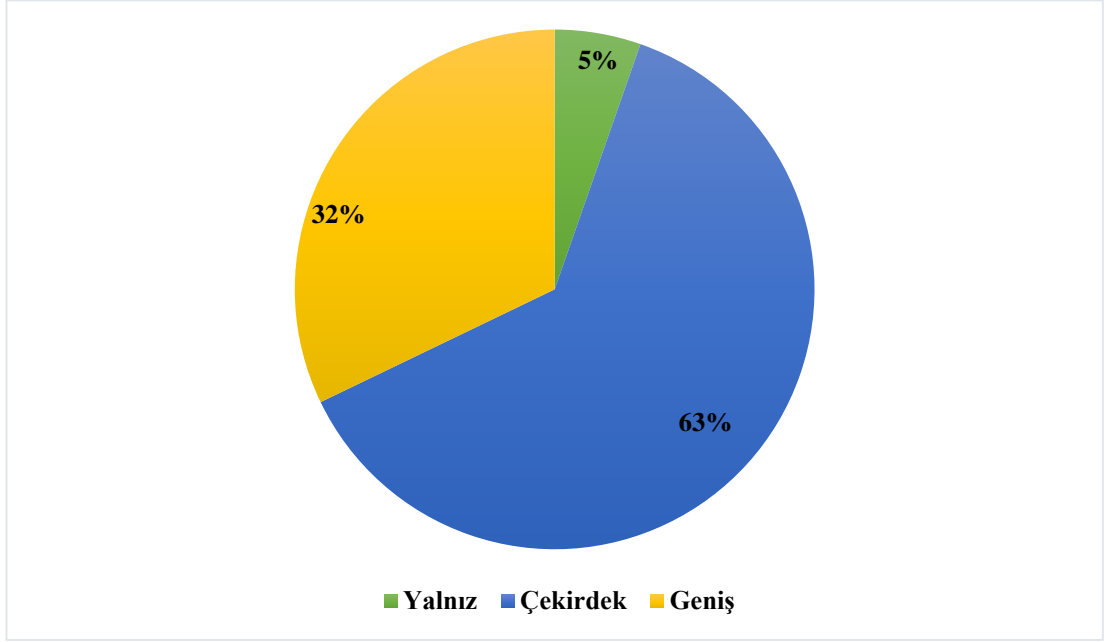
“Barınma problemi çözüldükten sonra sıra iş bulma sorununa çözüm bulmaya gelmiştir. Göçmenler farklı iş kollarından gelmekteydiler. Kimisi Bulgaristan’da tarım işçisiydi, kimisi memurdu, kimisi de ticaret yapmaktaydı. Gelenler öncelikle akraba bağları ile iş sorunlarını çözmeye çalışmışlardır (Durmaz, 2019: 116)”.

%15’ nin işçi, %12’ sinin çiftçi ve %10’ nun memur olarak karşımıza çıkması göçmen bireylerin ebeveynlerinin göç sonrası istihdam edilme noktasında devletimizin izlediği göçmen politikasını ortaya koymaktadır denilebilir. Serbest veya iskânlı göçmen statüsünde yurdumuza göç eden soydaşlarımızın, çalıştıkları meslek- iş hayatı göz önünde bulundurulmuş ve akraba ilişkilerinin de yardımıyla ülkemiz topraklarında iş alanlarının belirlenmesi sağlanmıştır denilebilir. %11’ nin emekli olması ise sosyal haklardan yararlanarak çalışan ve emeklilik hakkını kazanan

ebeveynlerin ciddi bir orana sahip olması ülkemiz topraklarında mağduriyetlerin son bulduğunun önemli bir sonucu olarak yorumlanabilir. %2' sinin köy hocası olduğunu belirtmesi Bulgaristan'da din hizmetlerinin soydaşlarımızın aralarından seçtikleri köy hocaları vasıtasıyla yürütülmesinin verisel bir sonucudur. %2' lik inşaat ustası ve yine %2' lik muhasebe oranları da göçmen ebeveynlerinin diğer meslek dallarında da uzmanlaştıklarını ortaya koymaktadır denilebilir.

Göçmen bireyin kendisi ve ebeveynlerinin meslek hayatlarına bir bütün olarak analiz yapılacak olursa, Bulgaristan göçmenlerinin göç öncesi meslek hayatları ve soydaş olmaları ülkemiz topraklarına göç sonrası olumlu katkı sağlamıştır denilebilir. Yeni yerleşim yerlerindeki din, dil ve kültür gibi ortak değerlere sahip olmaları, yerleşik toplum tarafından daha kolay kabul görmelerine ve sosyal hayatın içerisinde yer almalarına önemli katkılar sunmuştur diyebiliriz. Bu nedendir ki örneklem ebeveynleri uzmanlık alanında mesleklerini devam ettirebilmişler ve sosyal haklardan istifade ederek emekli olmuşlar veyahut çalışma hayatı içerisinde yer almaya devam etmişlerdir. Bu bağlamda daha genç olan göçmen bireyler içinse mesleki durum daha da aktif hale gelmiştir. Bu nedendir ki memurluk başta olmak üzere çeşitli unvanlarda devlet dairelerinde görev almışlar veya birçok meslek dalında istihdam edilmişler ve ebeveynlerine göre çok daha fazla alanda etkin olarak çalışmaya devam etmektedirler diye yorumlanabilir.

4.1.6. Aile Yapısı

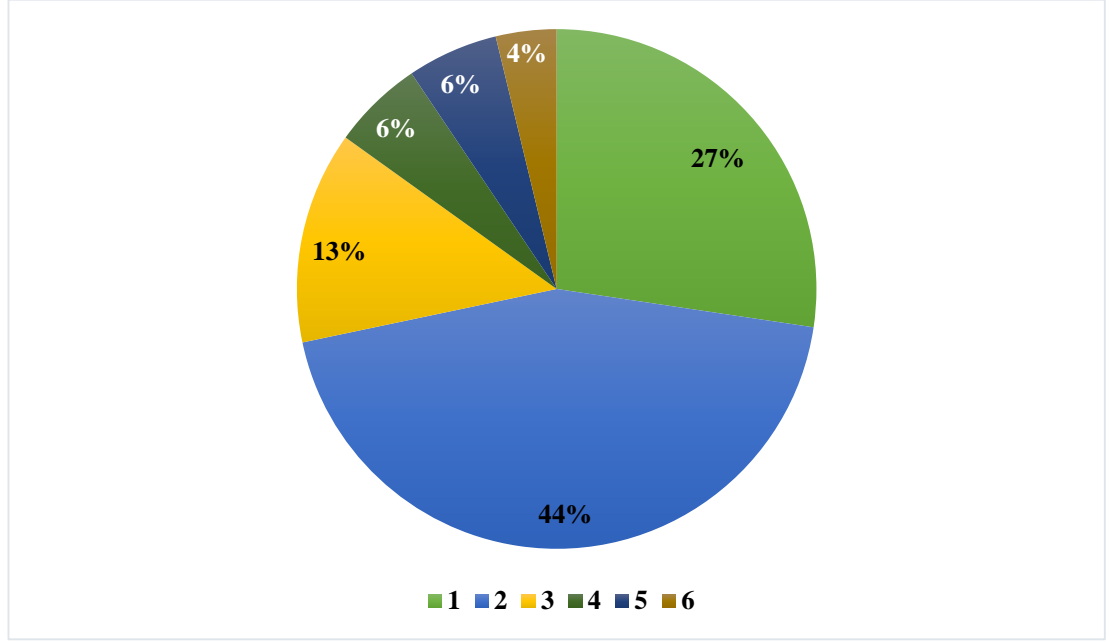
Tablo 11. Örneklem Aile Yapısı

“Aile yapınız nedir?” sorusuna %63’ ü (n=70) çekirdek, %32’ si (n=36) geniş ve %5’ i (n=6) yalnız cevabını vermiştir.

Bu veriler ışığında örneklemilerin aile yapısıyla ilgili bir değerlendirme yapmak gerekirse, Şekil 11’ e bakıldığında %63’ nün çekirdek aile olarak karşımıza çıkması, araştırmamıza katılan göçmen bireylerin büyük çoğunluğunun az sayıda çocuk sahibi olduğunu, genellikle aile büyüklerinden ayrı evde yaşadıkları sonucunu vermektedir denilebilir. Bunun yanında geniş aileye sahip olan %32’ lik bir göçmen örneklemimiz bulunmaktadır. Özellikle 51 ve 70 yıllarda gelen göçmen ailelerin geniş aile yapısına sahip olduğu bilinmektedir. Ayrıca %5,4’ ü yalnız yaşadığını belirtmektedir. Bu veriler, Bulgaristan göçmeni soydaşlarımızın aile yapısının, Türk toplumunun aile yapısına benzerlik gösterdiği sonucunu vermektedir. Yaşanan göç olgusuna rağmen aynı dil, din ve kültür geçmişine sahip olmaları, aile yapılarında da etkisini göstermiştir denilebilir.

Benzeri başka bir çalışmaya katılan örneklemin % 88,5’ i çekirdek, %3,3’ ü geniş, % 4’ ü yalnız ve %4,2’ si diğer cevabını vermiştir(Korkmaz, 2010, s. 213). Bu çalışmadaki verilerle elde ettiğimiz veriler arasında özellikle %88,5’ lik çekirdek aile cevabı arasında büyük benzerlik bulunmaktadır. Göçmen bireylerin aile yapılarında göze çarpan hususların başında az çocuklu ailelere sahip olmaları gelmektedir

denilebilir. Yine Başka bir çalışma da örneklemin %83,2' si çekirdek aile, %15,7' si geniş, %1,1' i yalnız cevabını vermiştir(Ulukan, 2008, s.150). Göçmen ile yapılarının farklı çalışmalarda da aynı frekans aralıklarına yakın sonuçlar verdiğini görebiliriz.

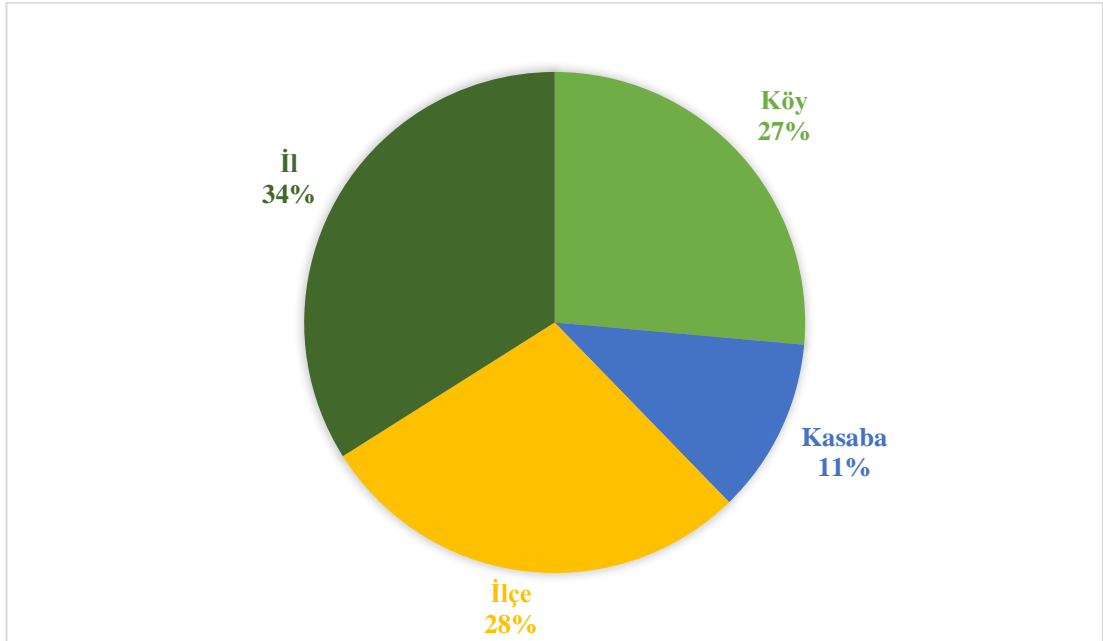
Şekil 12. Örneklemin Sahip Olduğu Çocuk Sayısı

“Kaç çocuğunuz var?” sorusu yöneltilen örneklemin %44’ ü (n=47) 2 çocuk, %27’ si (n=29) 1 çocuk, %13’ ü (n=14) 3 çocuk, %6’ sı (n=6) 5 çocuk ve %6’ sı (n=6) 5 ve %4’ ü (n=4) 6 çocuk cevabını vermiştir.

Elimizdeki veriler ışığında değerlendirme yapılmak istenirse, Şekil 12’ ye bakıldığında %27 ve %44’ lük frekanslar 1 ve 2 çocuk sahibi olduklarını göstermektedir. Ayrıca %13’ lük dilimin 3 çocuk sahibi olduğu belirtmesi, araştırmaya katılan göçmen bireylerin %80’ nin çekirdek aileye sahip olduğu göstermektedir. 4, 5 ve 6 çocuk sahibi olan göçmen bireylerin frekans oranlamasına bakıldığında toplamda %20 ile çok daha az oranda çıktığını görebiliriz. Çocuk sayısının daha fazla olduğu göçmen aileleriyle ilgili olarak yaşları daha ileri olan göçmen bireylerden kaynaklı veriler olarak değerlendirilebilir. Genel bir analiz yapılacak olursa Bulgaristan göçmeni soydaşlarımız, Türk toplumunun geleneksel aile yapısının benzer bir kopyası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bulgaristan hükümetinin Türkler üzerinde baskıcı tavır takınmasının en önemli nedenlerinden biri de aile yapısıdır. Çünkü Bulgarlarda çocuk sayısı çok azdı ve azınlık konumuna düşmekten korkuyorlardı. Bu yüzden Türkler’in yoğun yaşadığı yerlerde yaptırımlar artıyordu(Borlat, 2019, s. 147).

“Görüşme gerçekleştirdiğimiz 95 hanenin % 34,7’si dört kişilik, % 29,5’i üç kişilik ailelerden oluşmaktadır. Hane halkının yapıları incelediğinde yaygın aile biçiminin anne, baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşan çekirdek aile (% 65,7) olduğu gözlemlenmiştir. Çekirdek ailenin dışında karı-koca, evlenmemiş çocuklar ve karı-kocanın dul anne ya da babasından oluşan geçici geniş aile daha az oranda (% 15,6) görülmektedir(Ulukan, 2008: 151)”.

Konumuzla ilgili bir diğer çalışma olan ve 2011 yılında Sayar’ın yaptığı çalışmaya katılanların % 21,4’ ü 1 çocuk, %47,1’ i 2 çocuk, %21,4’ ü 3 çocuk, %1,4’ ü 4 çocuk, %1,4’ ü 5 çocuk ve %7,1’ i çocuğu olmadığını belirtmişlerdir(Sayar, 2011, s. 77). Sayar’ın yapmış olduğu çalışmadaki veriler, çalışmamızdaki verilerle benzerlik taşımaktadır. Yüzdeler frekans oranlarına bakıldığında göçmenlerin yüzdeler çoğunluğunun 1, 2 ya da 3 çocuk sahibi olduğu bu alanla ilgili yapılan farklı çalışma verilerinden anlaşılmaktadır.

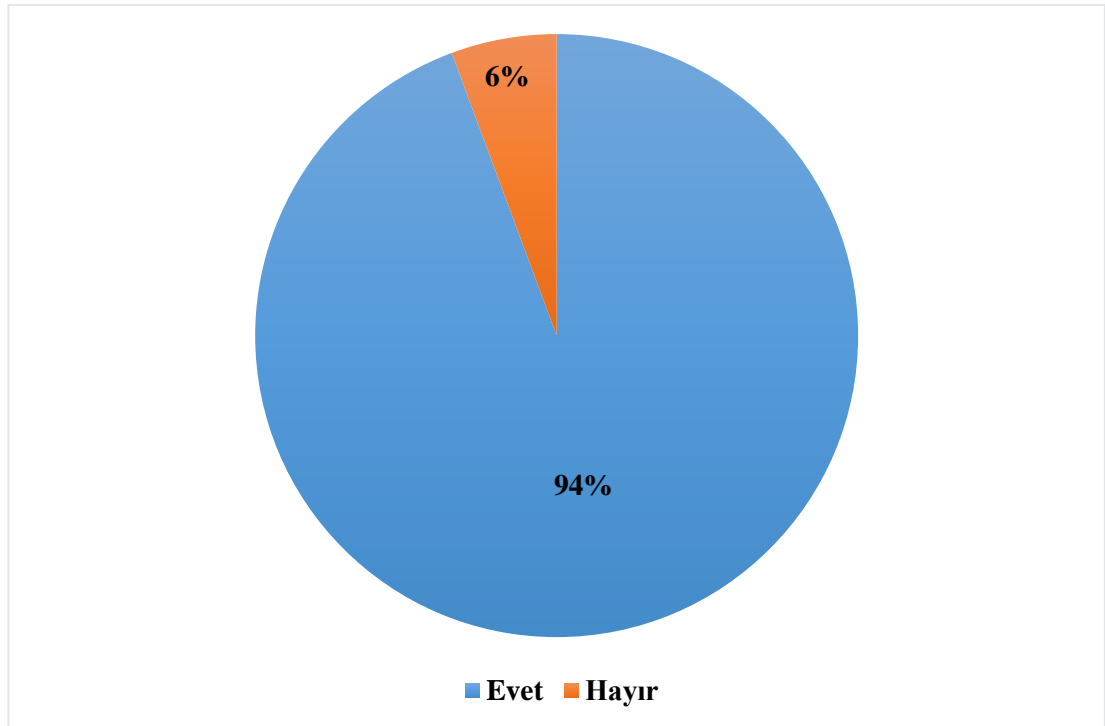
Şekil 13. Örneklem Mekân Dağılımı (Göç Öncesi)

“Yaşamınızın çoğunluğu nasıl bir çevrede geçti?” sorusu yöneltilen örneklemin %34’ ü (n=36) il, %28’ i (n=30) ilçe, %27’ si (n=28) köy ve %11’ i (n=12) kasaba cevabını vermiştir.

Göçmen bireylere göç öncesi Bulgaristan topraklarındaki yaşamsal mekânı ile ilgili yöneltilen soruya verilen cevaplar üzerinden bir değerlendirme yapmak

gerekirse, Şekil 13' e bakıldığında göçmenlerin g ç  ncesi Bulgaristan topraklarında Şehir, il e, kasaba ve köy gibi tüm yerleşim yerlerinde yaşamlarını sürdürdüklerini göstermektedir. Bu yaşam yerlerinin başında Şehir gelmektedir. En az yerleşim yeri ise kasaba olarak karşımıza  kmaktadır. G ç  ncesi soydaşlarımızın büyük çoğunluğunun  ift i veya işçi olarak çalışma hayatını sürdürmesi, yerleşim mekânı olarak Şehir, il e ve köy hayatını seçmelerinde etkili olmuştur. Bulgaristan devletinin ana geçim kaynakları arasında yer alan tarım, topraklarında yaşayan vatandaşlarının büyük çoğunluğunun  ift i olarak yaşamını sürdürmesinde etkili olmuştur. Bu etkileşim göçmen bireylerin g ç sonrası ülkemizdeki mesleki hayatlarında da etkisini göstermiştir diyebiliriz.

2008 yılında Ulukan'ın yapmış olduğu çalışmaya katılanların %64,3'   köy, %23,8' i kasaba, %11,9' u Şehir cevabını vermiştir(Ulukan, 2008, s. 153). Bu araştırmadaki verilere bakıldığında örneklemin büyük çoğunluğunun Bulgaristan'daki köylerde yaşayan göçmenler olduğunu görmekteyiz. Çalışmamızdaki frekans aralıkları bağlamında tersine oranların ortaya çıktığı tespit edilebilir.

Şekil 14. Örneklemin Aile Ya da Akrabalarının G ç Durumu

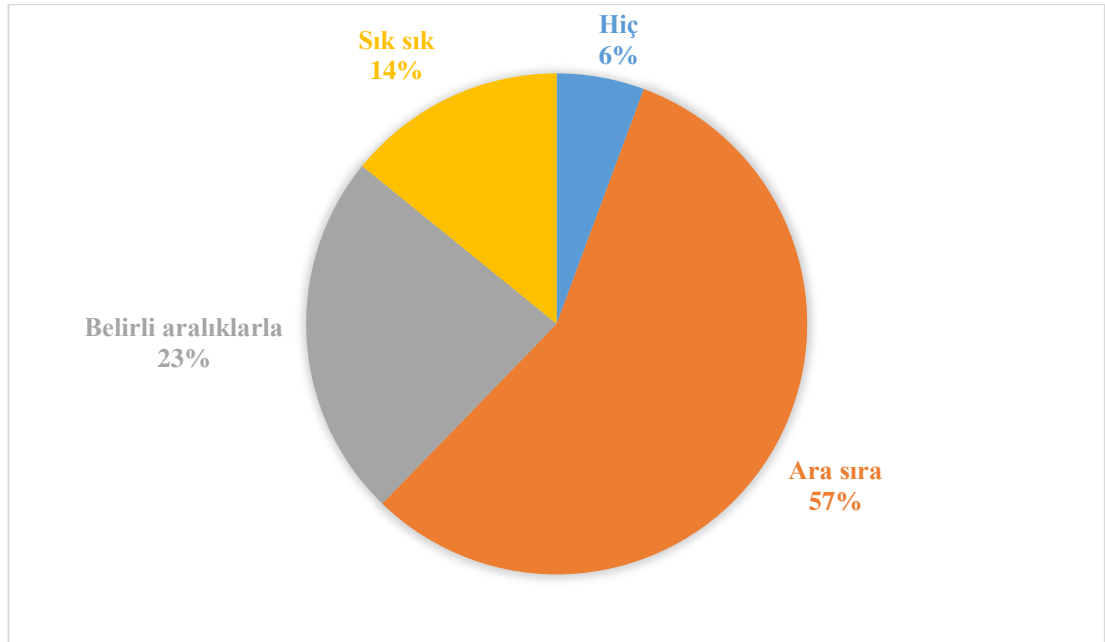
‘‘Aile veya akrabalarınızdan Türkiye’ ye göç eden var mı?’’ sorusu yöneltilen örneklemin %94’   (n=100) evet cevabını verirken %6’ sı (n=6) ise hayır cevabını vermiştir.

Sayar'ın yapmış olduğu çalışmaya katılan göçmen bireylerin %92,9' u evet cevabını verirken %7,1' i hayır cevabını vermiştir(Sayar, 2011, s. 81).

Bu sonuçlar bize hemen hemen tüm göçmen bireylerin eş-dost veya akrabalarının da göç olgusuna maruz kaldıklarını göstermektedir. Özellikle Bulgaristan'dan Türkiye'ye yapılan göçler arasında akraba göçlerinin de ayrıca yaşanması, Şekil 14' deki durumu destekler niteliktedir. Bunun yanında 1968-78 yılları arasında imzalanan anlaşmaya binaen yaşanan yakın akraba göçleri de verilerin yüksek çıkmasında etkisi olmuştur denilebilir.

Çalışmamızla paralel sonuçları olmayan çalışmaya örnek verecek olursak Sayar'ın 2011 yılındaki araştırmasına katılan örneklem grubunun %50' si, yakın akrabası halen Bulgaristan'da yaşamaya devam etmekte olduğunu ve %30' u kardeş veya 1. dereceden yakınının göç etmediğini belirtmiştir Toplamda %84,3' ü halen Bulgaristan'da yaşamaktadır(Sayar, 2011, s. 84).

Sonuçları farklı çıkan çalışma ile ilgili olarak, örneklem grubunun ülkemize göç etme tarihi ve Bulgaristan'da yaşamış oldukları bölgenin asimilasyon politikasına maruz kalma oranıyla ilişkili olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Türkiye sınırına yakın bölgelerde asimilasyon politikaları daha baskıcı şekilde uygulandığı elimizdeki verilerden anlaşılmaktadır.

Şekil 15. Örneklemin Akraba, Eş-Dost Ziyaret Dağılımı

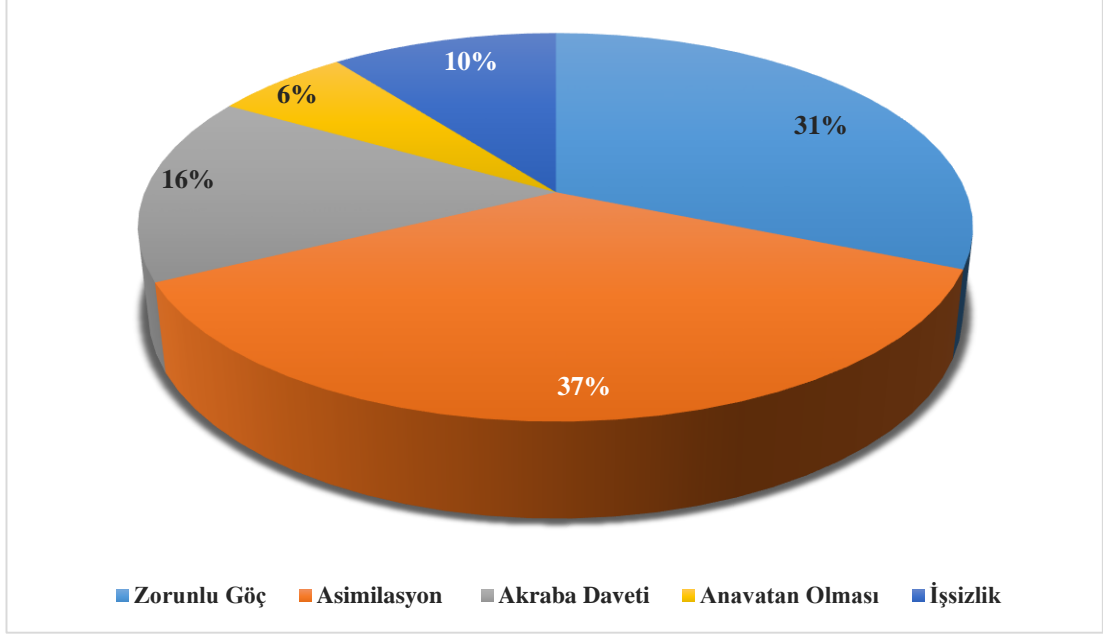
“*Akraba, eş-dost ziyaretlerinizi hangi sıklıkla yaparsınız?*” sorusuna örneklemin %57’ si (n=60) ara sıra, %23’ ü (n=25) belirli aralıklarla, %14’ ü(n=15) sık sık ve %6’ sı (n=6) hiç cevabını vermiştir.

Şekil 15’ e bakıldığında göçmen bireylerin akraba ile olan ilişkilerinin devam ettiğini, yaşanan göç olgusunun akrabalık bağlarına zarar vermediğini söyleyebiliriz. Yakın akraba göçünün Bulgaristan göçmenleri özelinde yaşanması, akrabalık bağlarının kopmamasında önemli etken olarak kabul edilebilir. Göçmen toplumların karşılaştığı asimilasyon veya entegrasyon olayları, din, dil ve kültürlerinin büyük değişimlere maruz kalmasına sebep olmaktadır. Yukarıdaki verilerde ise ülkemize göç eden soydaşlarımızın asimilasyon başta olmak üzere yeni yerleşim yerlerindeki toplumun sosyo-kültürel hayatına adapte olduklarını göstermektedir. Bunun nedeni ise soydaş olmaları ve aynı değer geçmişine sahip olmaları olarak değerlendirilebilir.

Bursa’da yapılmış olan çalışmaya katılan soydaşlarımızın %16,6’ sı soruyu yanıtlamamış, %14,4’ ü çok sık, %16,6’ sı sık, %38’ i ara sıra, %11,2’ si az ve %3,2’ si hiç cevabını vermiştir(Mutlu, 2020, s. 126).

İsveç’te göçmenlerle yapılmış bir başka çalışmaya katılan örneklemin % 8’ i hiç, %18,8’ i ara sıra, %43,7’ si normal sıklıkta, %21’ i sık sık ve %9’ u her zaman cevabını vermiştir(Korkmaz, 2010, s. 467). Araştırmanın İsveç’teki göçmen bireylerle yapılmış olmasına rağmen frekans aralıklarının çalışmamızdaki oranlara benzerlik göstermesi, göçmen toplumların farklı toprak parçalarında birbirine yakınlık gösteren davranışlar sergilediğini ortaya koyduğunu söyleyebiliriz.

4.2. GÖÇ NEDENLERİ

Şekil 16. Örneklemin Türkiye'ye Göç Etme Nedenler Dağılımı

“ Türkiye'ye göç etme nedeniniz nedir?” sorusuna örneklemin %37' si (n=35) asimilasyon,(din-dil-kültür baskısı ve dışlanma), %31' i (n=30) zorunlu göç- sınır dışı edilme, %16' sı (n=15) akraba daveti, %10' u (n=10) işsizlik ve %6' sı (n=6) anavatan olması cevabını vermiştir.

Elimizdeki veri örneklerine bakıldığında %31 ‘zorunlu göç-sınır dışı edilme’ frekansına göre bu yüzdelerik dilimin içerisinde yer alan ve araştırmamıza katılan göçmenlerin özellikle 89 yılı zorunlu göçüne maruz kalmış göçmen kitlesi olarak değerlendirmemiz mümkündür. Çünkü 1989 - 94 yılları arasındaki Todor Jivkov yönetimindeki Bulgar rejimi sosyal ve ekonomik başarısızlıklarının nedenini sisteme entegre olmayan İslam dinine mensup Müslüman Türk azınlıklardan kaynaklı olduğunu iddia ederek baskısını artırmış, ırkçı ve dışlayıcı tutumunu; sınır dışı etme veya zorunlu göçün yaşanmasına kadar götürmüştür.

%37' lik dilimde ise ‘asimilasyon’ diğerk bir ifadeyle din-dil-kültür baskısı ve dışlanma nedenlerine bağlı olarak yaşanan göçler kapsamında değerlendireceğiz. Bu yüzdelerik dilim içerisinde yer alan göçmenlerin göç tarihleri ile ilgili olarak iki farklı yaklaşımda bulunmak yerinde olacaktır. Birinci yaklaşım 1944 yılında iktidara gelen komünist Bulgar rejiminin soydaşlarımıza karşı izlediği dışlayıcı ve baskıcı tutumu

üzerine 1952 yılına kadar devam edecek olan göç sürecinin başlamasıdır. Bu süreçte boyunca din, dil, ırk ve kültür baskısıyla karşı karşıya kalan soydaşlarımızın, rejimin başta dini inançlara karşı sert tutumu ve rejime entegre olmayan, asimile politikalarına direnen Türk azınlıklar nedeniyle göç olayının gerçekleşmesi olarak yorumlayabiliriz.

Bunun yanında yine bu yüzdellik dilim içerisinde 1989-94 yılları arasında yaşanan ve yine aynı nedenlerden dolayı yaşanan göç olayını da bu dilim kapsamında göç edenlerin nedenleri arasında kabul edebiliriz.

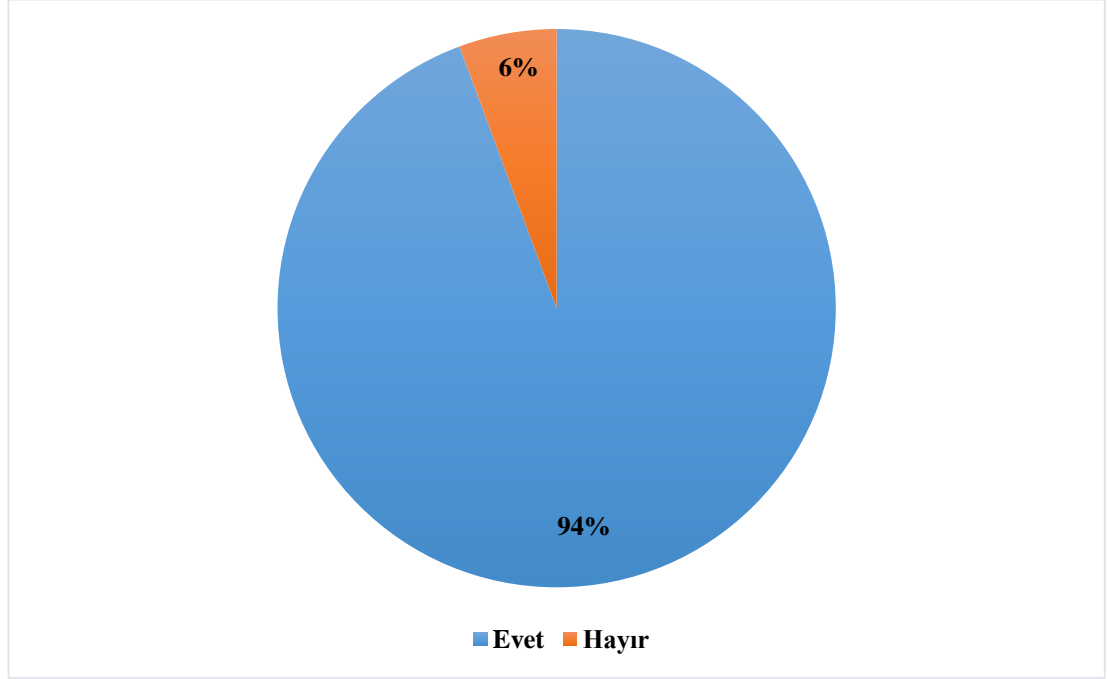
%16'lık 'akraba daveti' dilimi içerisinde yer alan örneklem ise 1968 yılında Bulgar rejimi ile Türkiye Cumhuriyeti arasında imzalanan anlaşma neticesinde göç edenler olarak kabul edebiliriz. Yaklaşık 10 yıl boyunca yürürlükte kalan bu anlaşma neticesinde göçmen aileler aileleriyle veya yakın akrabalarıyla bir araya getirilmişlerdir. Bu kapsamda Bursa ilinde yaşayan göçmenler arasında yakın akraba göçü ile yerleşenlerin varlığından söz edebiliriz.

%6'lık 'anavatan olması' dilimi içerisinde yer alan örneklem ise diğer göç nedenlerinden farklı olarak 'tersine göç' olgusunun gerçekleşmesinde yer alanlar olarak kabul edilebilir. Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki iskân politikalarının zaman içerisinde yaşanan gelişmelere bağlı olarak tersine göçlerin başlamasıyla birlikte anavatan unsuru göz önüne alınarak yaşanan göçler de bu kategori içerisinde değerlendirilebilir.

%10'luk 'işsizlik' nedenine bağlı olarak gerçekleşen göçleri incelemek gerekir. Burada en önemli nokta Bulgar rejiminin 1944 yılından başlayarak belirli aralıklarla 1994 yılına kadar sürdürdüğü asimile ve entegre politikalarının göçe neden olan sonuçlarından biri de işsizlik olgusudur. Azınlık halklar içerisinde en fazla dışlanan halk soydaşlarımız olduğundan, Bulgar devletinin çalışma ve meslek istihdamı konusunda da en fazla mağdur ettiği kesim yine Müslüman Türk azınlıklar olmuştur. Bu nedenle yaşanan göçlerin nedenleri arasında işsizlik olgusu da çok önemli yer tutmaktadır diye yorumlanabilir.

Ulukan'ın 2008 yılındaki çalışmasına katılan soydaşlarımızın %93,7 si siyasi amaçlarla , %4,2' si aile birleşmesi ve %2,1' i ekonomik amaçlı geldiğini belirtmiştir(Ulukan, 2008, s. 158). Bu çalışmadaki 'siyasi amaçların' asimilasyon politikası ve zorunlu göçe tabi tutulma olarak yorumlanması daha anlaşılabilir olacaktır.

Çevik'in 2022 yılında yapmış olduğu çalışmada göçmenlerin %76,6' sını Bulgar hükümetinin baskılarından, %16,6' sını gönüllü olarak, %3,3' ü ailesinin göç etmesinden ve %3,3' ü ekonomik sebeplerden dolayı cevabını vermiştir. Yine aynı çalışmaya katılan soydaşlarımızın %80' i 1989 yılında göç ettiğini belirtmiş ve %20' si 78 yılındaki yakın akraba göçü anlaşması sonucu göç ettiğini açıklamıştır(Çevik, 2022, s. 60). Bu çalışma verilerine bakıldığında frekans değerlerinin çalışmamızdaki göç nedenleri ile paralellik gösterdiğini söyleyebiliriz.

Şekil 17. Göçmenlerin Türkiye İle İlgili Yaklaşım Dağılımları

“ Türkiye Cumhuriyeti Bulgaristan Göçmenlerine Türk vatandaşlarının sahip olduğu tüm hakları vermekte midir?” sorusuna örneklemin %94 ‘ ü (n=100) evet cevabını verirken, %6’ sını (n=6) hayır cevabını vermiştir.

Veriler ışığında değerlendirme yapmamız gerekirse ülkemize göç eden Bulgaristan göçmenlerinin tamamına yakını haklar konusunda olumlu yanıt vermiştir. Bu durum ülkemizin soydaş göçmenlerine vermiş olduğu sosyal, kültürel ve siyasi haklar ve değerler noktasında ne kadar adaletli uygulama içerisinde olduğunu göstermektedir. Başka bir devletin sınırları içerisinde yaşamını sürdürürken ülkemiz topraklarına göç etmek zorunda bırakılan soydaşlarımız, yeni yerleşim yerinde elde ettiği haklar bakımından memnuniyetini, soruya verdiği cevapla dile getirmektedir. Şekil 17’ ye bakıldığında verilerin yüzdelerle oranlanması soydaş göçmen toplumun

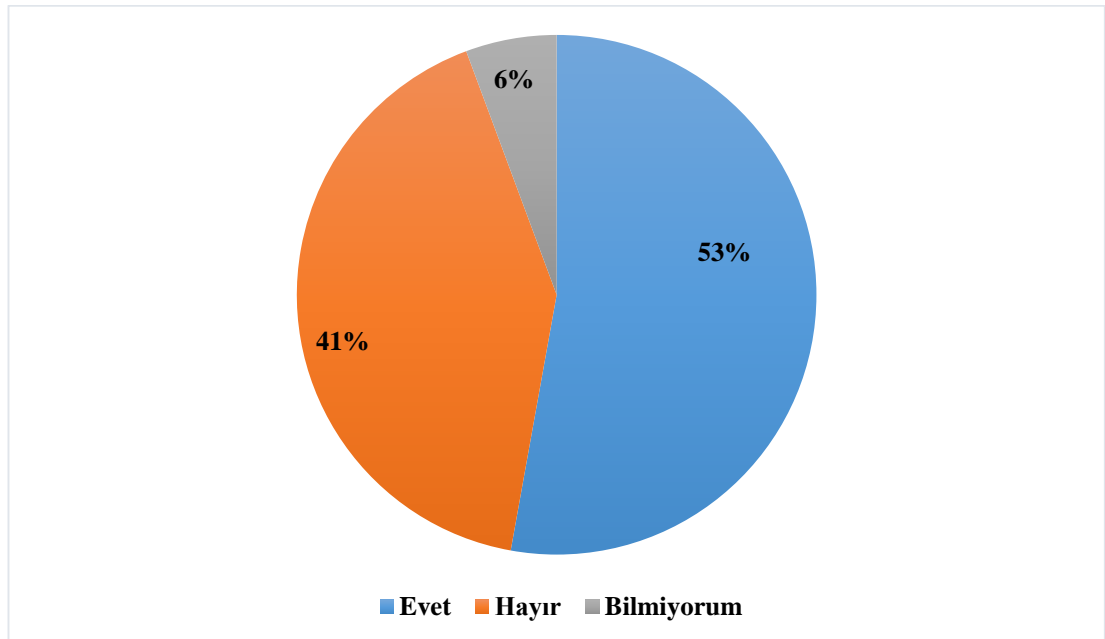
içerisinde bulunduğu durumu özetler niteliktedir diye yorumlanabilir. Hakların verilmesi hususu ile ilgili olarak Çevik'in çalışmasında,

“Bizi ay yıldızlı bayrak ve Türk toprağına gelmemiz en önemli unsurlardan birisiydi zaten sahip çıkıldı bize. Allah bin kere devletimizden razı olsun, rahmetli Özal döneminde geldik kira yardımıdır gıda yardımıdır bu konutlar işte Türkiye'nin birçok yerinde göçmen konutları adı altında 20 sene ödemeli olarak yani çok iyi karşılandık, bağırarına bastılar bizi devlet de Bursa'nın yerlileri de bağırına bastı(Çevik, 2022: 63)”

“ Bulgaristan'da doğduk ama anavatan burası yavrum. Ay yıldızlı bayrağına hasrettik biz. Göç bahanesi oldu zaten. Ama doğduğumuz toprakları da severiz yine. Burasını zaten en çok severdik. Bizi korudu, bağırına bastı devletimiz sağolsun, tüm her şeyimizi verdi. Biz de Türküz zaten ayırım yapmadı. Ben de emekli oldum çalışıp(GK10)’”.

açıklamaları göçmenlerin gözünden durumu açıklar mahiyette ve çalışmamızdaki verilerin sonuçlarını destekler niteliktedir denilebilir.

Bu verilerin yanında Sayar'ın çalışmasında tersine bilgiler veren soydaşlarımızın %70'i devletten destek görmediğini, kendi imkânları ile yeni bir yaşam mücadelesine girdiklerini, %30' u ise devletten destek gördüğünü belirtmiştir(Sayar, 2011, 85).

Şekil 18. Göçmenlerin Göç Ettikleri Ülke İle İlgili Yaklaşım Dağılımları

“*Bulgaristan Devleti Türk Bulgar göçmenlerine Bulgarların sahip olduğu tüm hakları vermekte midir?*” sorusuna örneklemin %53’ ü (n=56) evet, %41’ i (n=44) hayır, %6’ sı (n=6) bilmiyorum cevabını vermiştir.

Bu veriler göz önünde tutularak değerlendirme yapıldığında, Bulgaristan rejiminin 94 yılından sonra asimilasyon politikalarından geri adım atması veya politikalarındaki tutumu değiştirmesine rağmen soydaş göçmenlerimize göre haklar konusunda istenilen seviyede olmadığı anlaşılmaktadır diye yorumlanabilir. Şekil 18’ e bakıldığında %41’ nin soruya hayır cevabı vermesi ciddiye alınması gereken bir orandır. 1 Ocak 2007 yılından itibaren Bulgaristan Devleti’nin Avrupa Birliği ülkeleri arasında yer almasına rağmen sınırları içerisinde yaşayan azınlıkların hakları noktasında istenilen seviyede olmadığı göçmen soydaşlarımızın konuyla ilgili soruya verdiği cevaplardan anlaşılabilir.

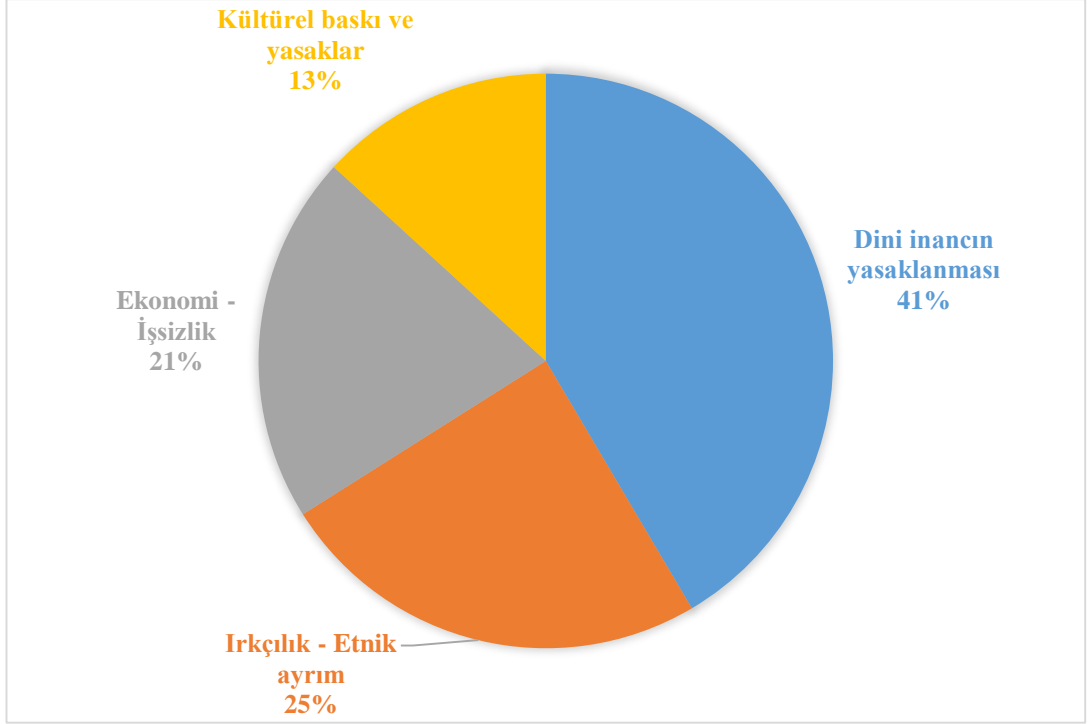
“Ben Bulgar pasaportu almazdım ama çocuklar için aldık yani. Onlar için müracaat ettik. AB pasaportu iyi olur dediler. Torunların eğitimi için dediler. Haklarımızı zamanında elimizden durduk yere aldılar. Oradaki halkla iyiydi aramız. Komünistler devrildi tabi. Şimdi mecburlar ondan hak verirler bize. (GK12)”

II. Dünya Savaşı sonrası çift kutuplu siyasetin bir sonucu olarak Bulgaristan Devleti’nin doğu bloğunda yer alması ile başlayan asimile ve entegre politikaları, 94 yılındaki komünist rejimin son bulmasına kadar devam etmiştir. Günümüzde artık batı politikaları içerisinde yer alan Bulgaristan Devleti, önceki yıllarda izlemiş olduğu politikaların izlerini hala taşıdığını göstermektedir.

“Avrupa Birliğine girince başladı vermeye hakları falan. Yoksa vermezdi tabi. Ama ne kadarı verir bilmem ben. Pek güven olmaz onlara(GK23)”

Benzeri bir çalışmada soydaşlarımızın yasal konumlarıyla ilgili olarak, 1989 yılında siyasi nedenlerle göç edenlerin Bulgar vatandaşlığından çıkarılmadığının belirtilmesi aynı zamanda çifte vatandaşlık hakkı kazanmalarını sağlamıştır. Ancak bunlardan bir kısmı yasal hakkı bulunmasına rağmen yaşanan olumsuz süreçten dolayı Bulgar pasaportunu reddetmişlerdir. (Ulukan, 2008, s. 163).

Azınlıklar konusunda radikal değişimlerin yaşandığı 94 yılı sonrası, Bulgaristan Devleti’nin azınlık Türklere iade-i itibar yaparak yaşatmış olduğu mağduriyetlerin giderilmesi noktasında yaratıcı ve yapıcı çalışmalar gerçekleştirmesi gerektiği şekil 18’ e bakıldığında anlaşılmaktadır.

Tablo 19. Göç Öncesi Göçmenlerin 1. Sırada Yaşadıkları Sorunların Dağılımı

“Bulgaristan’dan Türkiye’ye göç eden soydaşlarımızın Bulgaristan’da yaşadıkları 1. Sırada yer alan en önemli sorunu nedir?” sorusunu ‘göç nedenleri’ başlığı altında ve bağlamında örnekleme sorulmuştur. %41’ nin (n=44) dini inancın yasaklanması, %25’ in (n=26) ırkçılık-etnik ayırım, %21’ nin (n=22) ekonomi-işsizlik, %13’ ü (n=14) kültürel baskılar ve yasaklar cevabını vermiştir.

Şekil 19’ a bakıldığında Bulgaristan’da yaşanan sorunların başında %41 ile ‘dini inancın yasaklanması’ gelmektedir. Toplumların sosyo-kültürel yapısını şekillendiren etkenlerin başında din olgusu gelmektedir. Bu durum, birey ya da toplumun yaşam standartlarını belirleme noktasında da etkilidir. Bu nedenle Bulgaristan topraklarında yerleşik hayat yaşayan Müslüman Türkler, göçmen toplum konumuna geçiş yapmak zorunda bırakılmışlardır. Diğer bir ifadeyle ‘dini nedenlerden dolayı göç olayı’ yaşanmıştır.

“Biz vatanseveriz. İsmimize, kültürümüze, dinimize bağlıyız. Bu sebepten orada ismimi değiştirmeye kalktıklarında çıktık geldik. Camiye gitmemize, kurban kesmemize izin vermediler. Çocukları evde gizli saklı sünnet ettirdik. Burada bize bir de ‘gavur’ diyorlar. Biz onlardan daha Müslümanız. En önce hak yemeyiz biz(Durmaz, 2019: 161)”.

%25' lik 'ırkçılık-etnik ayırım' sorunu da göç olayının yaşanma sürecini hazırlayan sebepler arasında önemli bir yer tutmaktadır. Rejimin Müslüman Türk azınlıklara olan olumsuz yaklaşımı birbiriyle bağlantılı birçok sorunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu bağlamda soydaşlarımıza uygulanan etnik ayrımcı veya ırkçı yaklaşımların temelinde rejimin dini inançlara karşı tutumu yatmaktadır denilebilir. Şöyle ki Müslüman olanların komünist rejim politikalarına entegre olamaması beraberinde ırkçı ve etnik ayrılıkçı politikaların uygulanmasına zemin hazırlamıştır diyebiliriz.

“Türkçe konuşmak yasaktı. Sokakta bile Türkçe konuşmaz olduk. Korkardık zaten. İçimizden Türkçe konuşanları alıp götürdüler. İşkence yapmışlar hep Belene'de falan. Oradaki Bulgar komşuların bazıları iyiydi ama onlar da Koministten korkardılar(GK14)’’.

%21' lik 'ekonomi – işsizlik' sorunu da diğer sorunlarla bağlantılıdır. Komünist rejimin yönetim anlayışında meslek hayatı tamamıyla devlet eliyle yürütüldüğünden Müslüman Türk azınlıkların dini inançları ve etnik kimliklerinden dolayı çalışma hayatının dışında bırakılmak istenmeleri anlaşılır bir durumdur. İşçi veya çiftçi olarak hayatlarını sürdürmeye çalışsalar da hiçbir zaman istenilen düzeyde ve meslek dallarında istihdam edilme olanağı bulamamışlardır. Bu nedenlerden dolayı soydaşlarımızın yaşadığı sorunların başında daima işsizlik ve ekonomik zorluklar gelmiştir.

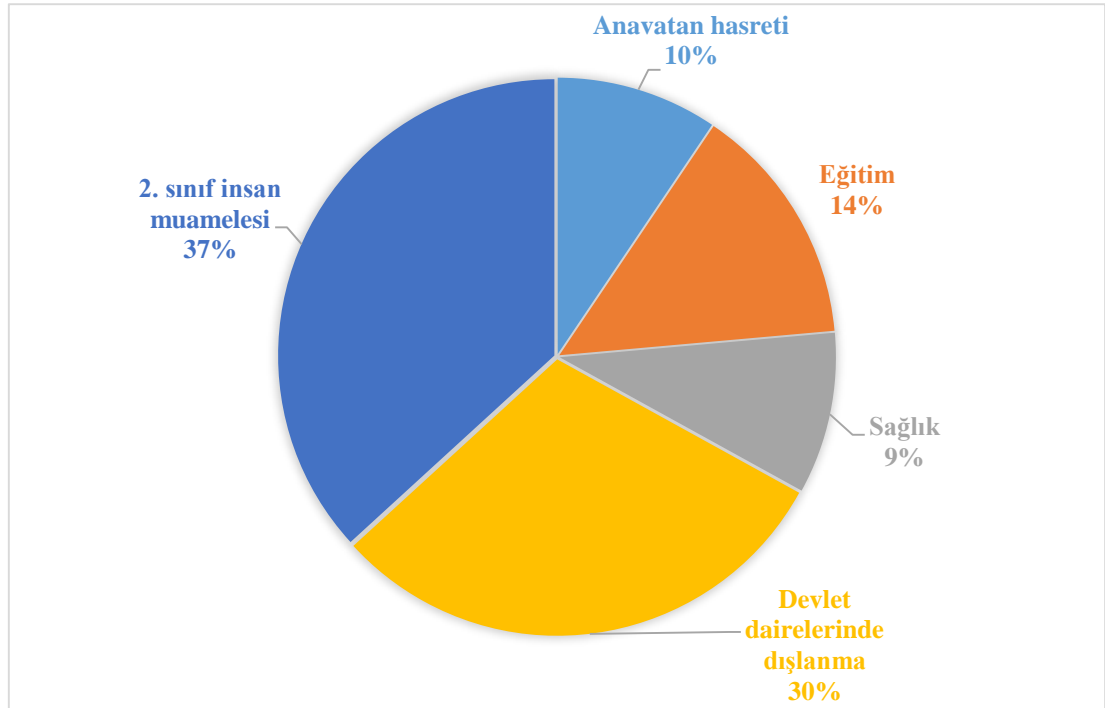
“Önceleri işlerimiz hep vardı. Hepimiz bi işlerde çalışırdık. Devlet herkese belirli maaş verirdi. Sonraları baskı başladı. Her düzen bozuldu. İşten çıkardılar. Tarlalara çalışmaya giderdik biz de. Para vermediler öyle işte. Sonradan rejim çöktü zaten. Biz olmadan yapamadılar biz çok çalışırdık(GK18)’’.

%13' lük 'kültürel baskı ve yasaklar' kapsamında değerlendirilecek konuların başında din-dil ve kültür üçgeni bir arada yer almaktadır. Kültür, içerisinde örf-adet-gelenek-görenek gibi değerleri barındırmaktadır. Belirli bir noktada ise dini inançların halk içerisindeki uygulamaları da kapsamına almaktadır. Soydaşlarımızın kılık kıyafetleri başta olmak üzere çocuklara verilen adlar, düğün cemiyetleri, sünnet cemiyetleri ve asker eğlenceleri gibi uygulamaların tamamı kültür kavramı içerisinde kendine yer bulur. Rejimin tüm bu uygulamaları asimile kapsamında yasaklaması beraberinde göç olgusunun ortaya çıkmasına neden olan sorunların birinci sırasında yer almıştır denilebilir.

‘‘Çocukları sünnet etmek yasaklandı, davul çalmak yasaklandı hep. Düğünler cemiyetleri mevlit okuma falan da yasaklandı. Türk olmak yasaklandı. İsimlerimizi değiştirdiler. Tabi kimse istemedi bunu. Biz Türküz beya. Yabancı isimleri tabi reddettik. Mezarlara bile karıştılar. Müslüman olmamız yasaklandı(GK14)’’.

Başka bir çalışmada göçmenlerden %82,9’ u dini icapları yerine getirme-Türkçe eğitim görme ve konuşma-isim değişikliği, %7,1’ i Türkçe eğitim-Türkçe konuşmanın yasaklanması ve isim değişikliği, %2,9’ u ise sadece isim değişikliği cevabını vermiştir(Sayar, 2011, s.82).

Bu veriler ışığında çalışmamızın verileriyle karşılaştırıldığında en yüksek frekans aralığı içerisinde yer alan dini vecibeler konusu, Bulgaristan göçmenleri üzerine yapılmış olan diğer çalışmalarda da sorunların başında yer almaktadır denilebilir.

Şekil 20. Göç Öncesi Göçmenlerin 2. Sırada Yaşadıkları Sorunların Dağılımı

‘‘Bulgaristan’dan Türkiye’ye göç eden soydaşlarımızın Bulgaristan’da yaşadıkları 2. Sırada yer alan en önemli sorunu nedir?’’ sorusu bir önceki Şekil 19’ un devamı şeklinde örnekleme yöneltmiştir. %37’ si (n=39) 2. Sınıf insan muamelesi, %30’ u (n=32) devlet dairelerinde dışlanma, %14’ ü (n=15) eğitim ve %10’ u (n=10) anavatan hasreti cevabını vermiştir.

Şekil 20' ye bakıldığında karşımıza şekil 19' da yer alan sorunlar bağlamında değerlendirilebilir. Devlet dairelerinde dışlanma, ikinci sınıf vatandaş muamelesi görme gibi yönetsel yaklaşımların tamamı rejimin asimilasyon politikasıyla ilişkili siyasal eylemlerdir.

“Orada devlet kurumlarına giderdik Türk olduğumuzu anlarıydı hemen. Bizim yüzümüze bakmazlardı. Türk memurlar bile Bulgarcayı iyi konuşamayanı sevmezdi. Ne çektiyse kendi insanımızdan da çekti be(GK6)”.

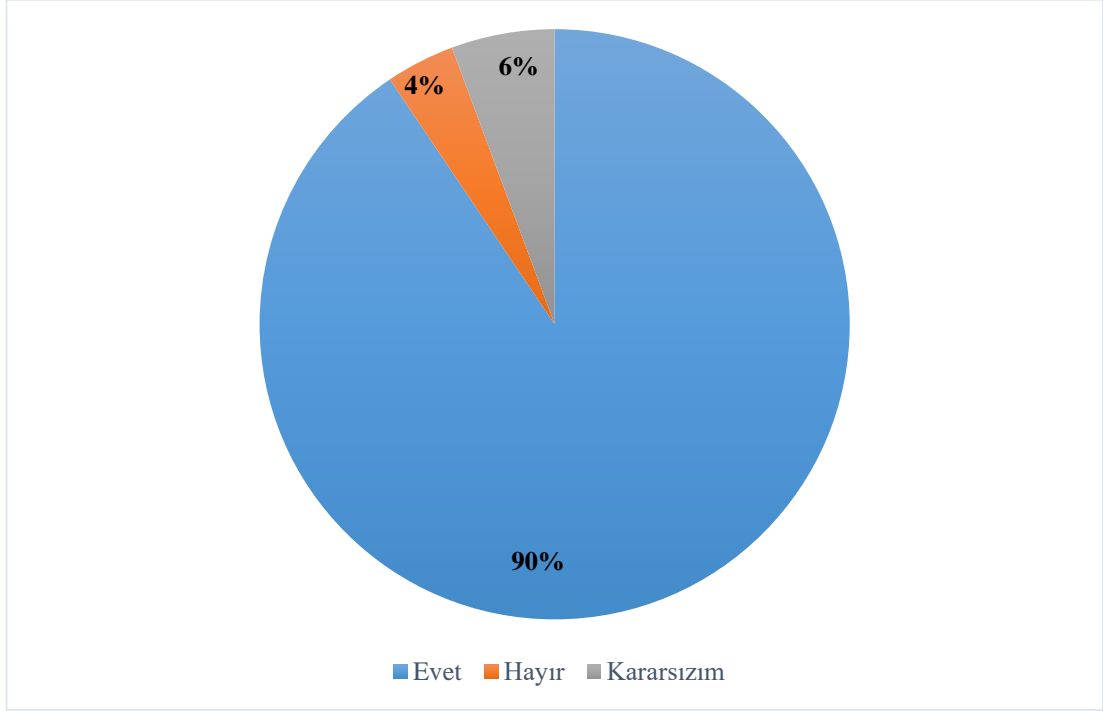
Bu soru başlığı altında karşımıza çıkan sorunlardan bir diğeri eğitim ile ilgilidir. Komünist yönetiminin ırkçı ve etnik ayrımcılığı, Türk okullarının kapatılmasına yol açmış ve bu gelişmeler eğitim sorunlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur denilebilir.

“Okullarda anadilimizde konuşmamız yasaklandı dediler. Herkes Bulgarca konuşacak dendi. Çarşı pazarda bile memurlar kontrol etmeye başladı. Türk memurlar bile bizi takip ederdi hangi dili konuşuyor diye. Kızım öğretmendi orada. Ona da eziyet etmişler Türkçe ders anlatmasın diye. Her yerde bizi dışladılar istemediler(GK2, GK3)”.

Tüm bu yaşanan olumsuzluklar başka bir sorunun doğmasına neden olmuştur; anavatan hasreti. Çevik'in çalışmasına katına göçmen soydaşın: “Kendi vatanımıza geldiğimiz için uğraştık çabaladık yani yoksa diğerk ülkede (Bulgaristan) kendi vatanın değil sonuçta(Çevik, 2022: 63)” şeklindeki ifadesi durumun mahiyetini özetler niteliktedir.

Şekil 19 ve 20' deki sorunlar bütüncül yaklaşımla değerlendirildiğinde Bulgaristan topraklarında Müslüman Türklerin yaşamış olduğu zulümler daha iyi anlaşılacaktır. Sürekli yaşadıkları topraklarda devlet eliyle yapılan keyfi uygulamalar, toplumsal infiale yol açmış ve milyonlarca soydaşımızı evinden, işinden ve toprağından mahrum etmiştir. Bu olumsuz gelişmelerin bireysel ve toplumsal göçlerin yaşanmasına, devletlerin azınlık politikalarında değişimlere ve zorunlu yönetim değişikliklerine yol açtığını söyleyebiliriz.

4.3. GÖÇMEN MEMNUNİYETİ

Şekil 21. Göç Açısından Ülkemiz ve Göçmen Memnuniyet Dağılımı

“Bulgaristan’dan Türkiye’ye gelip yaşamınızı sürdürmekten memnunuz?” sorusu göç memnuniyeti başlığı altında değerlendirmeye alınmıştır. %90’ını (n=96) evet, %4’ü (n=4) hayır ve %6’sı (n=6) kararsızım cevabını vermiştir.

Şekil 21’ e bakıldığında ülkemize farklı yıllarda göç eden soydaşlarımızın memnuniyeti sorulmuştur. Araştırmaya katılan örneklemin büyük çoğunluğunun evet cevabı verdiği görülmektedir. Ancak %10,7’ si kararsız olduğunu dile getirmektedir. Bu kararsızlığın altında yatan nedenlerin başında ülkemizin son yıllarda eğitim başta olmak üzere ekonomik gerileme ve yaşam standartlarının Avrupa’nın gerisinde kalmasının yansımaları olarak yorumlanabilir. Geline nokta Bulgaristan Devleti’nin politikalarında yaşanan değişimler, Avrupa Birliği ülkesi olması ve ekonomik yönden daha cazip bir ülke havasına bürünmesi özellikle çocuk veya genç yaşlarda ülkemize göç eden soydaşlarımız için cazip görünebilir. Çünkü yaşanan zulüm ve mağduriyet dönemlerinde yaşları itibariyle tecrübelerinin olmaması bunda etkili olmuştur denilebilir.

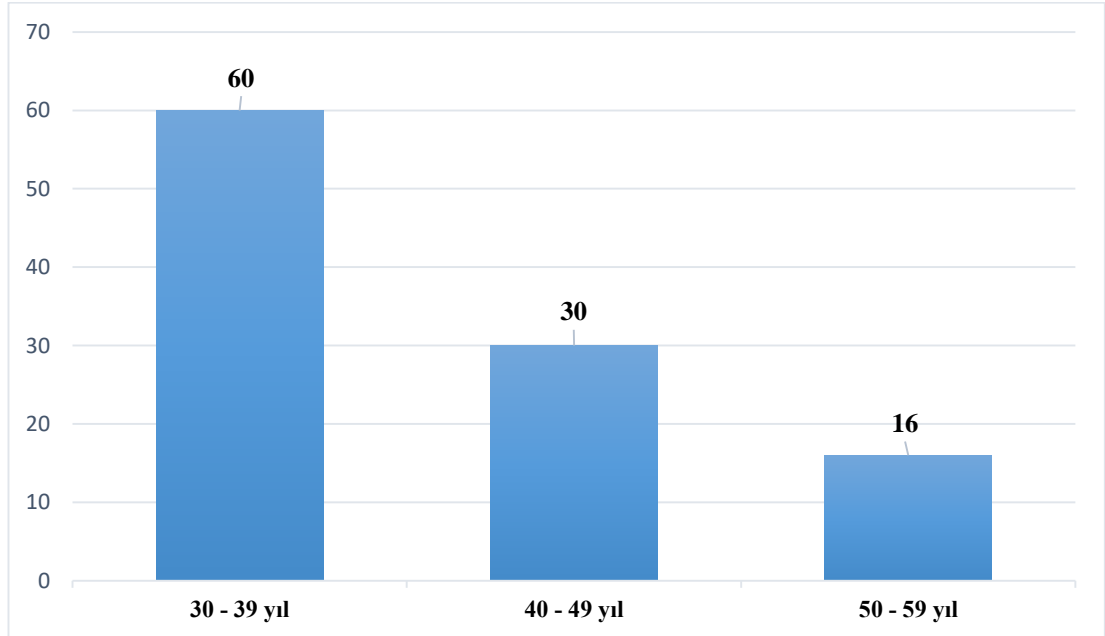
“Tabi memnunuz biz. Asıl vatan burası zaten dedelerimiz Osmanlı zamanında gitmiş oralara. Mecburduk gelmeye zaten ne yapacaksın istemiyor seni Bulgar. Sınır dışı ettiler bizi. Şimdi işler değişti tabi, haklar falan iade ediliyor. Gençler için iyi ama şimdiki

gençler bizim çektiklerimizi anlamazlar, bilmiyorlar çünkü. Yaşamadılar o günleri. Ondan dolayı gitmek isteyenler var oralara(GK14, GK15)’’.

Sayar’ın yapmış olduğu çalışmada katılımcıların %90’ nı memnun, % 7,1’ i orta, %2,9’ u memnun değil cevabını vermiştir(Sayar, 2011, s. 94). Çalışmamızın verileriyle karşılaştırıldığında paralel sonuçların ortaya çıktığını tespit edebiliriz. Bu veriler ışığında her iki çalışmanın birbirini destekler mahiyette olduğu görülür.

Ancak elimizdeki verilerin aksi yönünde yapılan çalışma sonuçları da bulunmaktadır. Örneğin Durmaz’ın 2019 yılında yapmış olduğu çalışmaya katılan göçmenlere göre ülkemize geldikten sonra yaşam koşullarından ve yerli halkla kurulan ilişkilerden dolayı hayal kırıklığı yaşadıklarını, Bulgaristan’daki yaşamı daha olumlu bulduklarını dile getirmişlerdir. Onlar, soya dönüş politikaları haricinde sosyalist Bulgar dönemini Türkiye’deki sistemden daha iyi olduğunu belirtmişlerdir(Durmaz, 2019, s.186).

Göç sonrası göçmenlerin yeni yerleşim yerleriyle uyum sürecinin olumlu ya da olumsuz olarak sonuçlanmasının temelinde, ülkemizde farklı kültürlere sahip yerleşik halkın göçmenlere yaklaşımının etkisi büyüktür. Bu nedenle aynı ülke sınırları içerisine yerleşen göçmenlerin farklı göç deneyimi yaşamaları anlaşılabilir bir durum olmalıdır.

Şekil 22. Örneklemin Ülkemizdeki Yaşam Süreçleri

‘‘Kaç yıldan beri Türkiye de yaşıyorsunuz?’’ sorusu yöneltilen örneklemin %57’si si (n=60) 30-39 yıl, %28’ i (n=30) 40-49 yıl, %15’ i (n=16) 50-59 yıl cevabını vermiştir.

Araştırmamıza katılan ve %57’ si 30-39 yıl cevabını vermiştir. Bu veriye göre 89 yılı zorunlu göç ile ülkemize gelen soydaşlarımız diğer göçmen bireylere göre daha fazladır diyebiliriz. Bunun nedeni 89 göçünün diğer göçlere göre daha yeni yaşanmış olmasıdır. %28’ lik 40-49 cevabı verenlerin 1970 ile 80’ li yıllar arasında yaşanan göçler olduğunu kabul edebiliriz. %15’ lik 50-59 yıl cevabı ise yakın akraba göçü de dâhil olma üzere daha önceki yıllarda yaşanan göçlerde gelen soydaş göçmenlerimiz olarak yorumlanabilir.

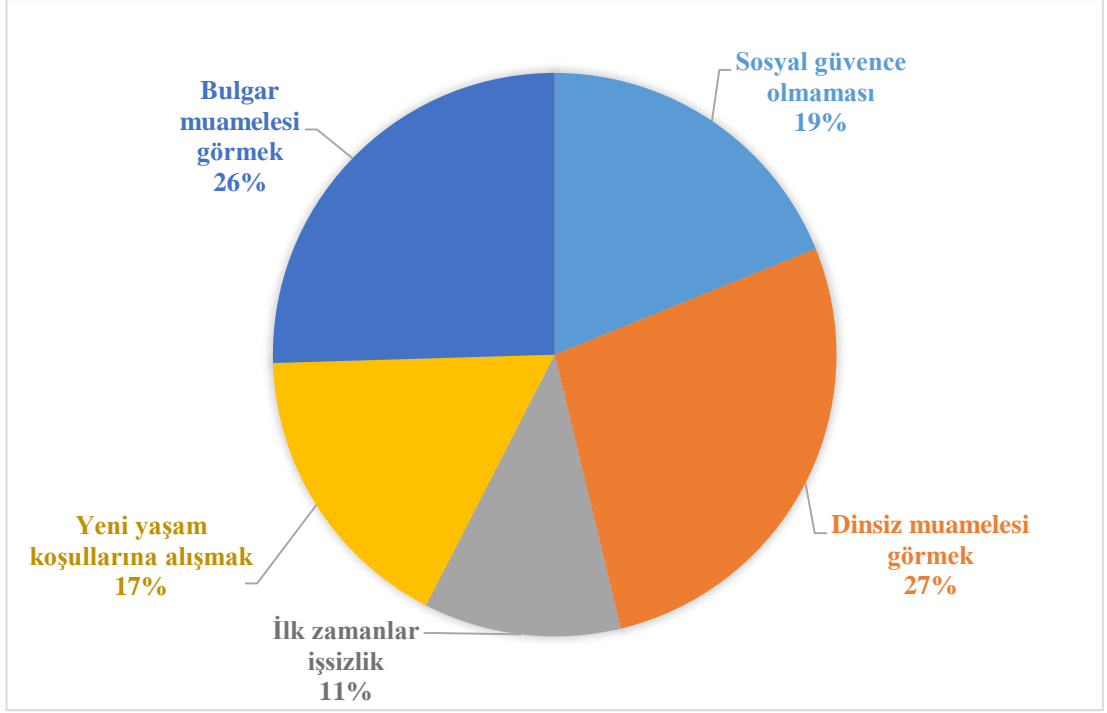
‘‘ Biz 74’ de geldik çocuğum. Akrabalar falan bizden sonra geldiler. Biz çağırdık gelin diye. Sonraları herkes gelmeye başladı zaten. Tadı kaçtı oraların iyice(GK23)’’.

Göç edilen zaman dilimine göre başka bir araştırmaya katılan soydaşlarımızın %5,7’ si 55 yıldır, %94,3’ ü 35 yıldır ülkemizde yaşadığını ifade etmiştir(Sayar, 2011, s. 80). Bu verilere göre araştırmaya katılanların %5,7’ si 1968-78 yılları arasında göç edenler, %94,3’ ü ise 1989 yılı zorunlu göçle ülkemize gelen soydaş göçmenler olduğunu söyleyebiliriz. Çalışmamıza katılan soydaşlarımızın verdiği şekil 22’ deki bilgilere benzer bir sonucun varlığından söz etmek mümkündür.

‘‘Bizden öncekiler kendileri geldiler bizi zorla gönderdi komünistler at arabalarına bindirip gidin burdan dediler. Kaçar gibi geldik. Abimi de direndiği için Belene’ye götürdüler. Çok merak ettik onu. İki ay sonra o da kaçarak geldi 90 yılıydı oğlum bunları yaşadık biz(GK7)’’

Ulukan’ın yapmış olduğu araştırmaya katılan görüşmecilerin % 77,9’ u 1989 yılında, %17,9’ u 1990-91 yılında ve %4,2’ si 1992-98 yılları arasında geldiğini belirtmiştir(Ulukan, 2008, s. 159). Bu araştırma zorunlu göç ve sonrasında gelen göçmenlere yönelik spesifik araştırma özelliğini taşıdığından dolayı çalışmamızdaki verilerle karşılaştırılma yapılmamıştır.

Bu bilgiler ışığında Bursa şehrine Bulgaristan’dan yapılan göçlerin hangi tarihler arasında gerçekleştiğine dair temel bilgilere ulaşabiliriz.

Şekil 23. Göç Sonrası Göçmenlerin Yaşadığı 1. Sorunların Dağılımı

“Türkiye’ye göç eden Bulgar göçmenlerinin yaşadığı en önemli 1. sorun nedir?” sorusu ülkemize göç eden soydaşlarımızın aynı din-dil ve kültür geçmişine sahip olan yeni yerleşim yerlerinde ilk yıllarında karşılaşmış oldukları sorunları tespit etmek amacıyla yöneltilmiştir. %19’ u (n=20) sosyal güvence olmaması, %27’ si (n=29) dinsiz muamelesi görmek, %11’ i (n=12) ilk zamanlar işsizlik, %17’ si (n=18) yeni yaşam koşullarına alışmak ve %26’ sı (n=27) Bulgar muamelesi görmek cevabını vermiştir.

Şekil 23, soydaş göçmenlerin gözünden o dönem ki ülkemiz şartları ve insanımızın yaklaşımlarının yansıması olarak kabul edilebilir. Ortak kültür birikimi ve geçmişine sahip olursa da ‘göçmen’ olgusu birey ya da toplumlar üzerinde olumsuz birçok etki bırakmıştır. Örneğin göç sonrası ilk dönemler %19’ luk sosyal güvencenin olmaması ve 16,7’ lik ilk zamanlar işsizlik cevabı bu durumu daha iyi açıklamaktadır. Anavatana göç edilse de göçmen bireylerin %14’ ü ‘yeni yerleşim yeri’ olarak adlandırmakta ve tanımlanmaktadır.

“İlk zamanlar bizi istemedi buradakiler, işlerini ellerinden alırdı diye düşünmüşler. Bize Bulgar derlerdi, gavur falan dalga geçerlerdi. Biz Türküz derdik ama başlarda kimse anlamadı. Sonraları çalışkan olduğumuz görünce sevdiler bizi. İş bulmak için

sigortasız çok çalıştık. Emeklerimiz hep boşa gitti. Bizi kullanan çok oldu burada. Sosyalist dönemde devlet sigorta yapardı herkese ücretsiz. Kovmasalar gelmezdik buralara(GK11)’’.

Bu durum beraberinde yeni bir düzen, yeni insanlar ve yeni kültür ile yüzleşmek anlamına gelmektedir. Yerleşik düzenlerinden vazgeçmek zorunda bırakılan, evini, işini hatta ailesini bile bırakarak göç eden bireylerin ilk ihtiyaçları aynı zamanda terk etmek zorunda kaldıkları asli ihtiyaçlarıdır. İlk dönemlerinde işsiz kalmaları, hiçbir sosyal güvencelerinin olmamaları göçmen açısından en zorlu süreç olarak kabul edilebilir. Ayrıca yerleşik toplumun göçmenleri kabullenme süreci de önemli bir yere sahiptir. Soydaş faktörüne rağmen %21’ lik ‘Bulgar muamelesi görme’ cevabı bu durumu özetler niteliktedir. Bunu destekleyen bir diğer veri ise göçmenlerin gözünden %19’ luk dinsiz muamelesi görmek cevabı olmuştur.

Başka bir saha çalışmasına katılan göçmenlerin %78,12’ si herhangi bir dışlanmaya maruz kalmadığını belirtirken, %21,88’ i dışlanma ve ötekileştirme ile karşı karşıya kaldığını belirtmiştir(Çevik, 2022, s. 78). Dışlanmaya maruz kalan göçmenlerin ifadelerine yer vermek gerekirse,

“Oldu evet. Gavur muamelesi gördük. Bize “siz Bulgarlar gidiyorsunuz parayı Bulgaristan’da yiyorsunuz” diyorlardı iş yerinde. Benim orada bir geçmişim var şimdi sen Trabzon’dan Giresun’dan geliyorsun, çalışıyorsun, ediyorsun niye gidiyorsun? orada yiyorsun gitme o zaman Trabzon’a da. Ben gidiyorum Kırcaali’ye 750 km sen daha fazla yol gidiyorsun Trabzon’a gitmek için(Çevik, 2022: 79)’’.

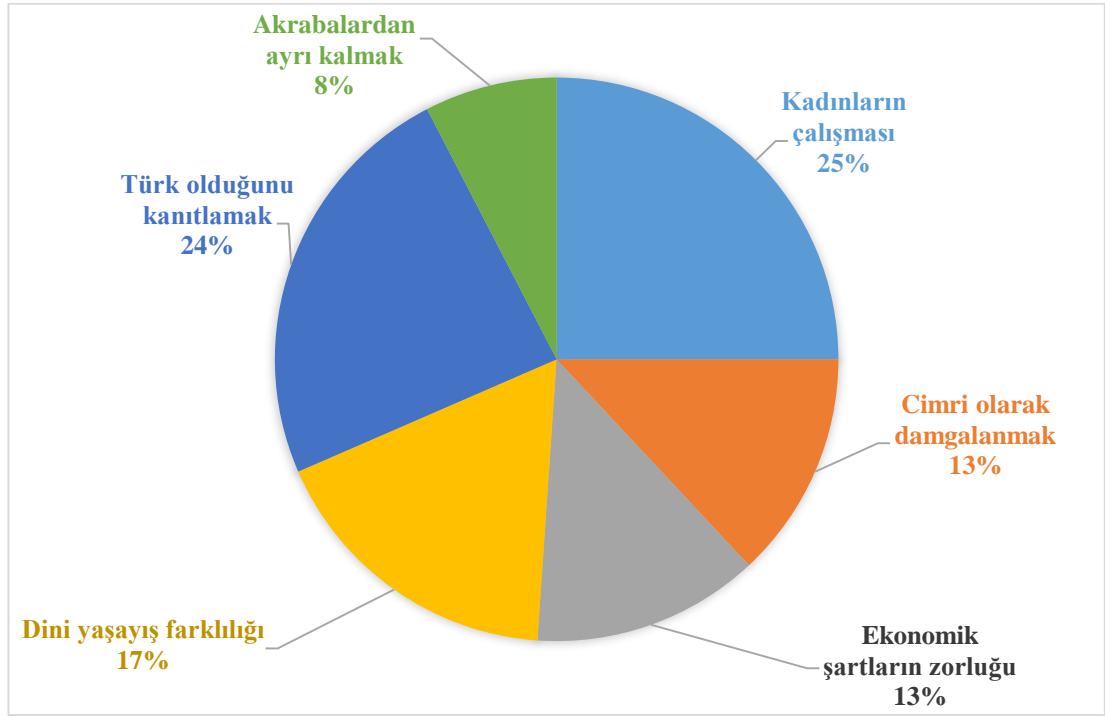
İfadelerinden anlaşılacağı üzere ‘gavur ve Bulgar’ muamelesine maruz kaldığı anlaşılmaktadır.

“O sistemin kıymetini buraya gelince anlıyor insan. İçindeyken yaşarken anlamamışız biz. İsim değiştirmeler falan olmasa bir kişi gelmezdi hatta gelen de dönerdi geri. İnsanları serbest salıp Türkiye’yi görmeye yollasalardı bir kişi kalmaz hepsi dönerdi. Bizim geldiğimizde Türkiye çok kötüydü. Çok döküktü. Şehrin içleri nispeten iyiydi. Ovaköy’e gittim çamurun pisin içine düştük dedim. Hayvanları köyün içinden geçiriyorlar. Oradaki köyler temizdi. Orada kaçak yapılaşmaya izin vermezlerdi. Orada merkezi sistemi imarı sıkı denetliyordu. Öyle gecekondular falan göremezdin(Durmaz, 2019: 185)’’.

Yeni yaşam koşullarına alışmanın verdiği zorluklar göçmen bireyin ifadelerinden anlaşılmaktadır.

Tüm bu veriler ışığında soydaş göçmenlerin göç sonrası anavatanlarında yaşamış oldukları sorunlar, ortak kültür geçmişine sahip olmalarına rağmen uyum sürecinin kolay atlatılmadığı anlamında yorumlanabilir. İşsizlik, sosyal güvencenin olmaması, Bulgar vatandaşı ve gavur gibi görülme ve beraberinde yeni yaşam yerlerine alışmak.

Zincirin halkaları gibi birbirine bağı ve birbirinden ayrılmayan sorunlar yığını olarak yorumlanabilir.

Şekil 24. Göç Sonrası Göçmenlerin Yaşadığı 2. Sorunların Dağılımı

“Türkiye’ye göç eden Bulgar göçmenlerinin yaşadığı en önemli 2. sorun nedir?” sorusu şekil 23 ile ilişkili olarak sorulmuştur. Araştırmamıza katılan göçmen bireylerin gözünden yeni yerleşim yerlerinde yaşamış oldukları sorunların neler olduğunu daha detaylı şekilde öğrenebilmek amaçlanmıştır. Bu soruya örneklemin %25 i (n=23) kadınların çalışması, %13’ ü (n=12) cimri olarak damgalanmak, %13’ ü (n=12) ekonomik şartların zorluğu, %17’ si (n=16) dini yaşayış farklılığı, %24’ ü (n=22) Türk olduğunu kanıtlamak, %8’ i (n=7) akrabalardan ayrı kalmak cevabını vermiştir. Toplamda 92 kişi cevaplamıştır.

Bulgar rejimi altında yıllarca baskı altında kalan, asimilasyon ve entegre politikalarıyla mücadele eden soydaşlarımız, yaşadıkları topraklarda kadın-erkek birlikte işçi olarak veya çiftçilik yaparak hayatlarını sürdüren, bu özelliğiyle de çalışkan niteliğine sahip toplum olarak kabul görmüşlerdir. Bu durum Bulgar rejimin göçler sonrası iş gücünün azalması veya gerilemesiyle de orantılıdır. Göç sonrası ülkemizde de kadın göçmenlerin aynı şekilde çalışmaya devam etmeleri, yerleşik toplum tarafından kadının çalışması ile ilgili kültürel çatışma ve olumsuz

yorumlamalara neden olmuştur. Bu bağlamda %13' lük ekonomik şartların zorluğu cevabı ve %25' lik 'kadınların çalışması' oranı bu durumu ortaya koymaktadır denilebilir. "Bizim burada en zorlayan şey kadınların rahat edememesiydi. Kıyafetinden, çalışmana, dışarı çıkmaya her şey garipseniyordu. Burada erkekler bizim özgür olmamızı kınadılar. Bulgar'da şehirlerde 24 saat gez bir kimse sana sesini çıkaramazdı(Durmaz, 2019: 185)".

%13' lük 'cimri olarak damgalanmak' olgusu ise diğer sorunlarla bağlantılı olarak ele alınması gereken bir olgudur. Çünkü göç eden birey veya toplumları karşılaştıkları en temel sorunların başında ekonomik yetersizlikler gelmektedir. Bu nedenle zorlu şartlarda hayatını yeniden inşa etme çabası veren göçmenlerin, yerleşik toplumlar gibi rahat bir şekilde maddi harcamalar yapması beklenemez. Ancak yerleşik halk tarafından anlaşılamayan bu faktör, göçmenlerin cimri olarak algılanmasına neden olmuştur denilebilir. Önemli sorunlar arasında yer alan diğer faktörler ise %17' lik dini yaşayış farklılığı ve %24' lük Türk olduğunu kanıtlama oranlarıdır. Bu iki oran birbirini destekler mahiyettedir denilebilir.

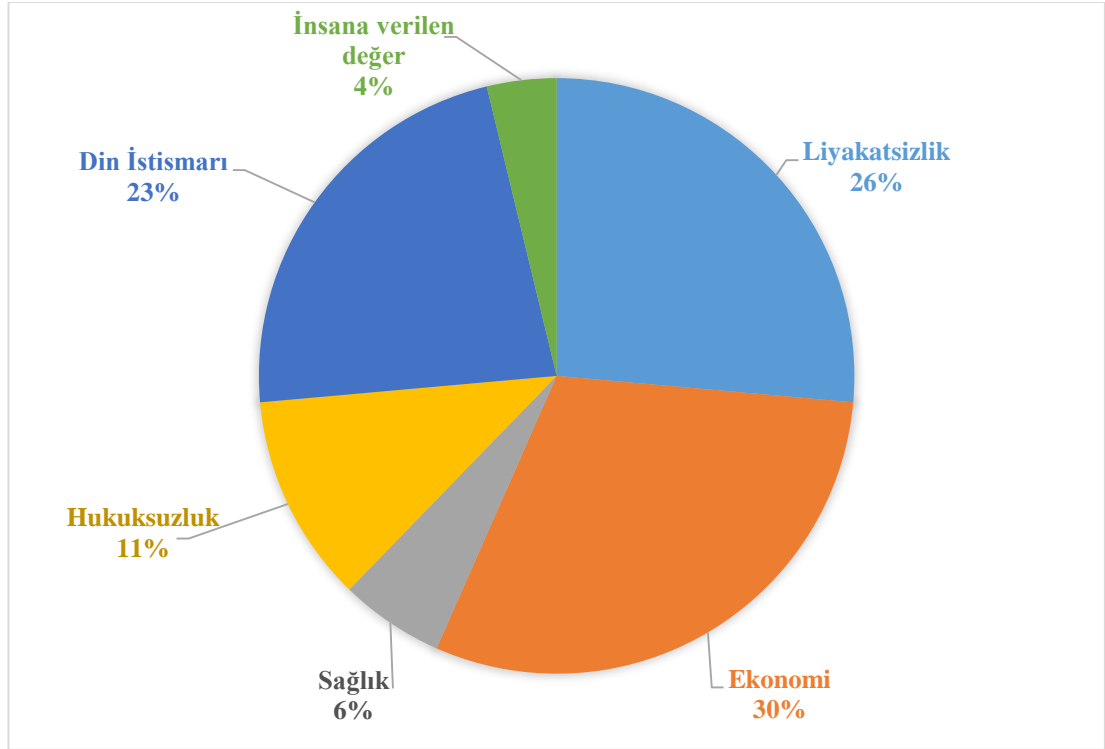
"Orada kadın-erkek herkes çalışırdı, çalışmak zorundaydı. Burada ayıp dediler, olmaz dediler. Kadınların saçlarına karıştılar. Örtü örtün dediler. Biz Namusumuzla çalışırdık ama herkes bize ters gözle dinsiz gözüyle baktı önceleri. Şimdi her yer aynı oldu. Herkesin başlar açıldı. Kadın erkek herkes çalışıyor burada(GK7)".

Bursa özelinde göçmen kadınlar tarafından dile getirilen en önemli sorun, başlarının açık olmasıdır. Göçmen kadınlarının başlarının açık olması ve dışarıda açık başla gezmeleri veya çalışmaları, Bursa halkı tarafından tepkiyle karşılanmıştır(Ulukan, 2008, s.173).

Göçmen kadınların kültür geçmişindeki edimlerinden dolayı evde oturarak bütçeye katkıda bulunmamları ayıplanan kötü bir olgu olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle çalışmayan kadınlara anlam veremediklerini belirtmişlerdir(Ulukan, 2008, s. 174).

Soydaşlarımız ortak kültür geçmişine sahip olsalar da dini inanç tutumları ve yaşayışlarındaki farklılıklar, ülkemizdeki özellikle dindar insanların olumsuz yaklaşımına sebep olmuştur. Bunun temelinde bazı çevreler tarafından soydaş olmalarının anlaşılabilmesi ya da kabul görmemesi de etkili olmuştur. Bu durumu %24' lük Türk olduğunu kanıtlamak zorunda olmaları veya bir önceki tabloda yer alan %21' lik Bulgar muamelesi görme cevabı ortaya koymaktadır diyebiliriz. Tüm bunların yanında %8' lik akrabalarından ayrı kalmak cevabı da ayrıca ele alınması gereken önemli bir orandır. Çünkü soydaşlarımız Bulgaristan topraklarında yaşamlarını sürdürürken din-dil-ırk gibi bir arada tutan etkenlere sıkı sıkıya bağlı

kalarak rejimin politikalarına direnebilmişlerdir. Bu nedenle göç sonrası yaşanan zorunlu ayrılıkları da sorunlar içerisinde ele almak yerinde olacaktır.

Şekil 25. Örnekleme Göre Türkiye'nin En Önemli 1. Sorun Dağılımı

“Türkiye Cumhuriyeti'nin en önemli 1. sorunu nedir?” sorusu yöneltilen örneklemin %26' sı (n=28) liyakatsizlik, %30' u (n=32) ekonomi, %6' sı (n=6) sağlık, %11' i (n=12) hukuksuzluk, %23' ü (n=24) din istismarı, %4' ü (n=4) insana verilen değer cevabını vermiştir.

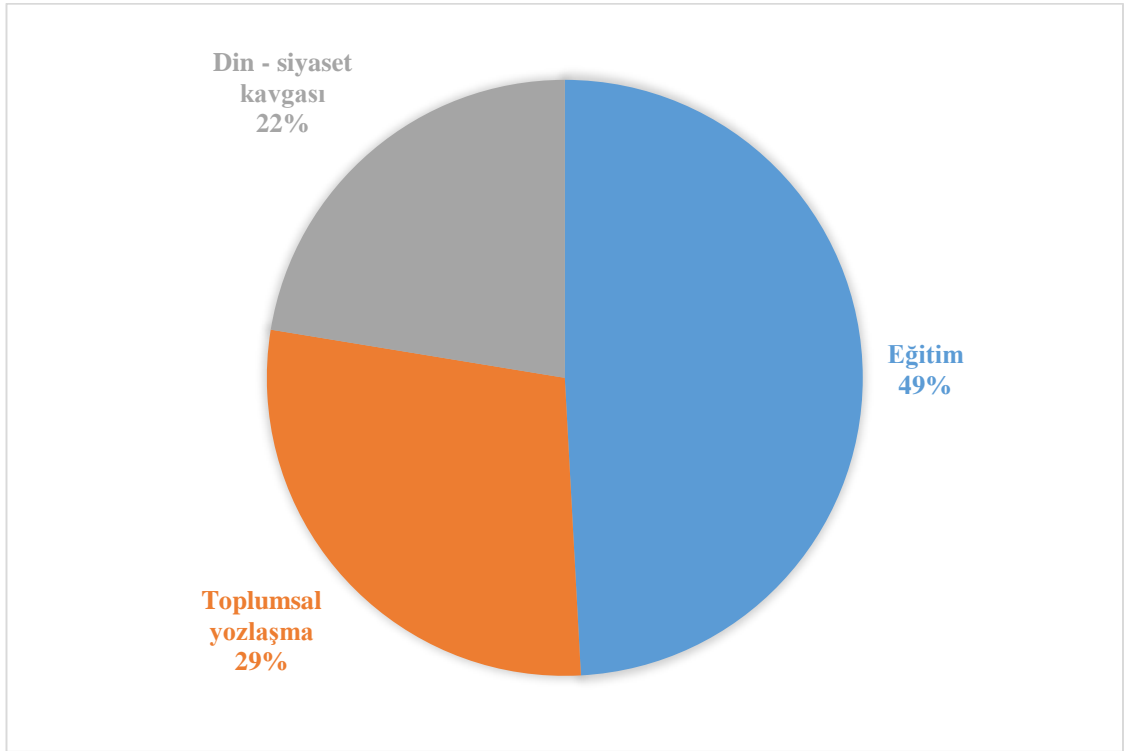
En son yaşanan 1994 yılındaki zorunlu göç ile birlikte artık ülkemiz topraklarında sürekli olarak yaşamını sürdüren soydaşlarımızın gözünden ülkemiz sorunlarının neler olabileceği üzerine iki soru yöneltilmiştir. Yüzdeler dilimlere bakıldığında verilen cevapların son yıllarda yaşanan sosyal ve siyasal gelişmelerin bir sonucu olduğu kanısına varılabilir. Ekonomik şartların gerilediği toplumlarda buna paralel olarak liyakatsizlik ve din istismarı başta olmak üzere hukuksuzluk, sağlık ve insana verilen değerlerin de gerilediği görülmektedir.

“Bulgarda asimileden önce insana değer vardı. Herkese sağlık sigortası ücretsiz yapılırdı. Burada her şey pahalı beya. Oranın eğitimi çok iyiydi. Herkesin elinden iş gelirdi. Burada adamı olan işin başına geçiyor hem de hiç anlamadan.. Orada herkes aynı camiye giderdi

hoca vardı herkes aynı hocaya sorardı. Dine saygı çoktu. Burda herkes başka başka konuşuyor dini. Böyle olmaz karıştı iyice kafalar(GK13)’’.

Bir başka çalışmada örneklemin %31,4’ ü herhangi bir sorun yaşamadığını, %30’ u ekonomik sorunlar, %2,9’ u sosyal sorunlar, %8,6’ sı ekonomik ve sosyal sorunlar, %14,3’ ü ekonomik ve hukuki sorunlar, %1,4’ ü sosyal ve hukuki sorunlar, %7,1’ de her üç konuda da sorunlar olduğunu ifade etmiştir(Sayar, 2011, s. 94). Soydaşlarımızın gözünden ülkemizle ilgili yaşanan sorunlar farklı çalışmalarda benzeri başlıklar altında dile getirilmiştir. Ayrı çalışmalarda benzeri cevapların verildiğini görebiliriz.

Bu durum ülkemizin sınırları içerisinde yaşayan tüm bireyler için geçerlidir. Şekil 25’ e bakıldığında göçmen toplumun değer yargılarını ve analizlerinin bir kesiti önümüzde durmaktadır diyebiliriz. Bu verilerin devamı niteliğindeki sorunlar üzerine yöneltilen sorularımız Şekil 26’ da değerlendirilecektir.

Şekil 26. Örnekleme Göre Türkiye'nin En Önemli 2. Sorun Dağılımı

“Türkiye Cumhuriyeti'nin en önemli 2. sorunu nedir?” sorusu bir önceki sorunun devamı niteliğindedir. Örneklemin %49’ u (n=57) eğitim, %29’ u (n=33) toplumsal yozlaşma, %22’ si (n=26) din-siyaset kavgası cevabını vermiştir.

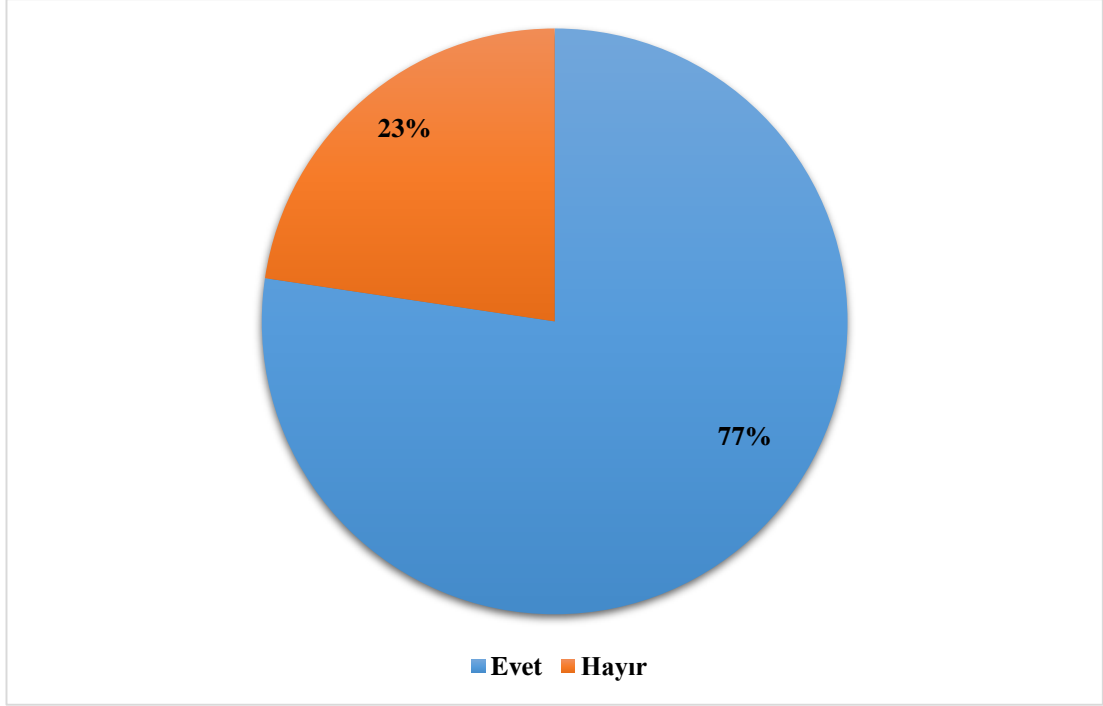
Şekilde yaşanmışlık deneyimine sahip olan göçmenlerimizin ülkemiz sorunlarına dair yaklaşımları daha iyi anlaşılmaktadır. Zorlu şartlar içerisinde dahi eğitim ve çalışma hayatı ile ilgili taviz vermeyen Bulgaristan göçmeni soydaşlarımız, son yıllarda yaşanan sorunların başında ülkedeki eğitim sistemine dikkat çekmiştir. %49' luk oran bu durumu özetlemektedir diyebiliriz. “Bulgaristan’da aldıkları eğitimle Türkiye’deki eğitim arasında uçurum farkların olduğunu, Bulgaristan’da çağdaş eğitim sisteminin Türkiye’de verilmediğini belirtmektedirler(Durmaz, 2019, s. 176)’’.

%29' luk dilimin toplumsal yozlaşma vurgusunu yapması ise yine eğitim kaynaklı sorun olarak yorumlanabilir. “Devlet okullarında dini eğitimin doğru verilmediği, dini eğitim alanlar arasından DAES terör örgütüne katılanların olduğunu dile getirmektedirler. Doğru dini eğitim alan çağdaş insanların illegal örgütlerle bağının olamayacağını belirtmişlerdir(Durmaz, 2019, s. 176)’’.

Bireyin ve toplumun düşünsel ve kültürel gelişiminde ana kaynak eğitim olarak kabul edilmektedir. Eğitim sistemindeki sorunlar beraberinde toplumsal yozlaşmayı ve dini inançların siyaset aracıyla istismar edilmesini doğurmaktadır. Bu noktadan bakıldığında göçmen bireylerin sorunlara yaklaşımı da aynı doğrultuda karşımıza çıkmaktadır diyebiliriz. %29' luk toplumsal yozlaşma ve %22' lik din-siyaset kavgası oranları göçmen soydaşlarımızın yaklaşımlarında da ortaya çıkmıştır.

Bu frekansları özetleyen açıklama ise göçmenlerin gözünden ülkemizin sorunlarını yansıtmaktadır:

“Ülkemizde her şey çok karıştı gibi. Din insanın içinde vicdanında yani anlatabiliyor muyum? Biz orada da dinimizi yaşadık burada da yaşadık. Ama orada daha çok saygı vardı. Dini gecelerde, bayramlarda herkes birbirine ikramlar götürürdü. Dedelerimiz hocaydı bizim. Kimse tarikat cemaat demezdi. Devlet-din siyaseti yapılmazdı burda gördük biz de. Hatta bu yüzden orada iyi görüştüğümüz akrabalar burda küstü. Orada eğitim daha kullanışlıydı. Orada öğrendiklerimin burda faydası çok oldu(GK17)’’.

Şekil 27. Örnekleme Göre Avrupa Birliği Katılım Süreci Dağılımı

“ Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği’ne girmeli midir?” sorusunu ülkemizin sorunlarına değindikten sonra örnekleme yönetilmiştir. Bu soruya örneklemin %77’ si (n=82) evet, %23’ ü (n=24) hayır cevabını vermiştir.

Şekil 25 ve 26’ da ülkemizin sorunlarının neler olduğunu Bulgaristan göçmenlerine sorduktan sonra bir değerlendirme yapılmıştır. Bu sorunların başında ekonomi, hukuk, sağlık ve din istismarı gibi faktörlerin başı çektiğini, verilen cevaplar üzerinden tespitte çalıştık. Belirtilen sorunların yanında ülkemizin Avrupa Birliğine girmesi noktasında göçmenlerin bakış açısını öğrenmek, konunun bir bütün olarak analiz edilmesine katkı sunacağı söylenebilir.

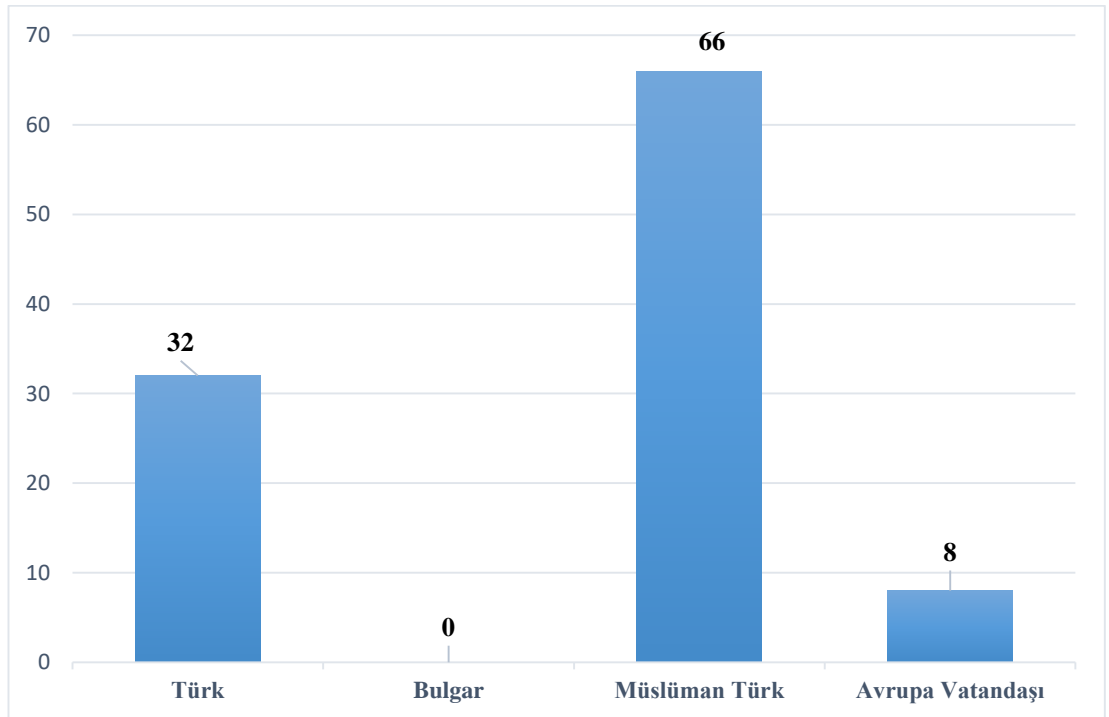
Ülkemizin Avrupa Birliğine girmesi ve yaşam standartlarını bu doğrultuda oluşturmasına %77’ si evet cevabını vermiştir. Son yıllarda yaşanan ve yukarıdaki tablolarda belirtilen sorunların her geçen gün artması, göçmenlerin düşünsel dünyasında da ülkemizin Avrupa standartlarına dâhil edilmesi gerektiği düşüncesine yöneltmiştir diyebiliriz.

‘Girsin evladım iyi olur gelecek için, ekonomi için. Şimdi eski Türkiye yok bence. Her şey çok değişti, ekonomi bozuldu, şartlar daha zor hale geldi. Bak Bulgar bile girdi AB’ye. Ortak pasaport olur gençler için daha iyi olur. Eğitim daha iyi oralarda. Paranın değeri kalmadı burda. Bizden geçti ama gençler için iyi olur(GK25)’’.

Özellikle yaşı daha genç olan göçmen bireylerin tamamına yakını anket görüşmelerinde bu görüşü dile getirmişlerdir. Ancak ileri yaşta ki göçmenler ise Avrupa Birliği konusunda dini inanç ve tutumları ön planda tutarak hayır cevabını vermişlerdir. Bu konuya yaklaşımı belirleyen unsurlar göçmenin yaşı, göç tarihi ve dini inançlarıdır diyebiliriz.

Ulukan'ın yapmış olduğu çalışmadaki örneklemin %71,5' i Avrupa Birliği'ne katılım sürecini olumlu karşılamaktadır. Bunun birçok nedeni bulunmaktadır. Bunlardan bazıları vizesiz seyahat, ata topraklarıyla bağlarını daha rahat sürdürebilme ve ekonomik nedenler olarak karşımıza çıkmaktadır(Ulukan, 2008, s. 164).

4.4. GÖÇMEN – KİMLİK ETKİLEŞİMİ

Şekil 28. Örneklemin Kimlik Tanımlama Dağılımı

“Kimliğinizi tanımlamak isterseniz öncelikle nasıl tanımlarsınız?” sorusu göçmen – kimlik etkileşimi başlığı altında ele alınmıştır. Bu bölümde yöneltilen sorular göçmenlerin kimlik aidiyetlerini tanımlama ve soydaş kavramının daha anlaşılır olmasına katkı sunacağı varsayılmıştır.

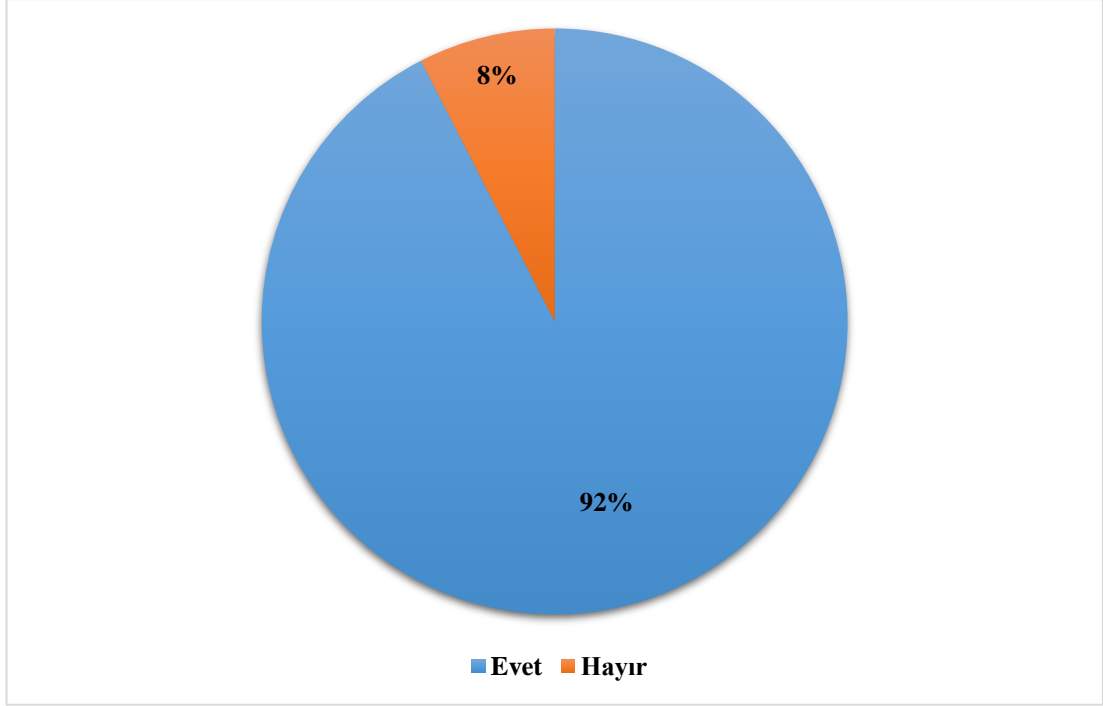
Örneklemin %62 si (n=66) Müslüman Türk, %30' u (n=32) Türk ve %8' i (n=8) Avrupa Vatandaşı cevabını vermiştir. Şekil 27' deki veriler bize göçmen bireylerin etnik yaklaşımlarıyla ilgili bilgiler vermektedir. %62' si Müslüman Türk ve %30' u Türk cevabıyla soydaş ve İslam dini mensubu olmalarını ön planda tutmaktadır diyebiliriz. Bu bağlamda Bulgaristan'dan ülkemize göç etmelerinin asıl nedeni de Türk ve Müslüman olmalarıdır. Kimlik aidiyetlerini de gittikleri yerlere götürdükleri ve sahiplendikleri anlaşılmaktadır diyebiliriz. Bu yüzden kendilerine Bulgar göçmeni veya yabancı vatandaş muamelesi yapılmasından duydukları rahatsızlığı daha önceki sorunlar tablosunda dile getirmişlerdir.

'' Osmanlı torunuyuz biz. Bize Bulgar mısınız diye sorarlardı. Başlarda çok üzüldük ağladık yavrum. Biz Müslümanız o yüzden göç ettik o yüzden sürgün edildik. Bize baskı Müslüman olduğumuz için yapıldı, Türk olduğumuz için istemediler bizi. Anavatanda Bulgar muamelesi yapılması sürgünden daha zor bir şey anlıyorsun de mi? Bazı akrabalar bu yüzden geri döndüler Bulgara çok acı(GK17)''.

%8' nin kendini Avrupa vatandaşı olarak tanımlayan göçmen kitlesi ise daha çok genç nesillerin kimlik aidiyet bilinciyle ilgili bir yaklaşım ya da çifte vatandaş pasaportuna sahip olmaları şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca Bulgaristan'ın Avrupa Birliğine girmesi ve ekonomik şartların daha cazip görünmesi genç nesil göçmenlerin Avrupa vatandaşı olarak kimlik tanımlamalarında etkili olmuştur denilebilir.

Bir diğer saha çalışmasında örneklemin %56,6 'sı göçmen, %16,6' sı Türk, %10' u Bulgar, %6' sı Bulgar Türkü, %6' sı soydaş ve %3' ü Türkiye vatandaşı olarak tanımlamaktadır(Çevik, 2022, s. 72).

Bu araştırmadaki veriler çalışmamızdaki verilerle paralellik göstermemektedir. Araştırmalardaki farklı sonuçların temelinde çalışmaya katılan örneklemin göç ettiği yıl, göç ettiği yer ve ülkemizdeki yaşam koşulları etkili olmaktadır diyebiliriz. Özellikle 89 yılı göçmen soydaşlarımızın çoğunluğunun asimilasyon uygulamalarından veya sınır dışı edilmelerinden dolayı zorunlu olarak ülkemize geldiklerini söyleyebiliriz. Aksi takdirde Bulgaristan topraklarından göç etmeyi düşünmediklerini ve sosyalist sistemi ülkemize geldikleri dönemden daha iyi bulduklarını dile getirmişlerdir. Bu nedenle ülkemizdeki yaşam koşulları ve kültür farkları kimlik tanımlamalarında önemli etken olarak karşımıza çıkmıştır.

Şekil 29. Örneklemin Yaşadığı Toplum - Aidiyet İlişkisi Dağılımı

“Kendinizi Türk toplumunun bir parçası olarak görüyor musunuz?” sorusuna örneklemin %92’ si (n=98) evet, %8’ i (n=8) kişi ise hayır cevabı vermiştir.

Bulgaristan Devleti’nin 1944 yılından itibaren sistematik olarak yürüttüğü asimilasyon politikalarına direnen ve en büyük tepkiyi veren Bulgaristan göçmeni soydaşlarımız, konuyla ilgili soruya %92’ si evet diyerek benimsedikleri kimliğin tanımlamasını da yapmışlardır diyebiliriz. %8’ lik hayır cevabı ise son yıllarda yaşanan siyasal gelişmeler ve toplumdaki kimlik çatışmalarından kaynaklı gelişen tepkisel cevaplar içerisinde değerlendirilebilir. Veyahut geldikleri dönemin Türkiye’inde işsizlik, barınma ve sosyal şartların yetersizliğinden Bulgaristan’a geri dönmeleri söz konusu olmuştur denilebilir. Ayrıca göç ettikleri dönemde şartların Türkiye’den daha kötü hale geldiğini söyleyenler olsa da Bulgaristan’ın Avrupa Birliği’ne üye olmasıyla birlikte, makbul olma özelliğini kazandırmış ve cazibeli hale gelmiştir(Durmaz, 2019, s.186).

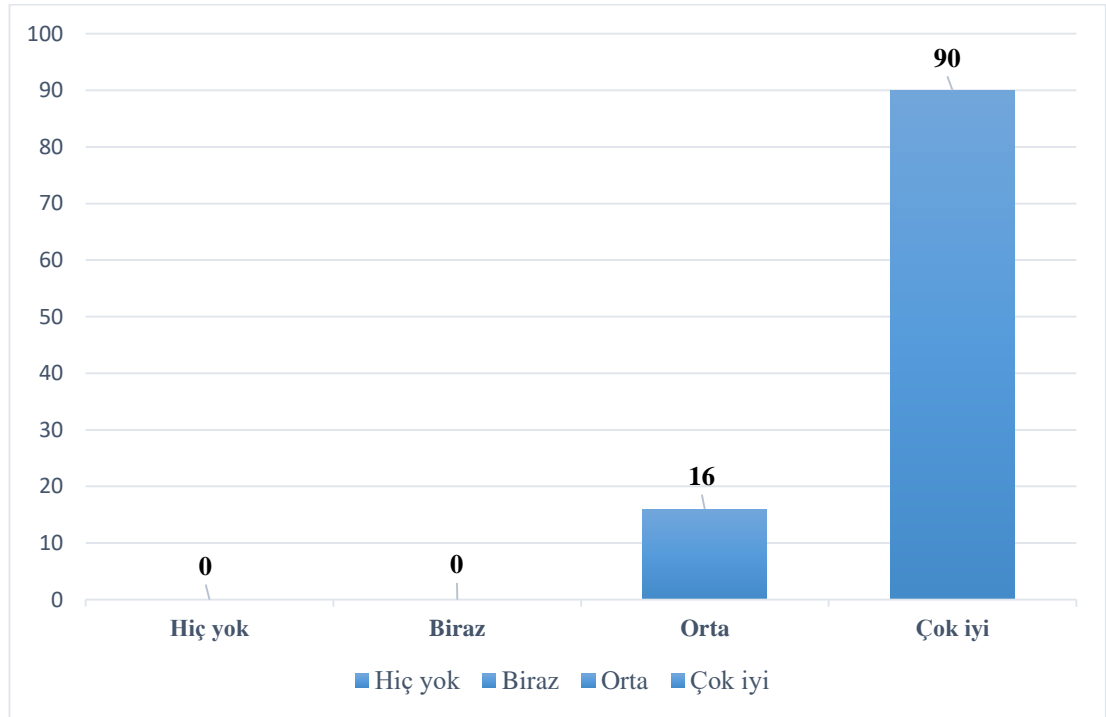
“ Bu soru değil evladım. Biz zaten bu vatanın evlatlarıyız. 100 yıl önceki sınırların değişmesinden kaldık oralarda. Ama tabii buralarda bazı şeyler çok değişmiş. Eskisi gibi bize anlatıldığı gibi değilmiş. Burada da zor kabul ettiler bizi halk çok değişik(GK19)”.

“Soydaş kavramı içerisinde yer alan Bulgaristan göçmenlerinin bir kısmı göç sonrası ülkemiz şartlarına alışamamış ve Bulgaristan’a geri dönmüşlerdir. Bunlar

arasında Bursa'ya alışamayarak geri dönenlerin oranı %11,5' tir(Ulukan, 2008, 132)'' . Bu sonuca bakıldığında çalışma sonuçlarımızdaki oranlara yakın sonucun ortaya çıktığı görülmektedir. Halen ülkemizde yaşamakta olan soydaş göçmenlerimizin %8' i aidiyet noktasında farklı düşünmekte ve adapte olamadığını belirtmektedir.

“Biz biraz Avrupalıyız bunu söylemek lazım şimdi. Zorunda kaldık geldik yoksa Bulgarda daha iyiydi hayat. Oralarda düzen var temizlik var. Burda geldiğimizde her yer dağınık bakımsızdı. Biz gelince düzeldi buralar, temiz oldu. Komşularda bize hayran kaldı(GK21)''.

Tüm bunların yanında günümüz şartlarında hızla gelişen teknolojinin etkisi ve yönlendirmesi ile özellikle çocuk yaşlarda göç olgusunu yaşayan göçmen bireylerin önceki yıllarda yaşanan asimilasyon politikaları ve baskıcı rejime dair detaylı bilgilere sahip olmaması da kimlik tanımlama ve aidiyet duygusunun oluşumu noktasında farklı düşüncelerin ortaya çıkmasında etkili olmaktadır, denilebilir.

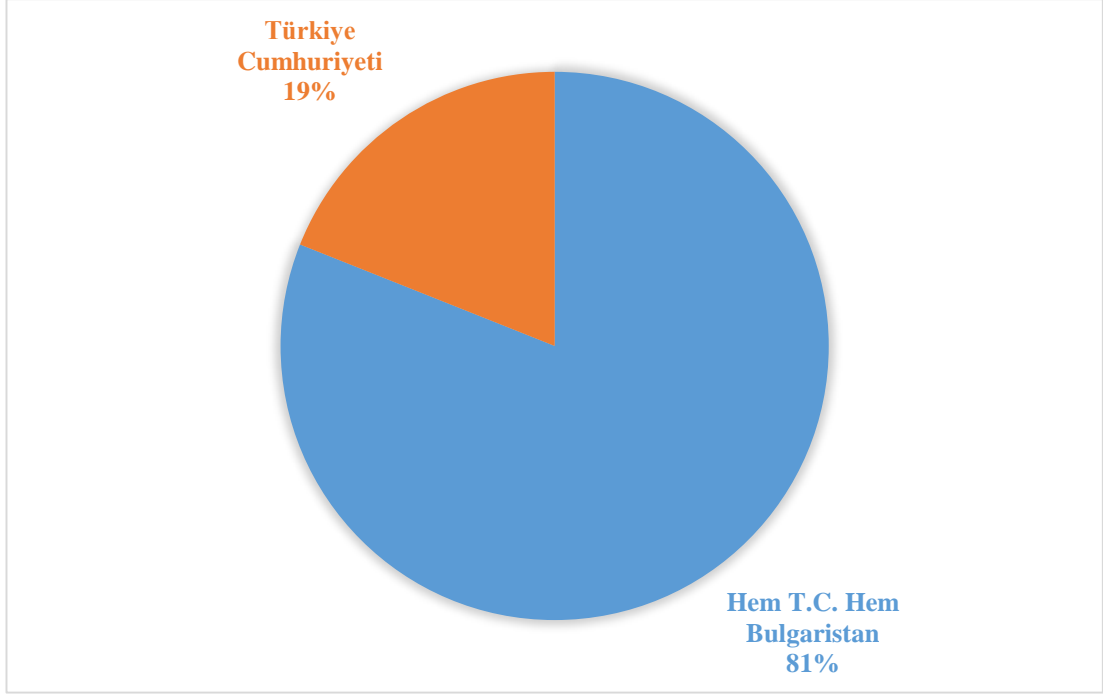
Şekil 29. Örneklemin Türkçe Dilini Anlama ve Konuşma Seviyesi

“Türkçe dilini anlama ve konuşma seviyeniz nedir?” sorusuna örneklemin %85’ i (n=90) çok iyi, %15’ i (n=16) orta cevabını vermiştir.

Soydaş olan bir göçmen topluluğun anadilini asimilasyon baskısı altında bile koruması ve gelecek nesillere aktarmasının en güzel örneklerinden biri de Bulgaristan’da yaşayan Müslüman Türklerdir. Din-dil ve kültürel değerlerini korumak uğruna topraklarından sürülmeyi göze almışlardır. Bu nedenle Türkçe dilini anlama ve konuşma noktasında %100 oranına denk gelen orta ve çok iyi sonuçları toplamı beklenen bir sonuçtur denilebilir. %15’ lik orta oranı, göçmenin gözünden dilimizi anlamaktan çok aksanı ile ilgili yaklaşım olarak yorumlanabilir.

“Bizim büyükler Bulgarca bilmezdi zaten. Bizde mecbur öğrendik. Okullarda öğrettiler Bulgarca’yı. Herkes Türkçe konuşurdu normalde. Baskıdan sonra Türkçe konuşamaz olduk dışarıda. Ama evde hep Türkçe konuşurduk. Türksün işte. Belki biraz aksanımız değişik(gülüyor). Gençler Türkçeyi belki biraz zor konuşur çünkü Bulgarca dilinde eğitim aldılar da ondan ama Türkçe ortak dilimiz(GK24)”.

İsveç’teki Türk göçmenlerle yapılmış olan çalışmaya katılan örneklemin % 8,3’ ü biraz, %7,5’ i orta, %35,8’ i iyi ve % 48,4’ ü çok iyi cevabını vermiştir(Korkmaz, 2010, s. 224). Bu çalışmaya katılan örneklemin tamamı Türkiye’den İsveç’e göç eden Türkleri kapsamaktadır. Veri sonuçlarına bakıldığında yaptığımız çalışmadaki veri sonuçlarıyla farklılıklar olduğunu görmekteyiz. Soydaş olan Bulgaristan göçmenlerinin Türkçe dilini anlama ve konuşma oranlarının %85 frekans aralığıyla daha yüksek çıktığını tespit etmekteyiz. Burada belirleyici olan faktörün kimlik-aidiyet duygusuyla ilgili olduğunu söyleyebiliriz.

Şekil 31. Örneklemin Vatandaşlık Durum Dağılımı

“*Vatandaşlık bakımından durumunuz nedir?*” sorusuna örneklemin %81’ i (n=94) hem T.C. hem Bulgaristan, %19’ u (n=22) Türkiye Cumhuriyeti yanıtını vermiştir.

Bulgaristan’daki komünist rejimin yıkılmasıyla birlikte 1994 yılından itibaren zamanla değişen azınlık politikaları sonucu, önceki yıllarda farklı zaman dilimi içerisinde göç etmiş olan Bulgaristan göçmeni Türklere vatandaşlık hakları geri verilmeye başlanmıştır. Zorla alınan hakların geri verilmesiyle birlikte ülkemizde yaşayan soydaş göçmenlerimizin çoğunluğu çifte vatandaş olmuştur. Şekil 31’ deki veriler bu durumu özetler mahiyettedir diyebiliriz.

“ Ne yapayım Bulgar’ın vatandaşlığını istemem kalsın. Onlar bizi istemediler zaten. Babam Belene de suçsuz yere işkence gördü. Evlerimizi elimizden aldılar şimdi geri veriyorlarmış kalsın aman. O günleri hatırlamak istemem. Oralar bizden uzak artık(GK8)”.

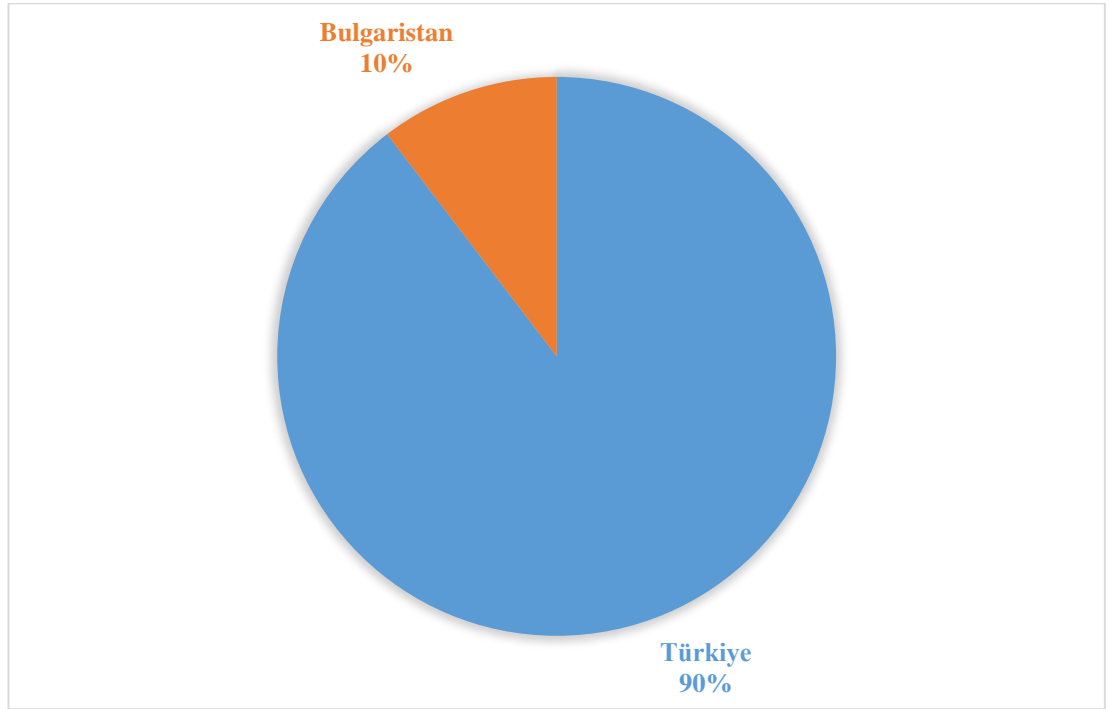
%19’ luk Türkiye Cumhuriyeti cevabını veren göçmenler arasında vatandaşlık hakları olmasına rağmen sadece Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmayı tercih eden göçmenler olduğunu da belirtmek yerinde olacaktır.

“Aldık vatandaşlık hakkımızdı zaten. Ama çocuklar için aldım ben. Alınan hakkımızı iade ettiler AB ‘ye girince vermek zorunda kaldılar tabi. Ama gidip yaşamam orda. Arada

bir akrabaları ziyarete giderim, eski evler duruyo onlara falan bakıyoruz işte iyi kolaylık oldu beya(GK8)’’.

Benzeri bir diğer çalışmaya katılan örneklemin %78,9’ u çifte vatandaş, %20’ si vatandaşlık hakkı bulunduğu halde kullanmıyor, %1,1’ i Bulgar vatandaşı olduğunu ifade etmiştir(Ulukan, 2008, s.163).

Verilere bakıldığında her iki çalışmadaki frekans aralıklarının çok benzediği tespit edebiliriz. Göç yılları farklılık gösteren çalışmalardaki benzeri sonuçların ortaya çıkması, soydaş göçmenlerin kuşaklararası aktarımı gerçekleştirdiğini göstermektedir denilebilir. Ayrıca akraba ziyareti, AB serbest dolaşım, emeklilik için, taşınmaz mal varlığı gibi nedenlerden dolayı çifte vatandaş hakkının tanımlanmasıyla birlikte her iki ülkenin vatandaşı olan göçmen frekansının yüksek çıkması anlaşılır bir durumdur.

Şekil 32. Örneklemin Çocuklarının Eğitim Süreciyle İlgili Yaklaşımları

“Çocuklarınızın eğitim hayatına Türkiye’de mi yoksa Bulgaristan’da mı devam etmelerini istersiniz?” sorusuna örneklemin %90’ ı (n=95) Türkiye, %10’ u (n=11) Bulgaristan yanıtı vermiştir.

Bu verilerden hareketle göçmenlerin ülkemizdeki eğitim sistemini, önemli sorunlardan bir tanesi olarak belirtmiş olsa da aidiyet duygusu ve anavatan kimliğinin etkisiyle sahip çıkmaya devam ettiğini görebiliriz. %90’ nının ülkemizde devam

etmelerini istemesi bunu en açık şekilde ortaya koymaktadır denilebilir. Bunu yanında çocuklarının eğitim hayatına Bulgaristan'da devam etmesini isteyen göçmen soydaşlarımızda %10' u teşkil etmektedir. Bulgaristan'ın AB üyeliği bunda oldukça etkili olmuştur.

“Bulgarda sosyalist dönemde eğitim çok iyiydi ama şimdi her yer bozuldu oğlum. Şimdi tabi burda eğitim alsın isterim. Burda okudular mühendis oldu zaten. Ama Avrupa'da eğitim görmeleri de iyi olur. Değişiklik olur. Kendilerini geliştirsinler tabi(GK14)”.

Diğer yandan AB, gelecekte göçmen çocukları için iyi bir eğitimi temsil etmektedir(Ulukan, 2008: 165). Ancak çalışmamıza katılan soydaşlarımızın büyük çoğunluğu, çocuklarının eğitimi konusunda tercihlerini ülkemizden yana kullanmakta olduğunu söyleyebiliriz.

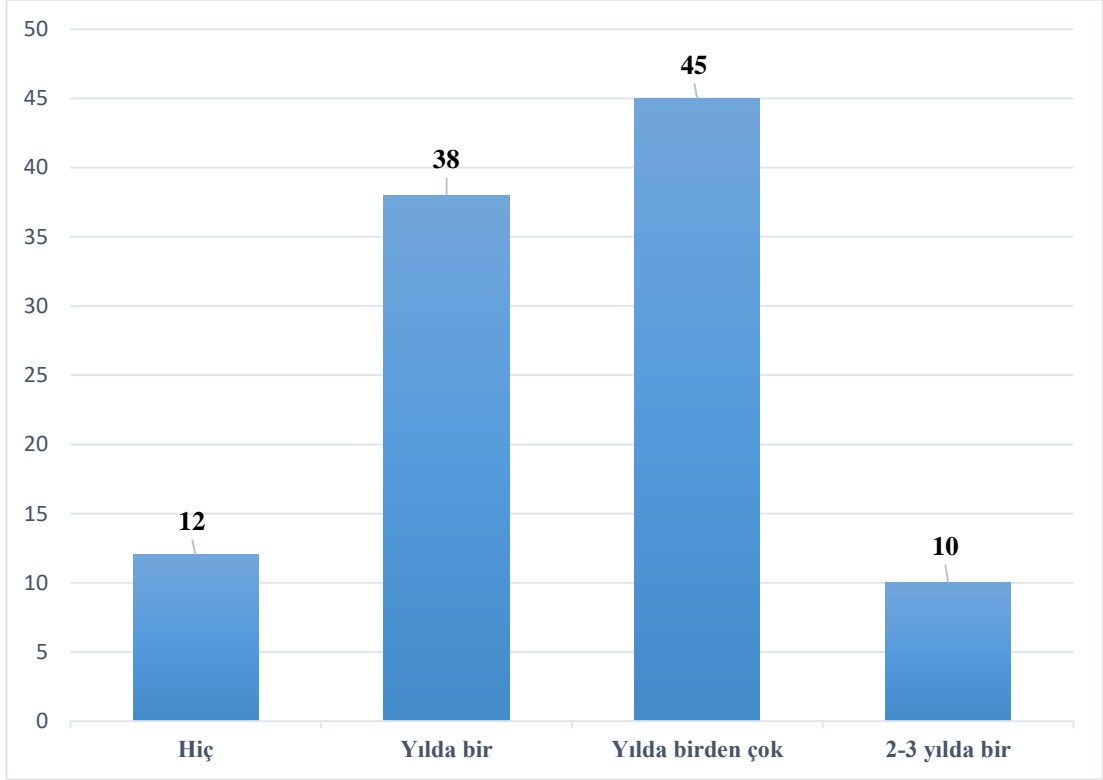
“Burda okudular çocuklarım, torunlarda burda okusunlar. Vatanım yeter bize. Biz sahip çıkacağız bu ülkeye. Eğitim Avrupa gibi gayet iyi burda. Bir kızım okudu öğretmen oldu. Oğlum da okudu müdür şimdi fabrikada(GK14)”.

Farklı bir çalışmada ise Bulgaristan ve Türkiye arasındaki eğitimin arasında kalite ve nitelik bakımından farklar olduğu belirtilmiştir. Özellikle Bulgaristan'da spor, müzik eğitimine oldukça önem verilir ve teşvik edilirdi. İki yabancı dilde konuşma becerisi kazandırılırdı. Ayrıca gündelik hayatta işe yarayacak mesleki eğitimlere de çok önem verilirdi(Durmaz, 2019, s. 175).

Ülkemizdeki eğitim sistemine atıfta bulunan göçmenlerden bazıları buradaki eğitim sisteminin Bulgaristan'a göre daha yetersiz ve sığ olduğunu dile getirmişlerdir. Sosyalist sistemin eğitim anlayışının toplumsal kalkınma ve eğitiminde daha etkili olduğunu, o dönemde alınan eğitimlerin daha kalıcı ve etkili olduğunu belirtmişlerdir. “Oğlum buraya geldiğinde NATO askeri gibi yabancı dili var diye Bosna'da görev yaptırıldılar çünkü Bulgarca ve Fransızca biliyordu(Durmaz, 2019: 176)”.

Elimizdeki verilere bakıldığında soydaşlarımızın eğitim tercihini ülkemizden yana belirtmelerinin yanında Sosyalist dönem eğitiminin daha işlevsel olduğunu, verilen örnek olaylar üzerinden görebilmekteyiz.

4.5. GÖÇ SONRASI BULGARİSTAN İLİŞKİLERİ

Şekil 33. Örneklemin Göç Ettiği Bulgaristan'ı Ziyaret Dağılımı

“Bulgaristan’a hangi sıklıkla gidiyorsunuz?” sorusu göç sonrası Bulgaristan ile olan ilişkileri başlığı altında örnekleme yöneltmiştir. %43’ ü (n=45) yılda birden çok, %36’ sı (n=38) yılda bir, %11’ i (n=12) 2-3 yılda bir, %10’ u (n=10) nadiren cevabını vermiştir.

Şekil 33’ e bakıldığında göçmenlerin göç ettikleri topraklarla olan bağlarının devam ettiğini söylemek mümkündür. %43’ lük yılda birden çok gittiğini belirten göçmen kitlesinin yakın bir tarihte geldiğini diğer bir ifadeyle 89 zorunlu göçüyle gelen soydaşlarımız olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Çünkü halen yaşanabilir durumda olan evleri ve toprakları bulunmaktadır. Yine bu kapsam içerisinde %36’ lık yılda bir ve %11’ lik 2-3 yılda bir gittiğini belirten göçmenleri yakın akraba göçüyle gelen ya da 89 yılı zorunlu göçle gelen göçmen kitlesi olarak değerlendirebiliriz.

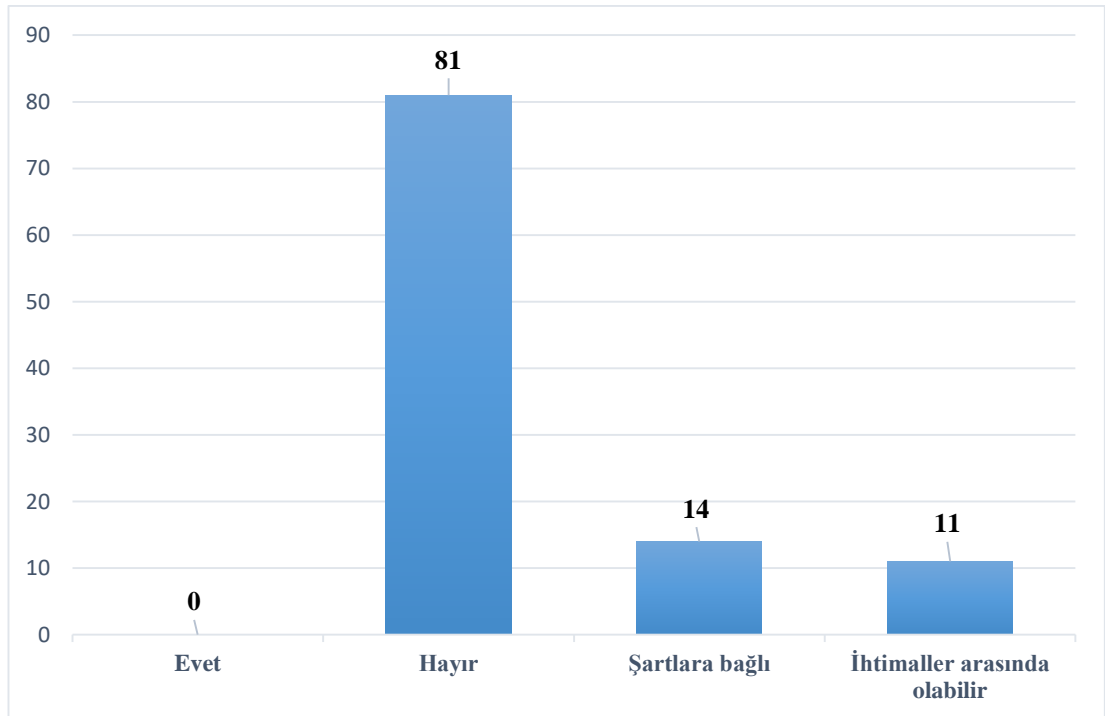
“Vatandaşlık verilince daha sık gider olduk oralara. Akrabalar var zaten. Eskiden daha zordu görüşmek. Telefonla görüşmek bile yasaktı. Şimdi her şey rahat oldu. Bazen ayda bir gider olduk. Bayramlarda falan da gidiyoruz işte(GK22)”.

Bulgaristan Devleti'nin vatandaşlık hakkı tanıdığı soydaşlarımızdan şartları tutanların çoğunluğu bu haktan yararlanmıştır. Özellikle de 89 göçüyle gelenlerin tamamına yakını Bulgaristan vatandaşlığı da alarak çifte vatandaş statüsü kazanmıştır. Yaşanan bu gelişmeler sonucu göç ettikleri topraklara ziyaret sıklıklarında artış gözlenmiştir. Elimizdeki verilere bakıldığında daha önceki 1951'li yıllarda göç eden soydaşlarımızdan da vatandaşlık hakkını alanların olduğu görülmektedir. Ancak uzun zaman önce göç etmiş olduklarından dolayı Bulgaristan'a yapılan ziyaret sıklığının az olması da beklenen bir durum olmalıdır. %10' luk nadiren cevabını veren göçmen bireyleri bu çerçevede ele almak yerinde olacaktır denilebilir.

“Biz 70 lerin başında geldik buralara. Pek bağımız kalmadı. Akrabalar da buraya geldi. Kimse kalmadı bizimkilerden. Bir iki defa gittik o kadar(GK5)”

2011 yılında göçmenlerle yapılmış olan çalışmaya göre %84,3' ü yakın akrabaları veya başka nedenlerle yılın belirli dönemlerinde Bulgaristan'a seyahat ettiklerini belirtmişlerdir(Sayar, 2011, s. 85).

2008 yılındaki çalışmaya katılan göçmen örneklemin %48,5' i sıkı ilişki, %36,8' i gevşek ilişki, %14,7' si ilişki yok cevabını vermiştir(Ulukan, 2008, s. 219). Bu çalışma 89 yılı göçmenleri üzerine olsa da araştırmamızın sonuçlarına göre ziyaret oranları ve yoğunluğunun daha düşük olduğu tespit edilebilmektedir.

Şekil 34. Örneklemin Göç Ettikleri Topraklarla Olan Bağları

“Gelecek yıllarda tekrardan Bulgaristan’a dönmeyi düşünür müsünüz?” sorusu yöneltilen örneklemin % 77’ si (n=81) hayır, %13’ ü (n=14) şartlara bağlı ve %10’ u (n=11) ihtimallere bağlı cevabını vermiştir.

Şekil 34’ e bakıldığında soydaşlarımızın %77’ si gelecek yıllarda Bulgaristan’a dönmeyi düşünmediğini açıklamıştır. Bu yüzdelik oran çoğunluğu kapsamaktadır. Araştırma çalışmamıza katılan göçmen bireylerin göç tarihleri değişken olduğundan Bulgaristan’a dönme konusundaki yaklaşımlarda da düşünsel farklılıklar ortaya çıkmıştır diyebiliriz.

“Yok oğlum dönmek ne demek anavatana geldik ya. Biz burada çok çalıştık evlerimizi yaptık. Çocuklar falan fabrikalar yerleştiler. Torunlar burda okudular hepsi atandı be evladım. Bulgarda ne var ki bitik oralar. Yine buralar iyidir. Son zamanlarda ekonomi bozuldu ama olsun geçer bu günler çocuğum(GK16)”

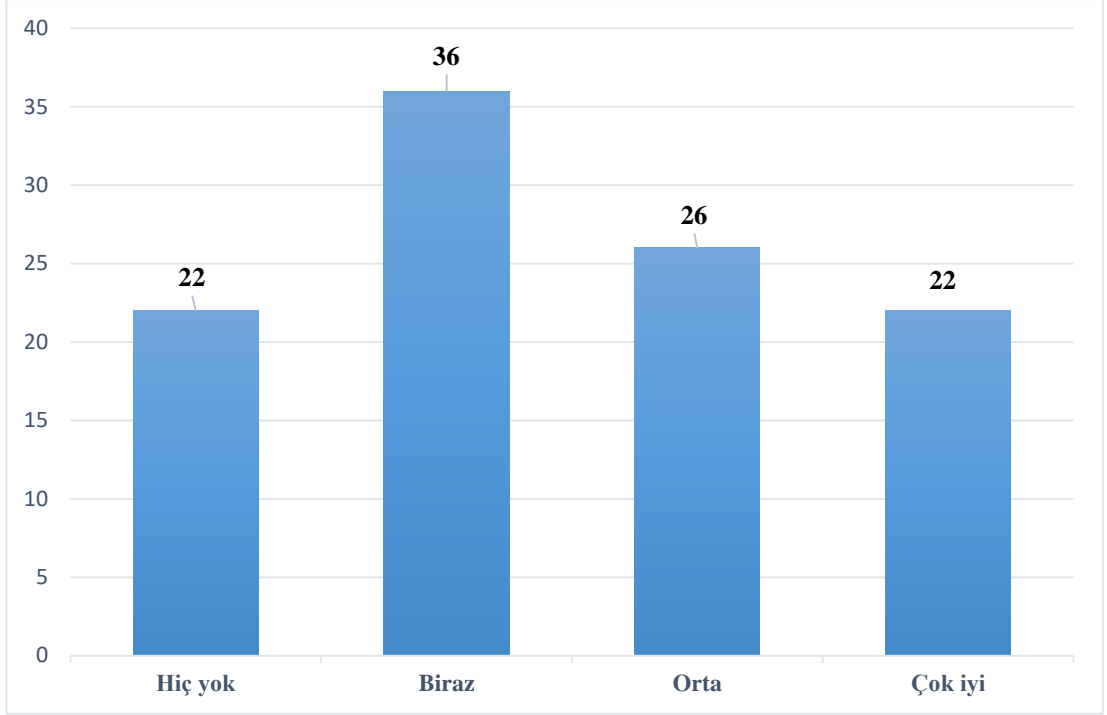
1968 – 78 yılları arasında göç edenler ile 1989 – 94 yılları arasında göç edenler arasında yaşamsal tecrübe farklılıkları soruya verilen cevaplara yansımaktadır. %13’ lük şartlara bağlı ve %10’ luk ihtimaller arasında olabilir cevabını veren göçmen bireylerin sahip olduğu çifte vatandaşlık (Avrupa Birliği vatandaşlığı) nedeniyle ileri ki yıllarda daha iyi eğitim veya ekonomik gerekçelerin yüzdelik oranlara yansması olarak yorumlanabilir.

“ Bizim yaşlar çok ilerledi beya. Ama çocuklar falan çifte vatandaş oldu belki onlar dönerlerse bize de belli olmaz. Her iki tarafa da gider geliriz. Şimdi emekli maaşları çok düşük geçim zorlaştı burda da. Evimiz olmasa geçinemeyiz valla. Dedim ya çocuklar gidelim derse onlarla giderim ama tamamen kalamam tabi(GK14)”

Benzeri bir soruya örneklemin %87,3’ ü hayır düşünmem, %6,3’ ü bazı koşullarda evet, %6,3’ ü evet düşünürüm cevabını vermişlerdir(Ulukan, 2008, s. 221). Bu çalışmadaki verilerin sonuçları da araştırmamızın sonuçlarına yakındır.

“Durumlar çok zorlaştı buralarda oğlum, ben esnaflık yapıyorum ama işler çok kötü eskisi gibi değil. Böyle devam ederse çalışmak için dönebilirim belki de kalırım oralarda(GK26)”

Farklı sonuçları olan bir diğer çalışmaya göre araştırmaya katılan örneklemin % 100’ ü geriye dönmeyi düşünmediğini belirtmiştir(Sayar, 2011, s. 96).

Şekil 35. Örneklemin Bulgarca Dilini Anlama ve Konuşma Seviyesi Dağılımı

“*Bulgarca dilini anlama ve konuşma seviyeniz nedir?*” sorusu önceki tablolarla bağlantılı olarak değerlendirilmesi gereken bir sorusudur. Şöyle ki örneklemin verdiği cevaplar Bulgaristan rejiminin asimilasyon politikasına maruz kalma süreci ile yakından ilgilidir. Bu durumu açıklığa kavuşturmak gerekirse %21’ i (n=22) hiç yok, %34’ ü (n=36) biraz, %25’ i (n=26) orta ve %21’ i (n=22) çok iyi cevabını vermiştir.

%21’ lik hiç yok, %34’ lük biraz cevabını veren göçmen bireyler ile ilgili olarak Bulgaristan’dan ülkemize göç ettikleri tarihin daha eskilere dayandığını söylemek mümkün olabilir. Todor Jivkov dönemi öncesinde de Bulgar rejiminin belirli aralıklarla dil-din ve ırkçı baskısının olduğu ve 89 yılı öncesi göçlerle ülkemize gelmiş olabilecekleri de varsayılabilir. Bulgaristan hükümeti topraklarındaki azınlıkları tanımış, ana dilleri ile eğiti almalarını kabul etmiştir. Ancak Bulgarca’nın öğrenimini de zorunlu tutmuştur(Sayar, 2011, s. 51).

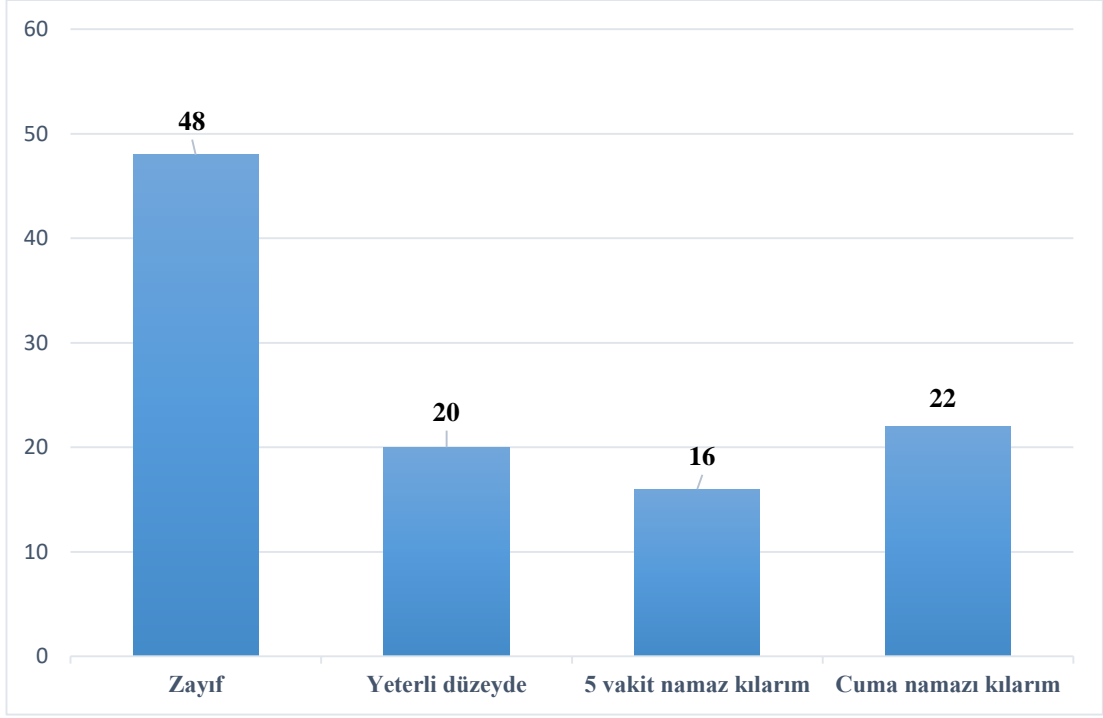
%25’ lik orta ve %21’ lik çok iyi cevabını veren göçmenlerin çoğunluğunun 89 yılı zorunlu göçüyle ülkemize gelenler olduğundan söz edebiliriz. Çünkü bu dönemde gelen soydaşlarımızın tamamına yakını asimilasyona maruz kalmış ve belirli bir süre bu baskıyla yaşamış olduklarından dolayı Bulgarca dilini anlama ve konuşma noktasında diğer göçmenlere göre daha fazla entegre olmuşlardır denilebilir. 50-51

göçüyle gelenler Bulgarca pek bilmiyorken 89 zorunlu göçüyle gelenlerin iyi seviyede Bulgarca konuşabilmekte ve yazmaktadırlar(Durmaz, 2019, s. 102).

‘‘Benim Bulgarca Türkçem kadar iyidir. Okulda Bulgarca okuduk. Rusça ve Fransızca da çok iyi bilirim ben. Buralarda pek işe yaramıyor dil bilmek(GK26)’’.

Bu veriler bir milletin maruz kaldığı asimilasyon politikalarının doğurmuş olduğu olumsuz sonuçları bize göstermektedir. Dil - din ve kültürünü kaybetmemek için göç etmeyi göze almalarının temelinde de bu haklı direnişin var olduğunu söyleyebiliriz. Yaşadıkları topraklarda baskı görmek istemeyen soydaşlarımız zorunlu olarak asimilasyon kurallarına tabi olmuşlardır diyebiliriz.

4.6. GÖÇMEN – DİN İLİŞKİSİ

Şekil 36. Örneklemin Dini İnanç Yaklaşımı

“Dini bilgi düzeyiniz ile ilgili ne söylemek istersiniz?” sorusu araştırmamızda göçmen – din ilişkisi başlığı altında ele alınmıştır. Ayrıca soydaş göçmenlerin dini inanış ve tutumlarını incelemenin yanında ebeveynlerinin dini inanç ve tutumlarını da incelemek konuya bir bütün olarak bakmamıza yardımcı olacaktır.

Örneklemin %45’ i (n=48) zayıf, %21’ i (n=22) cumaya giderim, %19’ u (n=20) yeterli düzeyde ve %15’ i (n=16) 5 vakit namazını kılarım ve cevabını vermiştir.

‘ ‘Orada yasaktı cami falan. Namazı evde gizli kılardı büyüklerimiz. Onlar iyi bilirlerdi. Dedelerinden öğrenmişler hep. Bize de pek karışan olmazdı dini konularda. Çok baskı olduğundan öğrenemedik, pek zayıf kaldı(GK21)’’.

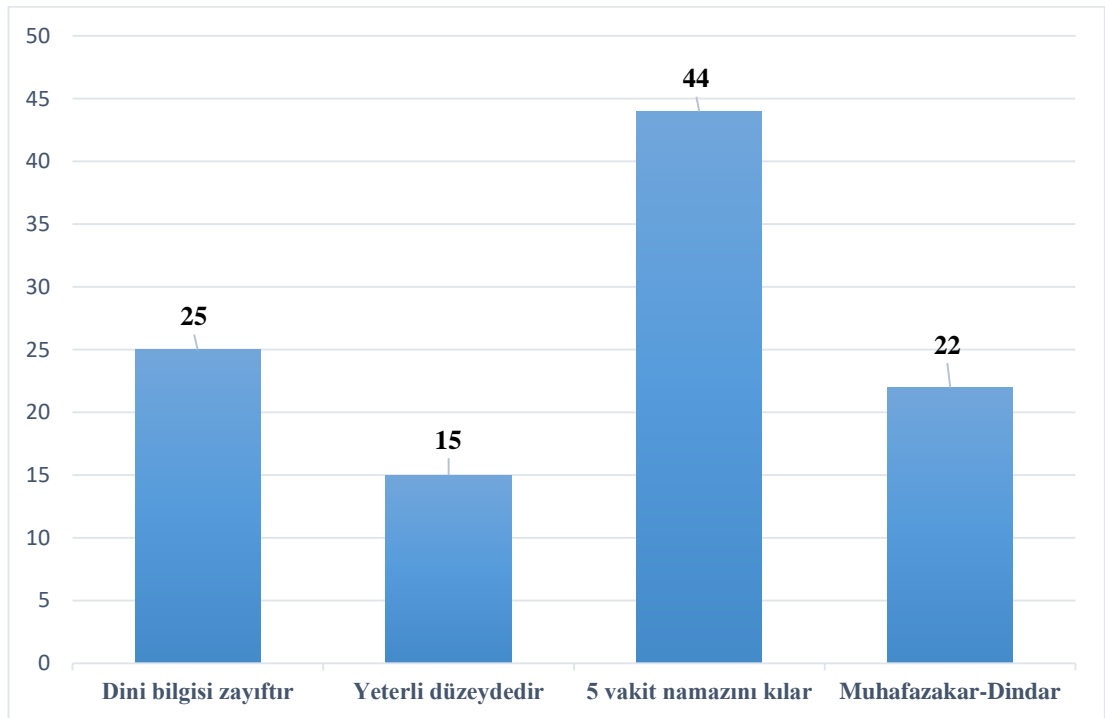
Bu veriler çerçevesinde araştırmaya katılan göçmenlerin %45’ nin dini bilgisini zayıf olarak belirtmesi asimilasyonun olumsuz sonuçlarından biridir denilebilir.

“Asimilasyonist politikalarının içeriğine bakıldığında, başta Türk azınlığın zorunlu olarak isimlerinin Bulgar isimleriyle değiştirilmesi, Türkçenin konuşulmasının, sünnet ve namaz gibi dini görevlerin yerine getirilmesinin yasaklanması ve bu yasaklara uymayanların sürgün edilmesi ve hatta öldürülmesi gibi cezalarla karşı karşıya kalması sürecini içermektedir(Çevik, 2022: 124)’’.

%19 luk yeterli düzeyde ve %15 lik 5 vakit namaz kılarım cevabını veren göçmenlerin asimilasyon politikalarına direnen veya erken dönemde göç eden bireyler olarak değerlendirebiliriz. Ayrıca Bulgaristan'da köy hocalığı yapan göçmen bireyler ve çocukları da bu kapsam içerisinde değerlendirilebilir. %21 lik cumaya giderim diyen göçmen bireyleri, ülkemizin dini inanç tutumlarının bir yansıması olarak kabul edebiliriz. Belirli bir süreç sonunda göçmen bireylerin anavatan topraklarındaki dini vecibelerin uygulanması noktasında uyum sağladıkları da varsayılabilir. Yerleşik halkın büyük çoğunluğu araştırma verilerindeki sonuçlara benzer oranda sadece Cuma namazına gitmektedirler. Zaman içerisinde soydaşlarımızda aynı dini pratikleri sergilemeye başlamıştır diyebiliriz.

‘ ‘ Orada namaz kılardık camiye de giderdik. Bize karışan olmadı. Dedem, babam falan bize öğretirdi anlatırdı dini. Köyde hocamız vardı. Buraya gelince de aynı yaşamaya devam ettik pek değişiklik olmadı benim için. İyi yeterli benim dini bilgim(GK10)’’.

Seküler ve pozitivist akımların etkisiyle günümüz gençliği dini inanç ve tutumlarında her geçen değişime uğramaktadır. Bu değişim göçmen bireylerin hayatında daha önceleri siyasi rejim yoluyla yaşanmıştır. Gelineen noktada yerleşik halk ile göçmen toplum arasındaki farklılıkların ortadan kalktığını söylemek mümkündür denilebilir.

Şekil 37. Ebeveyn(Anne) Dini İnanç Yaklaşımı

“Annenizin dindarlığı konusunda düşünceleriniz nelerdir?” sorusu yöneltilen örneklemin %41’ i (n=44) 5 vakit namazını kılar, %24’ ü (n=25) dini bilgisi zayıftır, %21’ i (n=22) muhafazakâr-dindar ve %14’ ü (n=15) yeterli düzeydedir cevabını vermiştir.

Araştırmamıza katılan göçmen bireyler, annelerinin dindarlığı konusundaki düşünceleri şekil 37’ de veriye dönüştürülmüştür. Bu verilere göre %24 ile dini bilgisi zayıftır oranı bir önceki şekil 36’ ya göre daha az çıkmıştır. %41 ile 5 vakit namazını kılar oranı ise şekil 36’ ya göre daha yüksek oranda görünmektedir. Bunun yanında %21 oranında muhafazakâr-dindar oranı ise göçmen annelerinin dindarlık noktasındaki hassasiyetini ortaya koymaktadır. Şöyle ki yaşanan göç olaylarının temelinde de bu dindarlık hassasiyeti yatmaktadır.

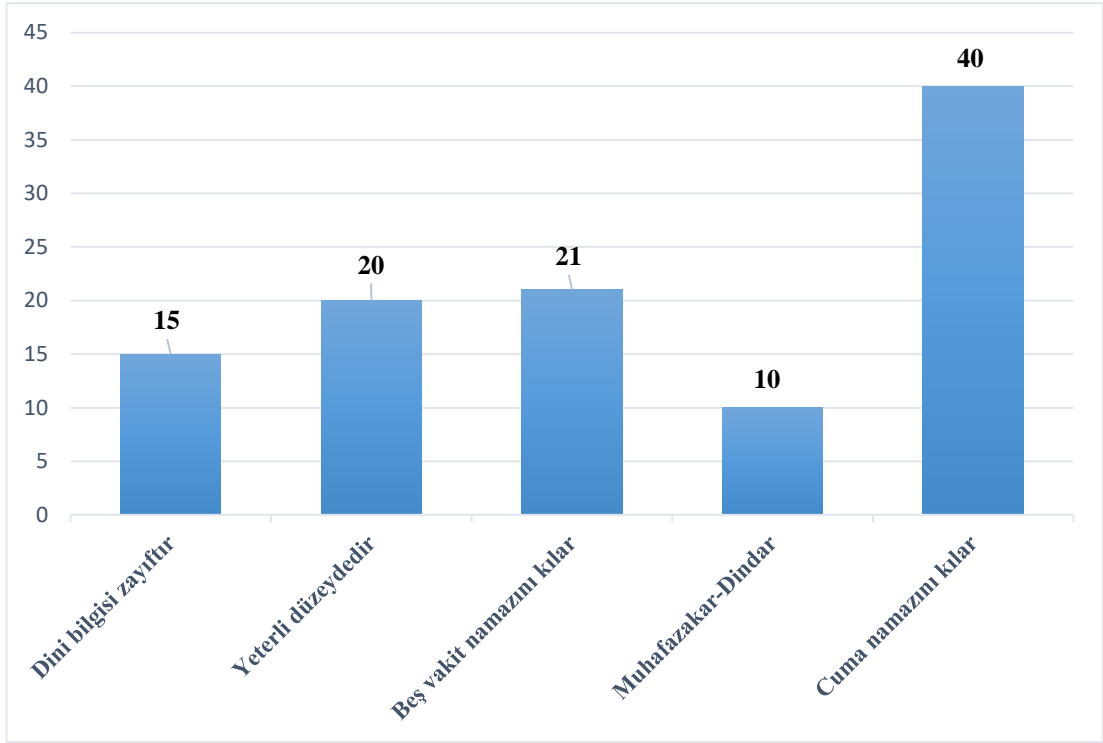
‘ Annem namazlarını hiç kaçırmazdı. Bulgarda da hep kılardı dindar kadındı. Yaşlılar hep öyleydi. Yasaklar gelince de cami yerine evlerde gizlice buluşulurdu ve teravih namazı bile kılardılar, Kur’an okurdular. Müslümanız hepimiz o yüzden geldik buralara(GK12)’.

Milli-dini inançların soydaşlarımızın yaşamının bir parçası olması ve geleceğine yön vermesi beklenen bir durumdur. Özellikle 1984 yılında Bulgar hükümetinin azınlıklara yönelik baskıcı politikaların hayata geçirilmesiyle birlikte göçmenlerimizin vazgeçilmez hassasiyetleri de gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Dolayısıyla önceleri kültürel ve dini inançlarıyla ilgili uygulamaları koruma ihtiyacı hissetmeyen Türkler, asimilasyon politikasıyla birlikte koruyucu bir tavır- davranış sergilemeye başlamışlardır.

‘ Annem hep çalışırdı pek vakti olmazdı evde durmaya. Kendine göre dine saygılı insandı ama namaz kılmazdı. Pek vakti de olmazdı yani. Yokluk çoktu rejim sıkardı o yüzden korkardı yaklaşamazdı camiye falan, dinden soğuttular bence(GK26)’.

%14 oranındaki yeterli düzeydedir oranı da bu verilerin ortalaması olarak alınabilir.

Bu veriler ışığında, göçmen bireye göre annelerinin daha dindar olduğu varsayılabilir. Göç olgusunun ortaya çıkmasında dini inanç ve tutumların etkisinin var olduğunu kabul edebiliriz

Şekil 38. Örneklemin Ebeveyn(Baba) Dini İnanç Yaklaşımı

‘‘Babanızın dindarlığı konusunda düşünceleriniz nelerdir?’’ sorusu yöneltilen örneklemin %38’ i (n=40) cuma namazını kılar, %20’ si (n=21) beş vakit namazını kılar, %19’ u (n=20) yeterli düzeydedir, %14’ ü (n=15) dini bilgisi zayıftır ve %9’ u (n=10) muhafazakâr, cevabını vermiştir.

Şekil 37 ve şekil 38’ deki verileri de göz önünde bulundurarak şekil 39’ a bakıldığında göçmen babalarının dindarlık noktasında şekil 38’ deki ebeveyn (anne) verilerine yakınlığı dikkat çekmektedir. %20’ lik beş vakit namazını kılar, %19’ luk yeterli düzeydedir ve %9’ luk muhafazakâr verileri bu düşünceyi desteklemektedir.

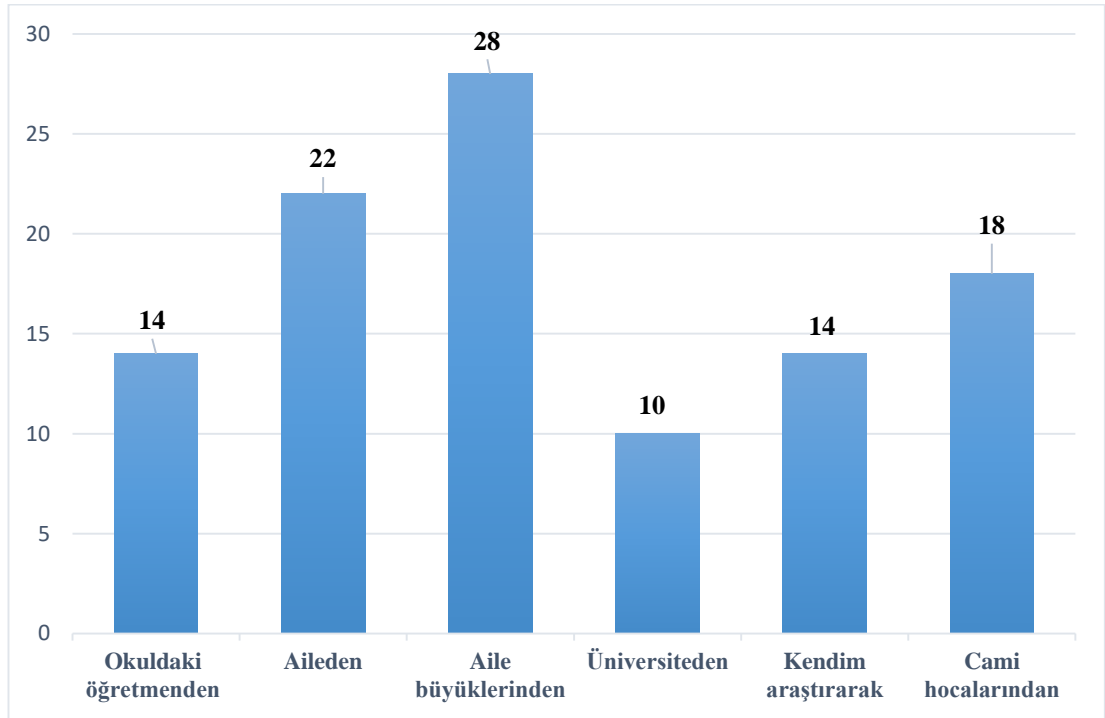
‘‘Dedem köyde hocaydı. Babama da öğretmiş bilgileri. Babam da bize anlatırdı ama onlar kadar iyi bilmiyoruz tabi. Onlar namazlarına çok dikkat ederlerdi. Yasaklardan hiç çekinmediler. Direnirlerdi. Beleneye gitti geldi babam ama dini yaşantısında değişme olmazdı Müslümanız hamd olsun(GK3)’’.

Fakat göçmen babalarının dindarlık düzeyinin anneleriyle benzerlik gösterdiğini söyleyemeyiz. %14’ lük dini bilgisi zayıftır oranı da şekil 38’ e göre daha düşük çıkmıştır. Bunun yanında göçmen bireye göre babalarının daha dindar olduğu

da kabul edilebilir. %38' lik cuma namazını kılar oranlaması bu durumu desteklemektedir denilebilir.

“Camileri kapatmaya başladı rejim. Belli başlı yerlerdeki camilere izin verdiler. Biz babamla camiye giderdik Cumaları. Sonraları babam vefat edince gitmez olduk. Tabi yasakların korkusu da vardı öyle işte(GK7)”.

Dindarlık konusundaki veriler bir bütün olarak değerlendirildiğinde soydaş göçmen ebeveynleri, göçmen bireye göre daha dindar konumlanmaktadır denilebilir. Bulgar rejiminin baskısı altında dini inanç ve tutumlarını koruma noktasında anne babaların daha fazla sorumluluk alması ve mücadele etmesi, dini inancın yaşanması noktasında etkili ve kalıcı olmuştur diye yorumlanabilir.

Şekil 39. Örneklemin Din Eğitimi Bilgi Kaynağı Dağılımı

“Din eğitimi bilgilerinizi en çok nereden öğrendiniz?” sorusu yöneltilen örneklemin %26 sı (28 kişi) aile büyüklerinden, %21 i (22 kişi) aileden, %17 si (18 kişi) cami hocalarından, %13 ü (14 kişi) okuldaki öğretmen, %13 ü (14 kişi) kendim araştırarak ve %10 u (10 kişi) üniversiteden cevabını vermiştir.

Bu verilerden hareketle göçmen bireyin din eğitimi noktasında en çok başvurduğu kaynağın %26 ile ‘aile büyükleri’ olduğu anlaşılmaktadır. “ Benim dedem

molla. Babam hafız. Babam dini nikâh kıyardı. Babam hiç okumadı ama babasından aldığı eğitimle neredeyse Kur'an-ı Türkçe'ye çevirirdi(Tunalı, 2022, s. 88)'. Aile büyükleri ve aileden alınan dini eğitimler vasıtasıyla yaşatılan dini vecibelerin göçmen bireylerdeki etkisi hala devam etmektedir.

'O zamanlar bize dedem anlatırdı öğretirdi Allah'ı kitabı. Biz hep büyüklerimizin anlattıklarından öğrendik dini. Bazı köylerde hocalar falan varmış ama bizim orada yoktu. Büyüklerimizden göre göre öğrendik işte(GK10)''.

İkinci sırada ise %21 ile 'aile' gelmektedir. Bu durum göçmen bireylerin Bulgar rejimi tarafından dini inançların yasaklanması nedeniyle bu yöndeki eğitimlerini zorunlu olarak evde aile ve aile büyüklerinden aldığını söyleyebiliriz. "İsimler değiştirilmeye başladığı ilk zamanlar namazlarımı eve kılıyordum ama saklı olarak. Abimde Cuma namazına giderdi. Sonra abimi Belene'ye götürdüler(Tunalı, 2022, s. 88)''.

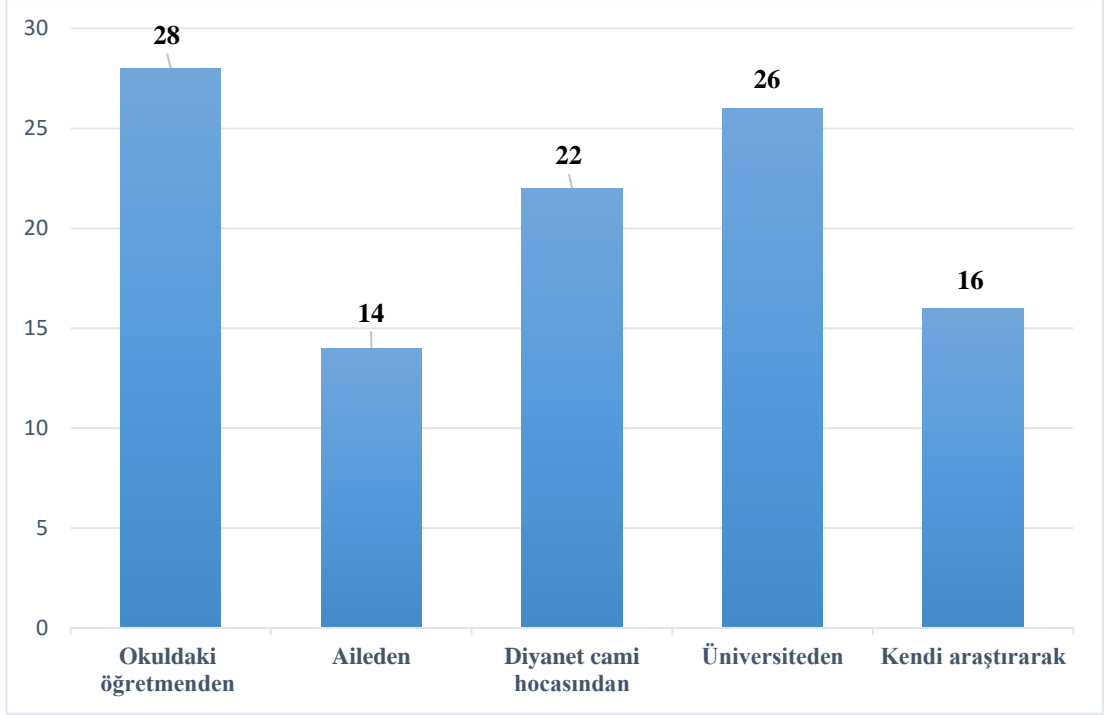
Bu ifadeler daha çok 89 yılı göçmenlerinin yaşadığı dini baskılar dönemini anlatmaktadır.

%17 lik kesimin cami hocalarından aldığını belirtmesi göç öncesi köy hocalarından ve göç sonrası ülkemizdeki diyanet cami imamlarından olduğu kabul edilebilir. Göç öncesi özellikle dini inanç noktasındaki baskılardan dolayı kendi imkânlarıyla dini inançlarını öğrenmeye çalışanların oranı da %13 olarak karşımıza çıkmaktadır. "Orada pek yaşayamıyorduk yani korka korka yaşadık(Tunalı, 2022, s. 89)''.

Bunun yanında eğitim kurumlarında verilen din dersleri aracılığıyla öğrenenlerin oranı %13 okuldaki öğretmenden ve % 10 üniversiteden verileriyle anlaşılmaktadır. Bu oranlar dini eğitimlerin devlet eliyle verilmesini isteyen göçmenlerin yaklaşımının yansıması olarak yorumlanabilir.

'Köyümüzde hoca vardı cami vardı. Önceleri herkes camiye giderdi sorardı hocaya. Sonra Rejim dini yasak etti. Hocaları falan götürdü. Ama biz yine de gizliden namaz kılardık sonra hocayı salmışlar ama hep kontrol ettiler rahat bırakmadılar(GK16)''.

Göçmen bireylerin hayatında var olan göç olgusu, dini inançların öğrenimi noktasında da etkisini göstermiştir. Yerleşik toplumlara göre göçmen toplumlarında dini inançların öğrenimi aile, aile büyükleri veya kendi imkânlarıyla öğrenildiği bunun yanında devlet tarafından da dini eğitim verilmesinin istendiği elimizdeki verilerden anlaşılmaktadır.

Şekil 40. Örneklem Çocuklarının Din Eğitimi- Kaynak İlişki Dağılımı

“Çocuklarınızın din eğitimi bilgilerinizi öncelikli olarak nereden öğrenmelerini istersiniz?” sorusuna örneklemin %26’ sı (28 kişi) okuldaki öğretmenden, %25’ i (n=26) üniversiteden, %21’ i (n=22) diyanet cami hocasından, %15’ i (n=16) kendi araştırarak öğreysin ve %13’ ü (n=14) aileden cevabını vermiştir.

Göçmen bireylerin dini inançların öğrenimi noktasında çocuklarına rehberlik etmesini istediği kaynaklara göre %26’ lık okuldaki öğretmenden oranı başı çekmektedir. Bu oranı %25’ lik üniversite cevabı takip etmektedir. Bu noktadan hareketle göçmen bireye göre din eğitiminin devlet eliyle okullarda verilmesi istenmektedir. Bu oranların ardından %21’ lik diyanet cami hocası ve %15’ lik kendi araştırarak öğreysin cevapları gelmektedir.

“Bulgarda devletin hocası diye bir şey yoktu. Orada hoca dedelerimiz büyüklerimizdi. Hele de komünist dönemde din diye bir şeye izin yoktu. Ama burada devletin din kurumu var çok iyi bence. Daha iyi olabilir siyasete bulaşmasa.. Yine de güvenecek başka yer yok. Herkes hoca olursa her kafadan ses çıkar o zaman komünistleri bile ararız oğlum(GK15)”.

%15’ lik kendi araştırarak öğreysin frekansına göre kendi araştırarak öğrenmesini isteyen göçmen bireyler, çocuklarının din-vicdan ilişkisiyle ve kendi iradeleriyle ulaşmalarını istemektedir diye yorumlanabilir. “Günlük yaşamın içerisinde dini

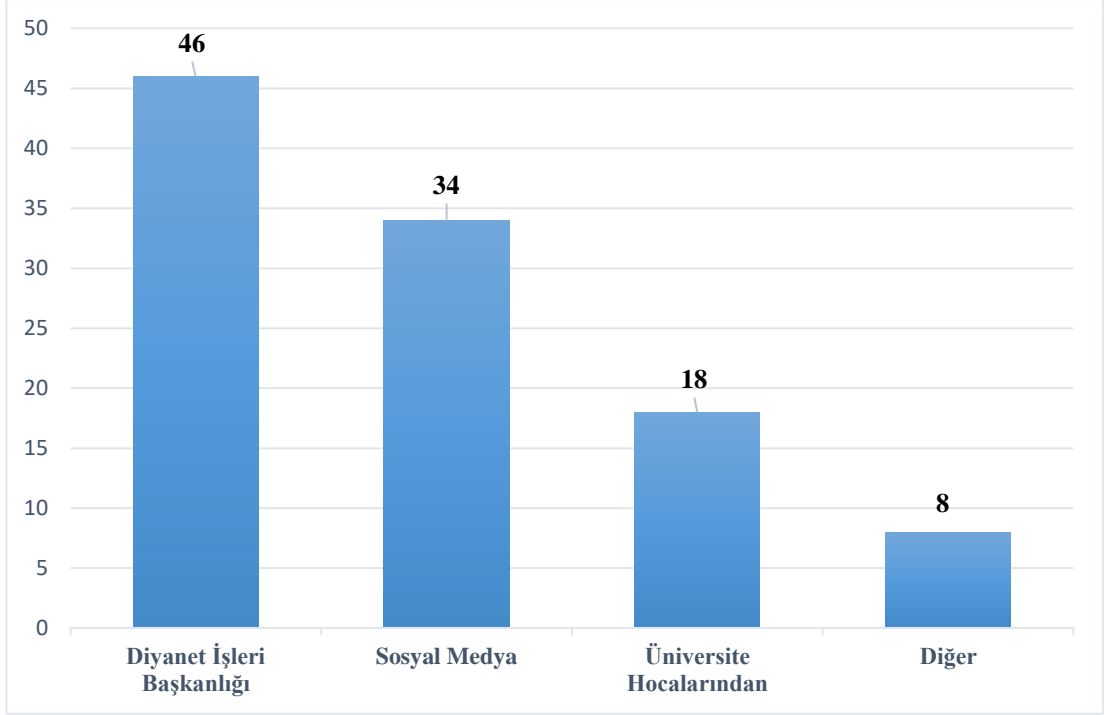
faaliyetlerin yasaklanmasından rahatsız olan soydaşlarımız, okulda dini eğitim verilmemesinden rahatsız olmadıklarını belirtmişlerdir(Durmaz, 2019, s. 177)''.

''Din eğitimi kişinin isteğine bağlı çocuğum. Allah kuluna akıl vermiş kendi arasın bulsun diye. Şimdi çocuğu yönlendirmek yanlış bence. Artık teknoloji ilerledi. Eskiden sorardık hocalara. Şimdi elinde telefon bilgisayar var. Yaz oraya hemen cevap veriyor(GK23)''.

%21 lik Diyanet cami hocasından öğrenmesini isteyenlerin yine devlet - din görevlilerini belirtmesi, dini bilgilerin devletin resmi kanallarıyla yapılmasını istemesi olarak yorumlanabilir. Bulgaristan topraklarında yaşarken özellikle köy-kasaba gibi kırsal bölgelerde dini inanç eğitim ve bilgileri caminin hocası tarafından verilirdi. Bulgar hükümetinin dini-kültürel yasakları sonrası evlerde gizlice aile büyükleri tarafından vermeye başlanmıştır. Ülkemizde baskı ve yasakların olmaması eski beklentileri yeniden doğurmuştur diye yorumlanabilir.

'' Bulgarda devlet önceleri Türk okullarında din dersine karışmazdı. Sonraları hem dilimize hem de dinimize karıştılar. Biz okulda teorik din bilgileri aldık. Okullarda verilmesi daha doğru bence. Ama doğru şekilde verilmeli. Türkiye de tek bir elden yürütülmeli din eğitimi. Yoksa dindar gençlerin illegal örgütlere katıldığını görüyoruz. Doru dini bilgi verilse terörist olur mu gençler?(GK12)''.

Göçmen bireylerin çocuklarının din eğitimi noktasındaki düşünsel yaklaşımlarda en dikkat çekici nokta, devletin resmi kurumlarına duyulan güvendir diyebiliriz. Göç olayını yaşamaları ve bu süreçte yanlarında gördükleri devlet gücü ve yardımını, dini eğitimleri de dâhil hayatlarının her alanında hissetmek istemeleri olarak yorumlanabilir.

Şekil 41. Örneklemin Dini Sorular – Kaynak İlişkisi Dağılımı

“Din ile ilgili sorularınızı sorma noktasında ilk olarak nereye başvurursunuz?” sorusu yöneltilen örneklemin %43’ ü (n=46) Diyanet İşleri Başkanlığı, %32’ si (n=34) sosyal medya, %17’ si (n=18) üniversite hocalarından ve %8’ i (n=8) diğer cevabını vermiştir.

Şekil 41’ e bakıldığında göçmen bireyin dini sorular noktasında en fazla güven duyduğu kaynak devlet kurumu olan %43 ile Diyanet İşleri Başkanlığı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu veri bir önceki şekil 40’ ta verilen cevapları desteklemektedir diyebiliriz. Bu bağlamda dini vecibelerin yerine getirilmesi ile ilgili hususlarda cami-kurum ilişkisine verilen önem ortaya çıkmaktadır. Göçmenlerin yaşadığı asimilasyon olgusu, devletin özel alanlarda yetkili tek mercii olarak yer almasını tercih etmelerine neden olmuştur. Bu nedenle devletin kurumu olan Diyanet İşleri Başkanlığı frekansının yüksek olması anlaşılabilir bir durumdur.

“Oğlum cami var işte devletin camisi hoca da devletin hocası. Tabi Hocaya soracaksın devlet onu görevlendirmiş bu işler için. Diyanet bunun için var. Kafa karıştırmaya gerek yok(GK19)’’.

Günümüz şartlarında gelişen teknolojinin hayatımızın her alanına girmesinin etkisi göçmen bireylerde de gözlenmektedir diyebiliriz. %32’ lik sosyal medyadan öğrenilmesi cevabı bu duruma bir örnektir. Buna ek olarak sosyal medyadan dini

bilgilerin öğrenilmesini isteyen örneklemin yaklaşımı bir önceki şekil 40' ta yer alan kendi araştırarak öğrensin cevabıyla benzerlik göstermektedir denilebilir. Sosyalist rejim sürecinde öğrencilik yıllarını yaşayan göçmenlerin genelinde dini inançlara yaklaşımın daha çekimsiz olduğu görülmektedir. Bu nedenle kişi veya kurumlardan daha çok bilimsel araştırmalar üzerinden inançların yaşanması fikrini benimsedikleri söylenebilir.

‘‘Kimseye sormuyorum. Biraz büyüklerden öğrendik biraz da internete bakarım yeter benim için. Fazla radikal olmaya gerek yok. Takıntı olur sonra. Göçmenler dini inançları için yeterince çektiler zaten boşver(GK18)’’.

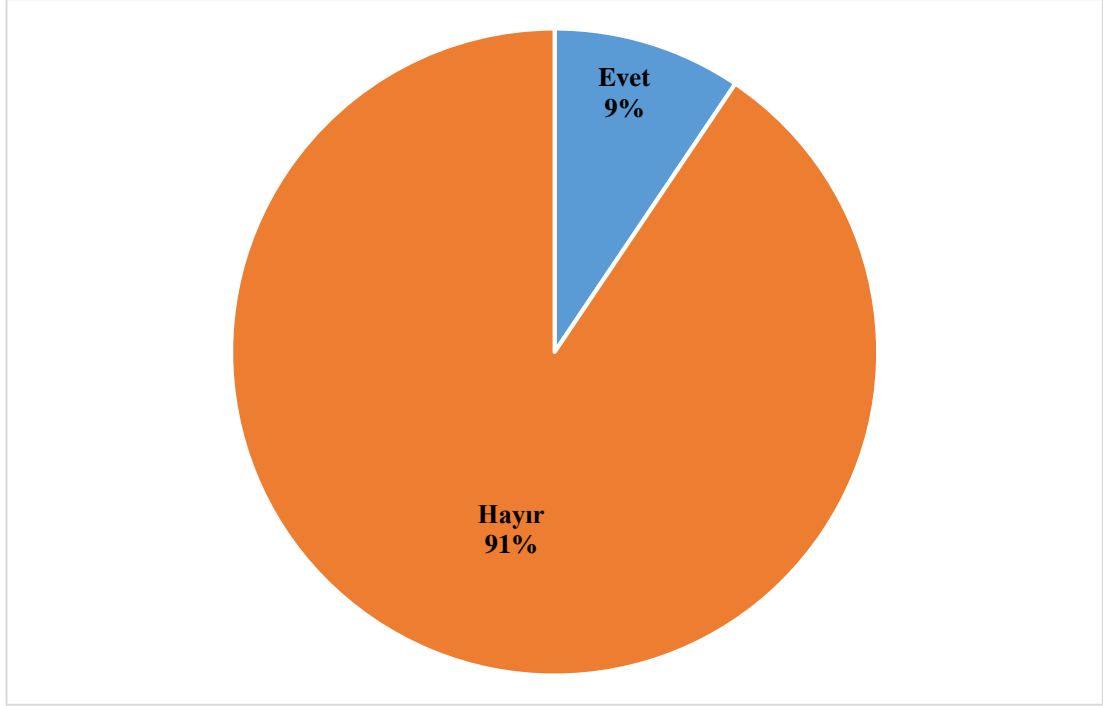
%17' lik üniversite hocalarından öğrenilmesini isteyen örneklem ise devlet kurumu vasıtasıyla bu eğitimin verilmesini tercih etmektedir diyebiliriz. Bulgaristan'da özellikle sosyalist rejim döneminde verilen kaliteli eğitim göçmenlerin sosyal hayatına birçok olumlu etki bırakmıştır. Ancak sosyalist dönemde din eğitimi okullarda yasak olduğundan yaşanan mağduriyetin ülkemiz topraklarında okullarda tek elden giderilmesi istenmiştir denilebilir.

‘‘Allah biliyor bizim inancımız boşver girme o konulara. Sonra yanlış anlaşılıyor Zaten hala göçmen yabancı gözüyle bakılıyor burada biz boşver çocuğum(GK24)’’.

%8' lik diğer seçeneği ise farklı dini kurumlar dini inanç noktasında veya çeşitli sebeplerden dolayı fikrini açıklamak istemeyen örneklem olarak değerlendirilebilir.

Araştırmamıza katılan göçmen bireyler, dini eğitimin verilmesi veya dini kaynak olarak başvurulması noktasında benzer yaklaşımlar sergilemiştir diyebiliriz. Özellikle devlet-kamu iradesini ön planda tutmak istemeleri yaşanmışlık ile ilgili bir durum olarak açıklanabilir. Bir sonraki şekil 42' de bu durum daha anlaşılır olacaktır diyebiliriz.

Göçmenlerin din eğitimi ile ilgili soruya verilen cevaplarına bir bütün olarak bakıldığında %60' nın devlet kurumlarının vereceği dini eğitimi daha çok benimsedikleri ya da kabul ettikleri varsayılabilir.

Şekil 42. Örneklemin Dini İnanç – Cemaat – Tarikat İlişkisi Dağılımı

“Sizin düşünce dünyanıza göre dini inanç ve ibadetlerimizi daha iyi yaşayabilmek için herhangi bir vakıf, cemaat veya tarikata girme gerekir mi?” sorusuna örneklemin %91’ i (n=96) hayır, %9’ u (n=10) evet yanıtını vermiştir.

Soydaşlarımızın dini inançların eğitimi veya öğrenimi noktasında kaynak olarak gördükleri kurum veya kuruluşların devlet kurumları olduğu şekil 40 ve 41’ deki verilerden anlaşılmaktadır denilebilir. Bu durumu daha anlaşılır kılmak amacıyla şekil 42’ deki soruya verilen cevaplar durumu özetlemektedir denilebilir. Soydaş göçmenlerimizin dini inanç ve ibadetleri daha iyi yaşama noktasında cemaat veya tarikatlara karşı olumsuz yaklaşımı daha önceki şekil 41’ deki verileriyle örtüşmektedir denilebilir. Çünkü göçmen bireyler dini eğitimin devlet kurumları vasıtasıyla verilmesini ya da bireyin kendi araştırmasıyla öğrenmesini tercih etmektedirler. Bu nedenle resmi olmayan dini kurumların diğer ifadeyle cemaat ya da tarikatların dini inançların daha iyi yaşanması noktasında herhangi bir katkı veya etkilerinin olmadığı düşüncesine hâkim olduklarını söyleyebiliriz.

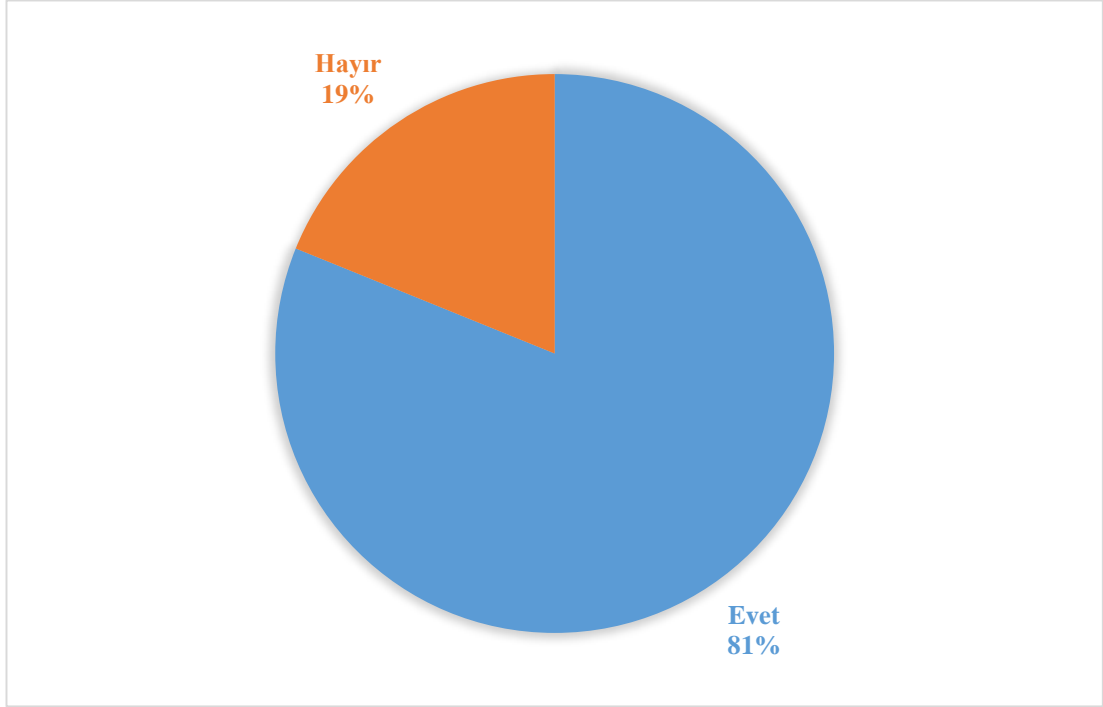
“Cemaat nedir oğlum cami cemaati var ya! Başka da bir şeye gerek yok ne gereği var? Tarikat falan bilmeyiz biz. Bulgarda duymadık görmedik böyle şeyleri. Burda görüyoruz çok şaşırдық açıkçası. Farklı din gibi bir şey tarikatlar. Bölüyor halkı ayırıştırıyor bence. Camide hoca var cami var git yap ibadetini. Neyine yetmiyor yani(GK25)”.

Bu değerlendirmeyi %91' lik hayır cevabı desteklemektedir denilebilir.

‘‘Yeni nesil gmenlerin bir kısmı dini vecibelerde daha rahat davranırken diğer kısmı ise dini vecibeler noktasında hassas olduğunu belirtmektedir. Yeni nesil gmenlerden kendini muhafazakar olarak tanımlayanlar dini bilgileri aslına uygun şekilde kitabi(yazılı) bilgilerden özellikle Diyanet İşleri Başkanlığı veya Milli Eğitim Bakanlığı yoluyla öğrendikleri görülmektedir(Algül, 2019, s. 9)’’.

şekil 36 ile şekil 42 arasındaki veriler çerçevesinde soydaş gmenler ve din ilişkisi ve yaklaşımlarını sorularla tespit etme ve yorumlamaya zen gösterilmiştir. G yaşamış bir toplumun yaşadığı gce neden olan etkenlerden birisi de din olgusu olduğu gerçeği elimizdeki verilerden anlaşılmaktadır. Bu durum göçü sonrası dini etkileşim ve değişim başlığı altında daha detaylı şekilde incelenmiş ve yorumlanmıştır.

4.7. GÖÇ SONRASI DİNİ ETKİLEŞİM VE DEĞİŞİMLER

Tablo 43. Göç Öncesi ve Göç Sonrası Dini Yaşantılar Arasındaki Farkların Dağılımı

“Bulgaristan göçmeni olarak göç etmeden önceki dini yaşantınız ile göç ettikten sonra Türkiye’deki dini yaşantınız arasında farklar var mıdır?” sorusuna örneklemin %81’ i (n=86) evet, %19’ u (n=20) hayır cevabını vermiştir.

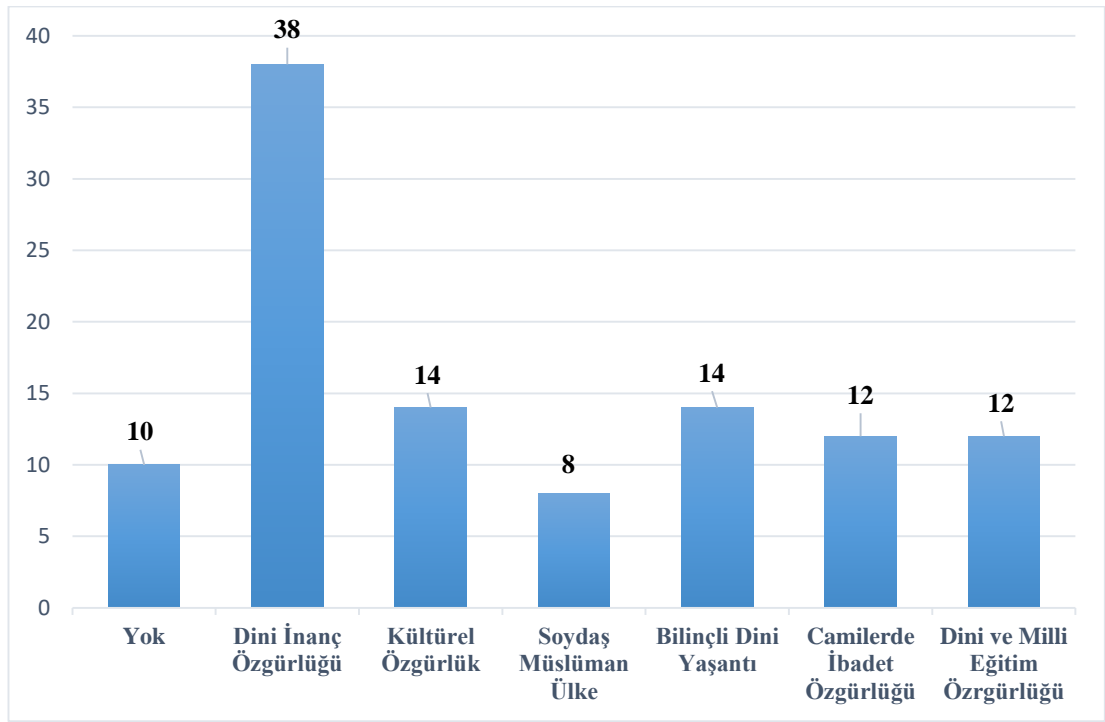
1944 yılından itibaren 1994 yılına kadar geçen süre içerisinde Bulgaristan Komünist rejimi dini inançlar konusundaki tutumu nedeniyle sınırları içerisinde yaşayan azınlık Müslüman Türklere karşı yaklaşımı dışlayıcı ve baskı üzerine olmuştur. Bu yaklaşımın temelinde Türklerin Müslüman olması yatmaktadır. Diğer bir ifadeyle dini inançlarından dolayı dışlanmışlardır diyebiliriz. Bunun yanında dilleri ve kültürleri de rejim için sorun olarak kabul edilmiştir. Bu nedenlerden dolayı ülkemize yaşanan göçlerin belirleyeni dini inançlar olmuştur denilebilir.

“Olmaz mı çocuğum biz niye geldik buralara? Kurulu düzenimiz vardı, evimiz arabamız tarlamız vardı. Ama bizim dinimizi yasakladılar, Türkçeyi yasakladılar. Gavur isimleri koydular bize. Biz Müslümanız dedik durmadık geldik. Niye geldik daha rahat yaşamak için özgür olmak için. Burada dini yönden olsun kültür yönünden olsun daha iyi oldu bence. Ama şimdi ki gençler beğenmiyorlar(GK22)”.

Göç öncesi ve sonrası göçmen bireyin dini inanç ve tutumları arasındaki farkların olup olmadığını, varsa olumlu ve olumsuz farkların neler olduğunu tespit etmek amacıyla yöneltilen soruya %81’ i evet cevabını vermiştir.

“Biz orada camiye giderdik, namaz kılardık yavrum burda da aynı yani değişen bir şey olmadı. Biz orda bayramlarda pişi yapar dağıtırdık. Kandillerde falan da herkes birbirine pişi verirdi hediye verirdi. Şimdi buraya geldik ilk zamanlar pişi falan dağıttık ama burdaki Türkler bizlere soğuk durdular yani. Sonra bizde dağıtmaz olduk. O yönden Bulgarda daha iyiydi bizce(GK11)”.

Şekil 44 ve 45’ te olumlu ve olumsuz farkların neler olduğu üzerine değerlendirme yapılarak yorumlanmıştır.

Şekil 44. Göç Sonrası Dini Yaşantılardaki Olumlu Farkların Dağılımı

“Eğer varsa olumlu farklar nelerdir?” sorusuna örneklemin %35 i (38 kişi) dini inanç özgürlüğü, %13’ ü (n=14) kültürel özgürlük, %13’ ü (n=14) bilinçli dini yaşantı, %11’ i (n=12) camilerde ibadet özgürlüğü, %11’ i (n=12) dini ve milli eğitim özgürlüğü, %9’ u (n=10) yok ve %8’ i (n=7) soydaş Müslüman ülke ve cevabını vermiştir.

Örneklemin vermiş olduğu cevaplara bakıldığında %35’ lik dini inanç özgürlüğü oranı en fazla frekans olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu veri göçmen

bireylerin Bulgaristan topraklarında yaşamış oldukları baskının dışa yansımaları olarak kabul edilebilir. Aynı zamanda göçün yaşanmasına neden olan etkenlerin başında gelmektedir denilebilir. ‘‘Sen devlet memurusun camiye gidemezsin’ derlerdi. Oradaki komünist partisi gitmeyeceksiniz derdi. Böyle bir kısıtlama getirdi. Giden de oldu ama kaçak. Onlar görmeden. Görseler ya seni görevinden bir alt kademeye geçirirler ya da kovarlar. İzmir’e gelince gitmeye başladık(Tunalı, 2022: 89)’’.

%13’ lük bilinçli dini yaşantı oranı ise göç sonrası ülkemiz topraklarındaki özgürlük ve nitelikli dini eğitim imkânlarının soydaşlarımız üzerindeki etkisi olarak yorumlanabilir.

‘‘Şimdi orada da namaz kılardık tabi, büyüklerimizden gördüğümüz kadarıyla... Ama burada her şey serbest hocalara falan soruyoruz. Orada soramazdın. Türkiye de dini bilgilere daha kolay ulaştık. Diyanet var bide. Ara sor hemen detaylı anlatır sana. O yüzden burda daha bilinç var bence(GK21)’’.

Yine %13’ lük kültürel özgürlük oranı ise yine rejim döneminde Türkçe isimlerin yasaklanması, düğün ve cemiyetlerin örf adetlere göre yapılamamasından kaynaklı olarak anavatan topraklarındaki özgürlüğü ifade etmektedir diyebiliriz. ‘‘Nasıldı... Mesela biz sokakta yürürken Türkçe konuşmamız yasaktı... Arkamızdan gelen kişi kim bilmiyoruz... Belki sivil polis... Niye Türkçe konuşuyorsun... Pet leva ceza... İşten ayırdık... Çıkardılar bizi işten... Tabi biz boş dolaşmaya başladık(Yorulmaz, 2012: 42)’’.

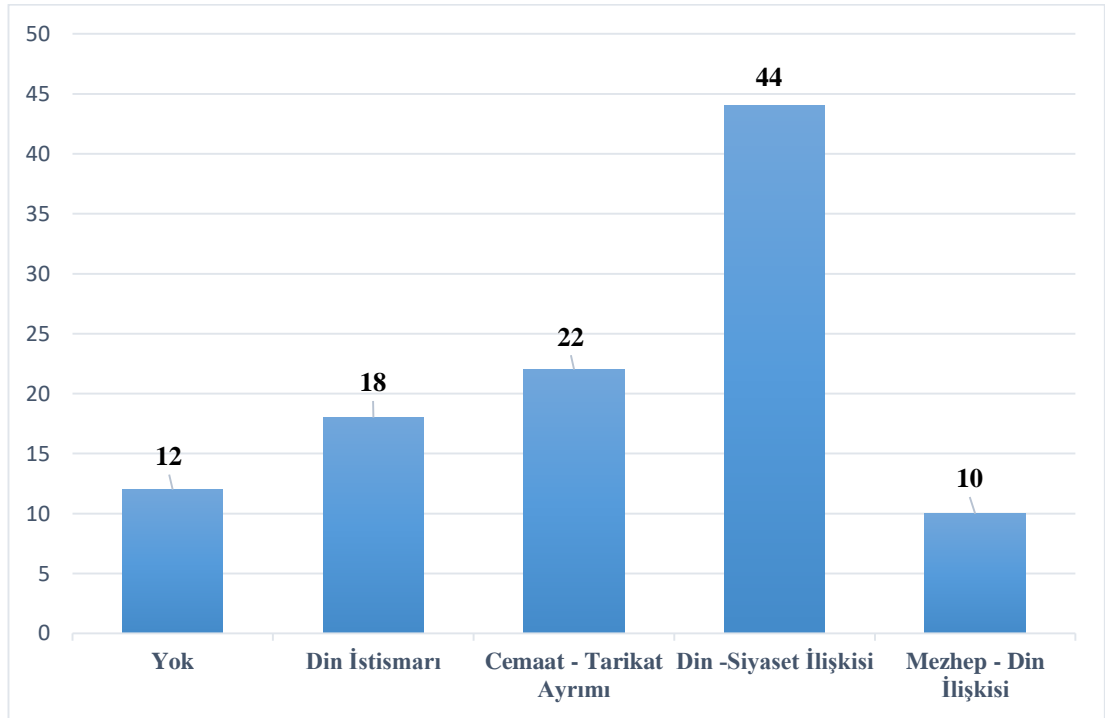
Bu veriler bağlamında %11’ lik camilerde ibadet özgürlüğü ile %11’ lik dini ve milli eğitim özgürlüğü de yaşanan baskı ve zulümlerin göç sonrası ülkemiz topraklarında son bulmasına anlamına gelmektedir yorumu yapılabilir. ‘‘Camilerin önünde Bulgar polislerinin nöbet tuttuğunu belirten göçmenler, Türkiye’ye gelince dini anlamda herhangi bir uyum sorunu yaşamadan adapte olduklarını belirterek ibadetlerini daha hevesle yapmaya başladıklarını ifade etmişlerdir(Borlat, 2019, s. 138)’’.

‘‘Biz 89 dan sonra geldik kızanım. Çok zulüm ettiler bize Müslümanız diye. Camileri yasakladılar bi kaç tane cami kalmıştı tabi. O camilerde de azıcık şeyler anlatılırdı. Cenazeleri de onların kurallarına göre defnederdik. Ama gizli gizli kendi inancımıza göre defnettiğimizde oldu. Şikâyet ettiler öyle yapanları hem Türk memurlar şikâyet etti, Rejim çok sıkı tutardı yani. Okullarda bile Türkçe yoktu zaten. İyice Bulgara çevirmek istediler. Direnen oldu tabi ama yetmedi. Sınır dışı ettiler özellikle direnenleri ya da Belene de kaldı onlar yavrum(GK22)’’.

Tüm bu olumlu değişim ve etkileşimin aidiyet bağlamındaki yansıması ise %8’ lik soydaş Müslüman ülke olarak ayrı bir frekans aralığında karşımıza çıkmış

olmasıdır. %9' luk olumlu fark yok oranı ise çocuk yaşta ülkemize göç eden veya bazı bölgelerde sorun yaşamayan göçmenleri kapsamaktadır denilebilir. “Bulgaristan’da dini ritüellerini rahatlıkla yapabildiğini, köyündeki camide dedemlerle beraber namaz kılmaya gittiğini ifade eden soydaşlarımızda olmuştur(Tunalı, 2022, s. 89)’’.

“Bizim oralarda Kırçali deki gibi yasaklar pek olmadı kızanım. Bizim köyün cami açıldı. Namaz kılardı insanlar ama arada kontrol edilirdi tabi. Biz 70 te geldik sonrasında Kırçali de baya olaylar olmuş, insanları tutuklamışlar falan ama biz yaşamadık yani(GK5)’’.

Şekil 45. Göç Sonrası Dini Yaşantılardaki Olumsuz Farkların Dağılımı

“Eğer varsa olumsuz farklar nelerdir?” sorusuna örneklemin %42’ si (n=44) din-siyaset ilişkisi, %21’ i (n=11) cemaat-tarikat ayrımı, %17’ si (n=18) din istismarı, %11’ i (n=12) yok ve %9’ u (n=7) mezhep-din ilişkisi cevabını vermiştir.

Örneklemin göç sonrası dini yaşantılarında yaşamış olduğu olumsuz farkların neler olduğu konusunda verilen cevaplara bakıldığında %42’ lik din-siyaset ilişkisi oranı başı çekmektedir. Göçmen bireylerin din-dil ve kültür faktörlerine bağlı olarak yaşamış oldukları göç olayından dolayı ‘din’ olgusuna ayrı bir önem verdikleri varsayılabilir. Bu nedenle göç sonrası yaşantılarındaki olumsuz duruma örnek olarak din-siyaset ilişkisini örneklendirmiş olmaları anlaşılır bir durum olarak

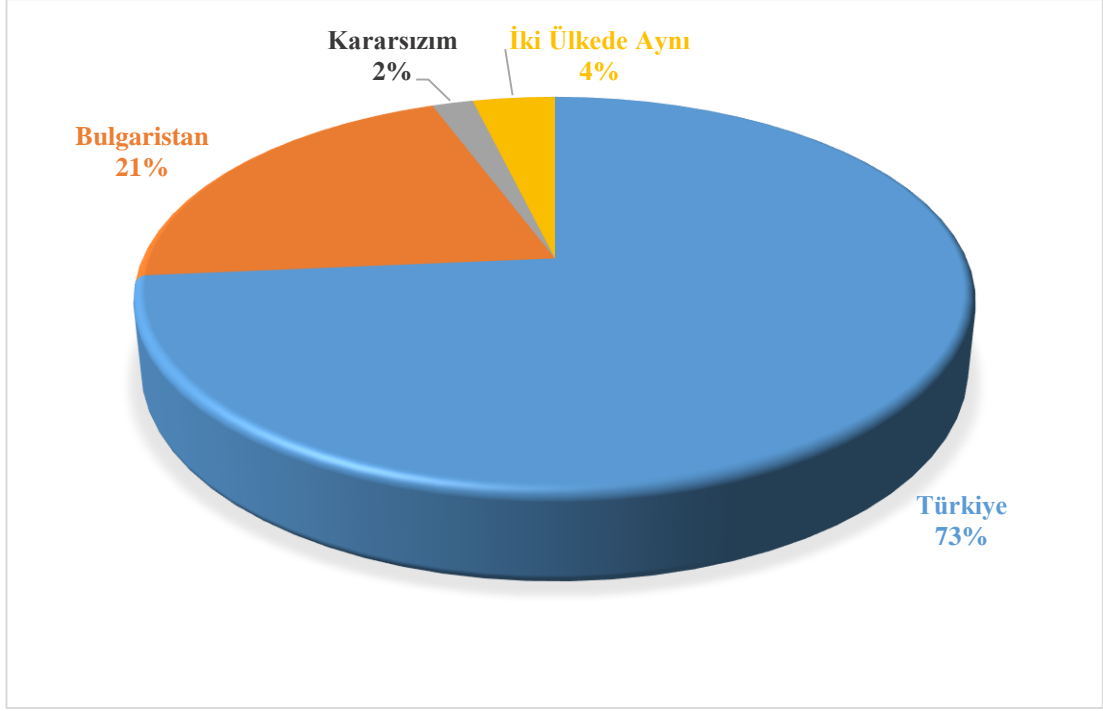
yorumlanabilir. Yine göç sonrası ülkemiz topraklarında karşılaştıkları olumsuz duruma örnek olarak %21' lik cemaat-tarikat ayrımı oranı gelmektedir.

‘‘Valla ben namaz kılarım camiye cumaya giderim işte. Ama burdaki bazı kesimler var bize gavur gözüyle bakıyor! Tarikat falan katılmazsan yanarsın cehennemde diyorlar(gülüyor). Hiç böyle şeylere inanmam nedir bu oğlum? Böyle din mi olur? Neymiş erkeğin sakalı olmazsa olmazmış! Neymiş sarık cübbe giyinmek lazım falan.. Biz din adamı değiliz ki. Komünistte sakalı yasak etmişti. Herkes kendine göre bir kural getiriyor. Din Allah’la kul arasındadır. Bulgarda dilimizi dinimizi savunduk biz, kimse bize dini anlatmasın. Kolay tabi burda öyle anlatmak falan. Devletimiz dini anlatacak hoca vermiş, yüzlerce camiler var şükür. Ayrıştırıyor bu tarikatçılar insanları, dinde öyle bir şey falan yok(GK11)’’.

Dini inançlarının sorgulanması veya farklı yorumlanması noktasında soydaşlarımızın olumsuz dini tecrübe diğer ifadeyle dini yaşantılara örnek olarak cemaat-tarikat ayrımını belirtmeleri, birleştirici güç olan dini inançlara verilen zarar olarak görülmesi varsayılabilir. Çünkü Bulgaristan göçmenlerini Bulgar rejimine karşı birleştiren, bir arada tutan faktörlerin başında aynı dine olan İslam inanç unsuru gelmektedir.

‘‘Komünistler orada dini inancımızı yaşamamızı kısıtlamışlardı. Birkaç cami kalmıştı merkez yerlerde kontrol altında. Orada siyasetle din olmazdı. Burda hepsi karıştı kızanım. Nasıl desem siyasiler falan her şeyi dinle anlatmaya yapmaya çalışıyor. Böyle iş olmaz yani. Atatürk gibi açık sözlü olsunlar, din ile siyaset yamasınlar, yenilikler yapılsın ama dini inançları alet etmeden yapılsın. Bulgarda yaşamadık bu kadar karışık yönetimi...(GK25)’’.

Ayrıca %17' lik din istismarı oranının ayrı bir frekans aralığı olarak karşımıza çıkması, göçmenlerin yaşamsal alanda dini inançlara karşı olan korumacı ve hassas yaklaşımları olarak yorumlanabilir. Aynı dine mensup olan bireylerdeki fikir ayrılıklarının ülkemiz içerisinde yayılım göstermesi, Rejim mağduru göçmen toplum tarafından olumsuz olarak kabul edilebilir. %9' luk mezhep-din ilişkisi oranı da bu durumu daha anlaşılır kılmaktadır diyebiliriz. %11' lik yok oranı ise dini inançlar konusunda fikrini beyan etmeyen veya dini inançlar ve tutumlar noktasında mesafeli yaşayan göçmen bireylerin yansıması olarak kabul edilebilir.

Şekil 46. Göçmenlerin Dini İnançlar ve Fikir Özgürlüğü Bakımından Yaklaşım Dağılımları

“2023 yılı itibariyle dini inançlara saygı ve fikir özgürlüğü bakımından bir karşılaştırma yapılması istense tercihiniz Türkiye mi Bulgaristan mı olurdu?” sorusuna örneklemin %73’ ü (n=78) Türkiye, %21’ i (n=22) Bulgaristan, %4’ ü (n=4) iki ülkede aynı %2’ si (n=2) kararsızım ve cevabını vermiştir.

Dini inançların özgürlüğü bağlamında örnekleme yöneltilen tercih sorusuna %73’ ü Türkiye cevabını vermiştir.

“Rejimde fikir özgürlüğü falan bilinmezdi kızanım. Ne fikri ne düşüncesi! Sorgusuz alıp götürürlerdi direnenleri bizim zamanımızda... Dini inanç yasaktı zaten varsa da çok az belli başlı yerlerde izin verirdi. Komünistin dini olmaz ki yok zaten. Ülkemizde çok özgürlük var. Herkes kendi dinini yaşıyor bence. Kimse de karışmıyor ne yapıyorsun sen diye. Bizde her şey yasak diye geldik anavatana. Ama şimdi burada da çok karıştı gibi din işleri falan. Yani neyse konuşurma beni boşver kızanım.(GK6)”.

Burada dikkat çeken önemli nokta %21’ nin Bulgaristan ve %4’ nün iki ülkede aynı cevapların olmasıdır.

“İkisi de aynı bence bir fark yok. Orada komünistler yasakladı, burda da siyaset yasaklıyor şimdi. Ülke yönetiminde kim güçlüyse onun sözü geçiyor o yüzden aynı yani. Belli olmuyor. Ama fark yok benim için. Eskiden Rejim içeri atardı hem de Türk

memurları kullanarak. Şimdi de Müslümanlar birbirini attırıyor. Herkes birbirini kötülüyor, dışlıyor yavrum olmaz böyle hiç fark kalmadı..(GK9)’’.

Soydaş göçmenlerin dini inanç ve tutumlarına ülkemizde belirli bir kesim tarafından verilen tepki ve yaklaşımlardan dolayı soydaşlarımızın %21’ lik Bulgaristan oranının ortaya çıkması olarak yorumlanabilir. Ayrıca bu oranin ortaya çıkmasında birden çok neden olabilir. Bunlar arasında Bulgaristan’daki yönetimin değişmesi, Avrupa Birliği ülkeleri arasına girmesi, ekonomik ve siyasi olarak cazip görünmesi gibi nedenler sıralanabilir.

‘‘Şimdi Bulgarda AB ye girdi çok şeyler değişti. Rejimden vazgeçtiler hata yaptıklarını anladılar tabi. Biz gidince oralarda ekonomi çöktü Bulgar devleti iyice zayıfladı bence. O yüzden AB ye girmek zorunda kaldılar. Tabi fikir bakımından özgürlük bakımından eski yasaklar kalmadı orda. Arada gideriz akrabalara falan. Şimdi Türkiye’de işler baya değişti bence. Buralarda insanlar düşünceleri yüzünden hapse giriyor artık. Böyle değildi geldiğimizde Türkiye. Biz inançlarımız yüzünden sürüldük geldik ama buralarda aynı oldu gibi şimdi. Hatta Bulgar daha rahat bu konuda. İşler tersine döndü be evladım hayırlısı...(GK2)’’.

Bunun yanında yaşı genç olan göçmen bireylerin rejim baskılarını tam olarak yaşamaması veya bilmemesi de ihtimaller arasında yer almaktadır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1.Sonuçlar

‘Göç’ insanlığın ilk yaratılışından itibaren ortaya çıkmış bireysel ve sosyal değişimin en önemli bileşenlerinden biridir. Göçün birey veya toplumların uyum sürecinde kültür, dini tutum ve davranışları üzerinde uyandırdığı yankılar, sosyoloji ve din sosyolojisi literatüründe yerini almıştır. Son zamanlarda komşu ülkelerdeki iç savaş ve siyasi irade baskılarından dolayı ülkemize yapılan göçlerin artması, sosyokültürel ve dini hayatımıza olan etkisi, göç olgusunun hayati öneme sahip olduğunu bir kez daha hatırlatmıştır. Önceleri, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ülkemiz topraklarından Avrupa topraklarına yapılan göçler sonucu dini, sosyal ve kültürel etkileşimlerin olumlu ve olumsuz sonuçları halen geçerliliğini korumaktadır. Geçmişte yaşanmış göçlerin birey ve toplumların dini inançları üzerindeki güçlü etkisi sonuçları itibariyle evrensel değişimleri de beraberinde getirmiştir. Bağlamında din olgusunun da göç olayı üzerindeki yetkin gücü bu iki olgunun birbirinden fazlasıyla etkilenmesine ve ön görülmedik değişimlerin yaşanmasına yol açmıştır.

Dünya genelinde göç olayına maruz kalmayan ülke sayısı çok azdır. Hemen her ülke, dış göç veya iç göç olgusuyla karşılaşmaktadır. Bu nedenle ülke yönetimleri göç politikaları üretmek zorunda kalmışlardır. Günümüz modern toplumlarında yaşanan göçlerin önceki dönem göçlerden birçok farkları bulunmaktadır. Özellikle din olgusunun, göç sürecini yöneten, sonuçlarını değiştiren faktörlerin başında geldiğinin anlaşılması, bu konuda yapılan çalışmalarda söz sahibi olmasını sağlamıştır. Bu konuyla ilgili olarak “Bütün kültürel kimliklerinin içinde taşıdıkları en belirgin unsurun din olması da ayrı bir husustur” ifadesi göç ve din ilişkisinin güçlü bağlarını ortaya koymaktadır.

Mübadele sonrası yeniden çizilen sınırlar ve yeni kurulan devletler, topraklarında yaşayan azınlıklara farklı yönetsel yaklaşımlar sergilemiştir. Sınırların değişmesi ve Osmanlı İmparatorluğu’nun dağılmasıyla birlikte ülkemiz, bugün ki sınırlarıyla genç bir cumhuriyet olarak sahnede yerini almaya devam etmiştir. İmparatorluk dönemindeki sınırları içerisinde ev sahibi olarak yaşayan Türk soydaşlarımız artık yabancı devletlerin topraklarında yaşamını sürdürmeye çalışan misafir azınlık olarak kalmışlardır. Yeni kurulan Balkan devletleri, milliyetçilik akımlarının etkisiyle topraklarındaki azınlıklara asimilasyon ve entegrasyon politikaları uygulamaya başlamıştır. Yaşanan bu gelişmeler Balkanlardan tersine göç

olayının başlamasına neden olmuştur. Bu durum Bulgaristan'da yaşayan Türkler içinde aynı olmuştur. Tersine göç olayının başlamasıyla birlikte genç bir cumhuriyet olan ülkemiz anavatan olarak konumlanmıştır. Araştırma çalışmamız, Bulgaristan'da sürekli yaşamını sürdürürken ülkemize göç etmek zorunda kalan soydaşlarımızın dini inançları ile göç olgusu arasındaki etkileşimi ve bu etkileşimin olumlu-olumsuz yönlerini hazırlanan sorularla tespit etmeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda araştırmaya katılan gönüllü örneklemin en az 40 yaşında olması uygun görülmüştür. Son yaşanan göçün 1989 yılında gerçekleşmesi, yaş alt sınırının belirlenmesinde etkili olmuştur. Araştırma sorularına verilen cevapların yanında benzeri yapılan çalışmalardan da örneklendirmeler verilmiş olup çalışmanın karşılaştırılması ve farklı çalışmalarla zenginleştirilmesi amaçlanmıştır. Araştırmamıza katılan 106 örneklemin göç ettiği yılların kapsamı 1951 – 1989 yılları olarak karşımıza çıkmıştır. Daha önceki yıllarda yaşanan göçlerin yaşayan tanıkları kalmadığından belirtilen yıllar sınırlılığı belirlemiştir.

Göç olgusuna maruz kalan bireylerin anlatımı ve doğrudan aktarımıyla gerçekleştirilen çalışmamızın demografik özelliklerine bakıldığında erkeklerin %56 ile daha fazla katılım sağladığı tespit edilmiştir. Çevrimiçi(online) anket formu ve yüz yüze görüşme şeklinde gerçekleşen bu çalışmada erkek örneklemin daha fazla çıkması beklenen bir durumdur. Benzeri çalışmaların genelinde erkek örneklemin yüzdelik oranının daha fazla çıktığı birçok çalışma bulunmaktadır ve soru başlığı altında da örnekleri verilmiştir. Yaş dağılımına bakıldığında en fazla frekans aralığının %36 ile 50-59 yaş aralığında çıkması, 89 göçüne maruz kalan göçmen bireylerin araştırmamıza daha fazla katılım göstermesine bağlıdır. Çünkü çalışmamızda ikinci nesil ile çalışılmamış olup göçü yaşayan nesil ile doğrudan iletişime geçilmiştir. Nitekim diğer sorulara verilen cevaplara bakıldığında 89 göçünü yaşayan göçmenlerin daha fazla katıldığını tespit edebilmekteyiz. Aynı zamanda 89 göçünü yaşayan göçmen bireyler, yaşanan mağduriyeti hafızalarında canlı tutabilmekte ve aktarabilmektedirler. Medeni durum dağılımında ise %82' lik oranda evli olanların varlığı dikkati çekmektedir. Bu bağlamda farklı yıllarda yaşanan göçlerle ülkemize gelen soydaşlarımızın düzenli ve güçlü aile bağlarına sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. %10' luk dul/eşi vefat edenler de bu frekans aralığına dâhil edildiğinde karşımıza %92' lik yüksek bir oran çıkmakta ve yaklaşımlarımızı doğrulamaktadır. Göçmen bireyin % 62 sinin lise ve üzeri düzeyde eğitim seviyesine sahip olmasında ülkemizdeki eğitim fırsatları kadar rejimin etkisinden de söz etmek yerinde olacaktır. Bulgar sosyalizminde uzun yıllar boyunca

kadın-erkek tüm bireylerin eğitiminin zorunlu olması oranların yüzdelerle frekansına da yansımıştır. Bu durumu göçmen bireyler anlatımıyla da desteklemektedir. Göçmen ebeveynlerinden annenin lise ve üzeri eğitim durumunun %11, babanın lise ve üzeri eğitim durumunun %31 ile göçmen bireye göre daha alt seviyelerde olmasının nedenini o dönemin şartlarına bağlamak yerinde olacaktır. Azınlık konumundaki Bulgaristan göçmeni soydaşlarımızın ebeveynleri daha uzun süreli ana dilde eğitim yasakları ve engellemeleriyle yaşamak zorunda kalmışlardır. Bu durum eğitim seviyesinin frekans aralığını doğrudan etkilemiştir. Göçmen toplumun göç etmeden önceki meslek dağılımları hangi yıllarda göç ettiğine dair bilgiler vermektedir. En yüksek katılımı gösteren örneklemin göç yıllarında öğrenci olduğunu belirtmesi 89 göçmenlerinin daha fazla katılım gösterdiğini ortaya çıkarmıştır. Göç sonrası mesleki dağılımlarda ise göçmen bireyin birçok alanda meslek sahibi olması, rejimin etkilerinin anavatana göç sonrası devam ettiği ve göçmen toplumun yerleşik topluma entegre sürecini de etkilediğini ortaya koymaktadır. İşçi ve memur frekans aralığının diğer frekans oranlarına göre yüksek olması entegrenin verisel sonucudur. Ebeveynlerin mesleki dağılımlarına genel olarak bakılacak olursa yerleşik toplumun sosyal yapısına daha yakın oldukları görülebilir. Emekli, esnaf ve ev hanımı frekanslarının ciddi oranda yüksek olması göçmen bireye göre daha çok yerleşik toplumun özelliklerini yansıtmaktadır. Bunun nedeni ileri yaştaki soydaşlarımızın rejimin asimilasyon politikasından daha az etkilenmesi olarak kabul edilebilir. Sosyalist rejim özellikle genç yaştaki bireyler üzerinde daha baskıcı bir tutum politikası gütmüştür. Göçmen toplumların karakteristik özelliklerinin başında aile yapısı gelmektedir. Örneklemin çoğunluğunun çekirdek aileye sahip olması ülkemizdeki aile yapısıyla örtüşmektedir. Bu da göçmen kitlenin soydaş olduğunun bir diğer göstergesidir. Ayrıca göç öncesi yaşam çevresinin göç sonrası yaşam yerini belirlemede etkisi olduğu Bursa Şehri'nin tercih edilmesinden anlaşılmaktadır. Göç sonrası yaşam yerlerini belirleme de bir diğer etkenin akrabalık bağları olduğu da yine araştırmanın sonuçlarından anlaşılmaktadır.

Farklı tarihlerde göç olgusuna maruz kalmalarına rağmen göç öncesi Bulgaristan topraklarında karşılaştıkları sorunların başında 'asimilasyon politikalarının' geldiği anlaşılmıştır. Bu olguyu ekonomi, anavatan ve etnik kimlik takip etmektedir.

Farklı yıllarda Bulgaristan'dan anavatana yapılan göçlerin sadece zorunlu göç olgusundan kaynaklanmadığı, geçmişten gelen soy bağlarının(Türk olma) bu eylemin gerçekleşmesindeki etkenlerden olduğu da ayrıca belirtilmelidir. Ancak soydaş

olmalarına rağmen göçmen toplumla yerleşik toplum arasında dini ve kültürel yaşayış farklarının olduğu tespit edilmiştir. Göç sonrası göçmen bireylerin ülkemizde karşılaştığını belirttiği ekonomi, sağlık, din istismarı, hukuksuzluk, din-siyaset ilişkisi, liyakatsizlik ve toplumunun yozlaşması gibi genel yaşam alanındaki sorunlar, bu farkların neler olduğu hususunda göçmenin bakış açısıyla bize bilgi vermektedir. Bu bağlamda göçmenlerin ekonomi, sağlık ve hukuk ile ilgili konulardaki deneyimleri, Bulgaristan sosyalist yönetimindeki yaşam standartlarını karşılaştırma yapmalarına ve sorgulamalarına neden olmaktadır. Bunun yanında yaşanmışlıkları nedeniyle din olgusuna hassas yaklaşımları, istismar kavramıyla ifade etmelerini zorunlu kılmıştır. Bu duruma din-siyaset ilişkisi de eklenmiştir. Diğer taraftan Bulgaristan hükümetinin son yıllardaki siyasal ve sosyal değişimleri, soydaş göçmenlerin çoğunluğu tarafından olumlu karşılanmaktadır. Göçe neden olan sorunların zaman içerisinde ortadan kalkması, hakların iade edilmesi, mağduriyetlerin yerini ekonomik fırsat ve sosyolojik avantajların almasının yanında Bulgaristan'la olan bağların akrabalar, taşınmaz mallar ve iş hayatı gibi faktörlerden dolayı devam etmesi, göçmenlerin bakış açısında ve düşünsel dünyalarında yeni söylemler üretmelerine neden olmuştur. Göçmenler açısından söylemin eyleme dönüştüğü olayı, göçmen çoğunluğun çifte vatandaşlık pasaportuna geçiş yapması olarak örneklendirebiliriz. Bu süreç aynı zamanda ülkemizin de AB üyesi olması gerektiği söylemini artırmıştır. Ancak yine de göçmen memnuniyeti ve toplum aidiyeti açısından ülkemiz, sorunları ve dezavantajları da olsa anavatan konumunda yer almaktadır. Araştırmaya katılan örneklemin de %92'si bu durumu onaylamaktadır.

Göçmen bireylerin dini inançlarının göç olayına etkisi, araştırmamızın temel unsurlarının başında gelmektedir. Elimizdeki verilere bakıldığında Bulgaristan'dan ülkemize farklı tarihlerde yapılan göçlerin ana nedenleri arasında 'dini inanç' etkisinin varlığı tespit edilmiştir. Örneklemin göç öncesi ve sonrası dini inanç ve tutumlarda değişim yaşayıp yaşamadığına dair verilen cevaplar bu durumu desteklemektedir. %82'lik oranla örneklemin çoğunluğu dini yaşantılarında değişim yaşadığını ifade etmiştir. Buradan hareketle bu değişimleri iki başlık altında ele alarak değerlendirmek ve bir sonuca varmak yerinde olacaktır. Göç sonrası 'olumlu farklar' toplamda %91 oranıyla dini inanç özgürlüğü, bilinçli dini yaşantı, camilerde ibadet özgürlüğü, dini ve milli eğitim özgürlüğü gibi cümlelerle ifade edilmiştir. Ayrıca %9 oranında fark olmadığını dile getirenlerde olmuştur. Bu verilere bakıldığında, soydaşlarımızın göç sonrası yeni yerleşim yerlerinde imkân ve şartların değişmesiyle birlikte dini inanç ve

tutumlarında yaşanan olumlu değişimler ortaya çıkmaktadır. Toplumların kimlik tanımlamalarında din olgusu ayrılmaz bir parça olarak kendine yer bulmaktadır. Bulgaristan göçmenlerinin kimlik tanımlamalarını da Müslüman Türk olarak yapmaları dini inanç-kimlik ilişkisinin ayrılmaz bir parçası olduğunu göstermektedir. Bulgaristan yönetiminin 1944 yılından itibaren belirli aralıklarla azınlık Türklere uyguladığı asimile politikalarının temelinde milli-dini kimlik yapısının değiştirilmesi hedeflenmiştir. Bu politikaların devreye sokulması aynı zamanda yaşanacak göçlerin sebebini de belirlemiştir. Soydaş göçmenlerin ülkemize göç etmeyi tercih nedenlerinden biri de aynı dini inanca sahip olmalarıdır. Ancak hem dini inanç bakımından hem de etnik köken olarak ortak geçmişe sahip olmalarına rağmen göç sonrası dini inanç ve tutumlarından dolayı olumsuz farklarla da karşılaşmışlardır. Göç sonrası 'olumsuz' farklar toplamda %89'luk oranla din istismarı, cemaat-tarikat ayrımı, din-siyaset ilişkisi ve mezhep-din ilişkisi cümleleriyle ifade edilmiştir. %11'lik oranda olumsuz fark olmadığını belirtmiştir. Burada değinilmesi gereken en önemli nokta göçmenlerin önceki yaşam koşullarını göz önünde bulundurmadır. Tersine göç sonrası azınlık konumunda sosyal ve siyasal açıdan kısıtlı imkânlarla yaşayan soydaşlarımızın, dini inanç ve yaşayış bakımından da bir takım farklılıklara sahip olmaları beklenen bir durum olmalıdır. Örneklendirmek gerekirse, toplumların inanç ve tutumlarına karşı yapılan baskılar bireylerin savunmacı ve koruyucu pozisyonunda yer almasına neden olmaktadır. Bu durum Bulgaristan'daki soydaşlarımız için uzun bir süre geçerli olmuştur. Bu yüzden göçmen bireylerde dini inanç yaşayış ve anlayışı; bireye cesaret veren, birleştiren, saygı duyulması gereken ve hür düşünce esasına göre yaşanması doğru olan bir olgu olarak algılanmıştır. Bu düşünce yapısının ülkemizdeki dini tutumlarla örtüşmemesi, olumsuz farkların ortaya çıkmasındaki ana sebeptir. Milli kültürünü, dini inancını özgürce yaşamak için göç ettiği ve anavatan olarak nitelendirdiği yeni yerleşim yerinde hiçbir baskı ve yasak olmamasına rağmen aynı din mensuplarının farklı mezhep – tarikat ve cemaatlerin inanç ve uygulamalarını ön planda tutması, göçmen bireyin düşünce dünyasında olumsuz ve ayrıştırıcı etken olarak kodlanmasına neden olmaktadır.

Sonuç olarak göç olgusu, geçmişten günümüze insanoğlunun varlığıyla devam eden ve edecek olan bir süreçtir. Din olgusu da aynı şekilde insanoğlunun varlığıyla mukayyet bir kavramdır. Dolayısıyla iki olgunun birbirleriyle olan sıkı bağları, yaşamın her alanında etkileşime girmelerine ve değişimlerin yaşanmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda dini inancın sadece düşünsel bir eylem olarak görülmemesi

gerekmektedir. Araştırmalarımızdan edindiğimiz bilgiler ışığında toplumların kaderini belirleyen hatta ülkelerin sınırlarını değiştiren olayların kaynağında yer alan din, elbette ki göç olayına da etki ederek süreci derinden etkileyen bir konumda yerini almıştır. Bu nedenlerden dolayı göç faktörleri denildiğinde ‘din’ faktörü ayrı başlık olarak ele alınmalıdır. Unutulmamalıdır ki göç dini, din de göçü beslemektedir.

5.2. Öneriler

Araştırmamızda yapılan anket çalışması ve görüşmelerden elde edilen sonuçlarla bu alanda yapılmış olan ve literatürde yer alan çalışmaların bulgularından istifade ederek önerilerde bulunmak mümkün görünmektedir. Çalışmamıza konu olan göçmen örneklemin, ülkemizdeki göçmenlerden ayıran en temel özelliği ‘soydaş’ olmasıdır. Yapılan önerilerde bu nitelik sürekli olarak göz önünde bulundurulmuştur.

Bulgaristan göçmenlerinin soydaş olmaları, onları ülkemizdeki diğer göçmen toplumundan farklı kılmaktadır. Ancak bu durum yerleşik toplum tarafından günümüzde bile yeterince anlaşılammıştır. Soydaş kavramının içeriğinin doldurulması, ortak değerler ve kültürel birikim üzerinden işlevsel hale gelmesi bu anlaşılma zılgıya büyük ölçüde katkı sunacaktır.

Göçmenlerin farklı tarihlerde ülkemize göç etmelerinden dolayı kendi aralarında dahi kültür ve yaşayış farkları ortaya çıkmıştır. Bu farkların zaman içerisinde azaldığını söylemek mümkün olsa da varlığını sürdürdüğü de bir gerçektir. Yönetimsel yaklaşımlarda farkların gözetilerek iletişim kurulması soydaşlarımızın daha anlaşılır olmasını sağlayacaktır.

Yaşanmışlık deneyimlerinin ve kazanımlarının ülkemizdeki sosyal hayata etkileri ve katkıları bulunmaktadır. Bunlar arasında çalışkan olmaları, düzenli olmaları, eğitime önem veren toplum olmaları, birden çok dil bilmeleri ve sosyal topluma kolay adapte olmaları sıralanabilir. Bu gibi olumlu davranışsal yetileri olan göçmen toplumun istihdamında geleceğe dönük planlı çalışmalar yapılarak göçmen bireylerden kamusal alanda daha fazla istifade edilmesi sağlanabilir.

Uzun yıllar sosyalist rejim yönetiminde asimilasyona maruz kaldığı halde milli ve dini değerlerini yaşatmaya çalışan soydaşlarımız, ülkemize göç sonrası özellikle dini inanç ve tutumlar noktasında farklılıklarla karşılaşmış ve yadırganmışlardır. Bu durum soydaş olmalarının da etkisiyle diğer göçmen toplumlarına göre daha yıpratıcı bir süreç olarak yaşanmıştır. Günümüz şartlarında, elimizdeki veriler ışığında yol

haritası belirleyerek soydaş göçmen politikalarında bu durumun göz önünde bulundurulması ve gelecek yıllarda iç göç yaşanması halinde buna göre hareket edilmesi büyük kazanım sağlayacaktır.

Günümüzde hızla değişen şartlar beraberinde birçok fırsatı doğurabilmektedir. Önceleri olumsuz olarak nitelendirilen olay veya olgular değişen şartlar neticesinde olumlu olarak karşımıza çıkabilmektedir. Bunun en güzel örneklerinden biri de Bulgaristan göçmenlerinin değişen zaman içerisinde kazanılan hakları olarak söylenebilir. AB vatandaşlığı, taşınmaz mallarının iadesi ve ekonomik fırsatlar bunlar içinde yer almaktadır. Hal böyle iken soydaşlarımızın ülkemizi anavatan vazgeçilmez olarak tanımlaması, takdire şayan bir durumdur. Devlet yöneticilerinin ve idarecilerin, soydaş göçmenlerimiz ile ilgili politikaların şekillendirilmesinde bu hassasiyeti gözetmeleri geleceğimiz için büyük önem arz etmektedir.

Toplumunu birleştiren iki temel faktör din ve soy birliğidir. Bulgaristan göçmenleriyle de iki temel ortak noktamız bulunmaktadır; aynı dine inanmak ve aynı soy geçmişine sahip olmak. Ortak değerlere sahip olmamızdan dolayı Bulgar göçmeni değil soydaş Bulgaristan göçmeni, Slav değil Türk, 'macır' değil ev sahibi olarak ifade etmek daha doğru ve yerinde bir yaklaşım olacaktır.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel Y. (2010). Diasporadaki kimlik algılamalarına göç tipinin etkisi, Almanya ve İngiltere Türk toplumlarının karşılaştırılması. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(20), 97-119.
- Ağanoğlu, H. (2017). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e balkanların makus talihi: göç*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Akgül, M. (1999). *Türk modernleşmesi ve din*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Akgün, B. (2001). *Mekansal imge-mekansal pratik ilişki/ilişkisizliğinin Bursa'da 1950-1951 ve 1989 Bulgaristan göçmenleri üzerine incelenmesi*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Algül, İ. (2019). *Bulgaristan göçmenlerinin dini inanç ve uygulamaları üzerine sosyolojik bir araştırma: Hatay- Erzin'de yaşayan göçmenler örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alpaslan, E. (2019). Cumhuriyet'in ilk yıllarında Bursa'da Cumhuriyet Bayramı kutlamaları. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 6 (1), 104-135.
- Apaydın, M. (2022). *Göç deneyimleri ve kesişimsellik: Bursa'da yaşayan 1989 Bulgaristan göçmenleri üzerine nitel bir araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Balcı, A. (2015). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntem, ilke ve teknikler*. Ankara: Pegem Akademi.
- Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 231-274.
- Bayraklı, C. (2007). *Dış göçün sosyo-ekonomik etkileri: görece göçmen konutları'nda (İzmir) yaşayan Bulgaristan göçmenleri örneği*. Yüksek lisans tezi. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bayyığıt, M. (2013). *Din sosyolojisi*. Konya: Palet Yayınları.
- Berger, L. (1993). *Dinin sosyal gerçekliği*. İstanbul: İnsan Yayınları.

- Bolat, G. (2013) *Türkiye’de iç göç ve din*. Yüksek Lisans Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Borlat, C. (2019). *1989 zorunlu göçü, göçmenlerin sosyal entegrasyonu: Çanakkale Şirinköy Bulgaristan göçmenleri üzerine bir araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Creswell J. W. ve Clark, V. L. P. (2014). *Karma yöntem araştırmaları tasarımı ve yürütülmesi*. (Çev. Ed. Y. Dede ve S. B. Demir). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Creswell, J. W. (2017). *Karma yöntem araştırmalarına giriş*. (Çev. Ed. M. Sözbilir). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Cürcani, S. (1404). *Şerhu’l-Mevâkıf*.
- Çakmaklı, E. (2022). Asimilasyon ve çokkültürlülük sarmalında Amerikan kimliği. *Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 49, 123-144.
- Çanakcı, A. (2020). Türkiye’de yapılan din eğitimi başlıklı yüksek lisans ve doktora tezleri üzerine bir analiz. *The Journal of Academic Social Science Studies*. 79 , 277-306.
- Çevik, E. (2022). *Bursa ilinde 1989 Bulgaristan göçmenlerinin çalışma hayatında ötekileştirme süreçleri deneyimi*. Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir: Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çulha, İ. (2017). Bulgaristan Türklerinin Türkiye’ye göç süreci (1950-1951). *Akademik-Der*. 1, 55.
- Dimitrova, D. (1998). *Bulgarian turkish immigrants of 1989 in the rebuplic of Turkey”, betwen adaptation and nostalgia: The Bulgarian Turks in Turkey, international center for minority studies and intercultural relations*. Sofia.
- Durmaz, A. (2019). *Bitmeyen muhacirlik: Balıkesir’de göçmen konutlarında yaşayan 1989 Bulgaristan göçmenleri*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eren, S. (2007). Göç, toplumsal değişme ve din; Avrupa’ya göç eden Türkler bağlamında bir değerlendirme. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11 (2), 267-288.

- Eşim, İ. ve Zaman S. (2021). Balkanlardan anadolu'ya yönelik göçlerin mekânsal etkilerine bir örnek: Bulgaristan kaynaklı göçlerin Bursa Osmangazi ilçesinde yer adlarına etkisi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 10 (3), 875-902.
- Gellner, E. (2008). *Uluslar ve ulusçuluk*. İstanbul: Hil Yayınları.
- Günay, E., Atılgan, D. ve Serin, E. (2017). Dünya'da ve Türkiye'de göç yönetimi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(2), 37-60.
- Günay, Ü. (2012). *Din sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Haberler G. (7 Ocak 1951). Cumhur Başkanı ve Başbakan Edirne'de. *Cumhuriyet*, 3.
- Hacısalihoglu N. ve Hacısalihoglu M. (2012). Bulgaristan'da 1984 – 89 azınlık politikaları ve Türkiye'ye zorunlu göç. *Yıldız Teknik Üniversitesi, Balkan ve Karadeniz Araştırmaları Merkezi*.
- İpek, N. (1994). *Rumeli'den Anadolu'ya Türk göçleri (1877 – 1890)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İskân Kanunu. (14.06.1934). *Muhacirlerin ve mültecilerin kabulü*, 2733, 2510.
- Johnson, B. Ve Christensen, L. (2014). *Eğitim araştırmaları (Nicel, Nitel ve Karma yaklaşımlar)*. (Çev. Ed. S. B. Demir). Ankara: Eğiten Kitap.
- Karakaya, Ş. (2018). *Sosyolojik araştırma tekniklerinin sosyal medya üzerinden kullanımı ve saha araştırması verileriyle karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaplanoglu, R. ve Kaplanoglu, O. (2014). *Bursa'nın göç tarihi*. Bursa Nilüfer Belediyesi.
- Korkmaz, A. (2011). *Göç ve din (İsveç'teki kululular örneği)*. Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kuyuculu, N. (1987). *Bulgaristan, balkan ülkeleri iktisadi-2*. İstanbul: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Mutlu, Ö. (2020). *1989Yılı ve sonrasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye yönelen göçlerin yerleşmelere olan mekânsal etkilerine bir örnek: Bursa şehrindeki*

- göçmen konutları*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öksüz, H. (1996). *Atatürk döneminde balkan Türklerinin durumu*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Örnek, S. (2011). *Göç ve din*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sarıbal, İ. (2018). *Osmanlı Devleti'nde muhaceret, iskan ve entegrasyon Bursa sancağı örneği (1845-1908)*. İstanbul: İdeal Kültürel Yayıncılık.
- Sayar, A. (2011). *İzmir Sarnıç Beldesi'ndeki Bulgaristan göçmenleri ve toplumsal diyalog ağları*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şimşir, B. (1986). *Bulgaristan Türkleri*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Taştan, A. (2001). *Göç, sosyal değişme ve din-kuşaklar açısından bir değerlendirme*. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001, 19(11), 75-84.
- Tekeli, İ. (2008). *Göç ve Ötesi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekin, C. ve Altınsoy Y. (2019). *Cumhuriyet döneminde Bulgaristan'dan Türkiye'ye kitlesel göçler*. *Karatay Üniversitesi Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2, 119-147.
- Toksöz, G. (2006). *Uluslararası emek göçü*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tunalı, E. (2022). *Bulgaristan göçmenlerinin sosyokültürel etkileşimleri: İzmir örneği (1950-1990)*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türkaskan, N. (1997). *Bursa ilinde meskûn Bulgaristan göçmenlerinin etno-sosyolojik incelenmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ulukan, N. (2008). *Göçmenler ve işgücü piyasası: Bursa'da Bulgaristan göçmenleri örneği*. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi.
- Yalçın, C. (2004). *Göç sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yıldız, M. (2001). *Dindarlığın tanımı ve boyutları üzerine psikolojik bir çalışma*,

Tabula Rasa: Felsefe-Teoloji, 1 (1), 19-42.

Yılmaz, M. (2019). *Göçmenlerin kentle bütünleşmesi: Bursa-Bulgaristan göçmenleri örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yorulmaz, S. (2012). *1984-1989 yılları arasında Bulgaristan Türklerine yönelik uygulanan asimilasyon politikaları ve göç deneyimleri*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Zürcher, E. (2009). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

http-1:

<https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 03.07.2022)

http-2:

<https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Nufus-ve-Demografi-109> (Erişim Tarihi: 02.09.2022)

EKLER

Ek 1: Tez Anket Soruları Etik Kurul Onayı

Evrak Tarih ve Sayısı: 06.11.2023-E.313608

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Rektörlük

Sayı :E-19928322-200-313608
Konu :Etik Kurul Onayı

06.11.2023

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : 25.10.2023 tarihli ve 82780280/200/309028 sayılı yazı.

Enstitünüz Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı Öğrencisi Muhammet Metin TİRYAKI'nın Öğretim Üyesi Doç. Dr. Ahmet Ali ÇANAKÇI'nın danışmanlığında yürüttüğü " **Göç ve Din: Bursa; Bulgaristan Göçmenleri Örneği** " başlıklı yüksek lisans tezinde kullanılması düşünülen Anket Formu için etik kurul onay belgesi isteği ile ilgili Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Komisyonu 02.11.2023 tarihli ve 2023/08 sayılı toplantısında alınan karar gereği düzenlenen onay belgesi ekte gönderilmiştir.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof. Dr. Cevdet AVCIKURT
Rektör Yardımcısı

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu :BSALEE63JT Pin Kodu :98362

Belge Takip Adresi : <https://www.turkiye.gov.tr/balikesir-universitesi-ebys>

Adres:Balıkesir Üniversitesi Rektörlüğü Çağış Yerleşkesi 10145 Balıkesir

Telefon:2666121400 Faks:2666121412

Web:<http://www.balikesir.edu.tr>

Keş Adresi:balikesiruniversitesi@hs01.kep.tr

Bilgi için: Necla Öztürk

Unvanı: Bilgisayar İşletmeni

Ek 2: Etik Komisyonu Onay Belgesi

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ETİK KOMİSYONU
ONAY BELGESİ

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı Öğrencisi Muhammet Metin TIRYAKI'nın Öğretim Üyesi Doç. Dr. Ahmet Ali ÇANAKÇI'nın danışmanlığında yürüttüğü " **Göç ve Din: Bursa; Bulgaristan Göçmenleri Örneği** " başlıklı yüksek lisans tezinde kullanılması düşünülen Anket Formu için bilimsel etik kurul onay belgesi talebi komisyonumuzca değerlendirilmiş ve etik açıdan uygun bulunmuştur. 02.11.2023

Komisyon Başkanı
Prof. Dr. Bayram ŞAHİN

Prof. Dr. Elif ÇİMEN
Üye

Prof. Dr. Sebahattin KARAMAN
Üye

Prof. Dr. Salim ÇONUĞLU
Üye

(GÖREVLİ-İZİNLİ)
Prof. Dr. Uğur GÜRGAN
Üye

Ek 3: Tez Anket Soruları

1. Cinsiyetiniz ?
2. Yaşınız?
3. Medeni durumunuz nedir?
4. Kendi eğitim durumunuz nedir?
5. Kendi mesleğiniz nedir?
6. Annenizin eğitim durumu nedir?
7. Annenizin mesleği nedir?
8. Babanızın eğitim durumu nedir?
9. Babanızın mesleği nedir?
10. Aile yapınız nedir?
11. Kaç çocuğunuz var?
12. Yaşamınızın çoğunluğu nasıl bir çevrede geçti?
13. Türkiye ye gelmeden önce en son hangi işi yapıyordunuz?
14. Aile veya akrabalarınızdan Türkiye'ye göç eden var mı?
15. Akraba, eş-dost ziyaretlerinizi hangi sıklıkla yaparsınız?
16. Türkiye'ye geliş nedeniniz nedir?
17. Türkiye Cumhuriyeti Bulgar Göçmenlerine Türk vatandaşlarının sahip olduğu tüm hakları vermekte midir?
18. Bulgaristan Devleti Türk Bulgar göçmenlerine Bulgarların sahip olduğu tüm hakları vermekte midir?
19. Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç eden soydaşlarımızın Bulgaristan'da yaşadıkları 1. Sırada yer alan en önemli sorunu nedir?

20. Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç eden soydaşlarımızın Bulgaristan'da yaşadıkları 2. Sırada yer alan en önemli sorunu nedir?
21. Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelip yaşamınızı sürdürmekten memnun musunuz?
Evet
Hayır
Kararsızım
22. Kaç yıldan beri Türkiye de yaşıyorsunuz?
23. Türkiye'ye göç eden Bulgar göçmenlerinin yaşadığı en önemli 1. sorun nedir?
24. Türkiye'ye göç eden Bulgar göçmenlerinin yaşadığı en önemli 2. sorun nedir?
25. Türkiye Cumhuriyeti'nin en önemli 1. sorunu nedir?
26. Türkiye Cumhuriyeti'nin en önemli 2. sorunu nedir?
27. Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği'ne girmeli midir?
28. Kimliğinizi tanımlamak isterseniz öncelikle nasıl tanımlarsınız?
29. Kendinizi Türk toplumunun bir parçası olarak görüyor musunuz?
30. Türkçe dilini anlama ve konuşma seviyeniz nedir?
31. Vatandaşlık bakımından durumunuz nedir?
32. Çocuklarınızın eğitim hayatına Türkiye'de mi yoksa Bulgaristan'da mı devam etmelerini istersiniz?
33. Bulgaristan'a hangi sıklıkla gidiyorsunuz?
34. Gelecek yıllarda tekrardan Bulgaristan'a dönmeyi düşünür müsünüz?
35. Bulgarca dilini anlama ve konuşma seviyeniz nedir?
36. Dini bilgi düzeyiniz ile ilgili ne söylemek istersiniz?
37. Annenizin dindarlığı konusunda düşünceleriniz nelerdir?
38. Babanızın dindarlığı konusunda düşünceleriniz nelerdir?
39. Din eğitimi bilgilerinizi en çok nereden öğrendiniz?

40. Çocuklarınızın din eğitimi bilgilerini öncelikli olarak nereden öğrenmelerini istersiniz?
41. Din ile ilgili sorularınızı sorma noktasında ilk olarak nereye başvurursunuz?
42. Sizin düşünce dünyanıza göre dini inanç ve ibadetlerimizi daha iyi yaşayabilmek için herhangi bir vakıf, cemaat veya tarikata girme gerekir mi?
43. Bulgaristan göçmeni olarak göç etmeden önceki dini yaşantınız ile göç ettikten sonra Türkiye'deki dini yaşantınız arasında farklar var mıdır?
44. Eğer varsa olumlu farklar nelerdir?
45. Eğer varsa olumsuz farklar nelerdir?
46. 2023 yılı itibariyle dini inançlara saygı ve fikir özgürlüğü bakımından bir karşılaştırma yapılması istense tercihiniz Türkiye mi Bulgaristan mı olurdu?

